

T

8M
/1313
ADALÉKOK

A

THÖKÖLY-ÉS RÁKÓCZI-
K O R

IRODALOMTÖRTÉNETÉHEZ.

THALY KÁLMÁNTÓL.

0168

ELSŐ KÖTET:

A bujdosók és Thököly kora. (1670—1700.)

101313
TOLDALÉK:

XVI. levél Gyöngyösi Istvántól. (1663—1703.)

597 A IV 7
PEST.

RÁTHMÓRKIADÁSA.

1872.

1331
A CSIKSOMLYÓI ROM. KATH.
FŐGYMNASIUM

„Ez egynéhány versek Magyarország dolgát
Mutatják és írják“

(XVII. századi ének, 273 l.).

TOLDY FERENCZNEK
A
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET
MEGALAPÍTÓJÁNAK,
50 ÉVES IRÓI EMLÉKÜNNEPE ALKALMÁBÓL,
MÉLY TISZTELET JELEÜL
AJÁNLVA.

ELŐSZÓ

Tizenkettedik éve immár, mióta a Rákóczi- és az ennek előzményeül szolgáló Thököly-kor*) történelmét búvárlom. Elöttem forogván, hogy „ars longa, vita brevis”: szabad időmet lehetőleg e tanulmányoknak szentelém; ekkép, kutatásaimat minden irányban,

*) Egyszer mindenkorra megjegyzem, hogy II. Rákóczi Ferencz nevét azért írom így, és nem y-nal: mert azt ő maga is — korában ritka állandó orthographiát követve — mindig i-vel írta, akár magyar, akár latin, franczia, vagy német nyelvű aláírásain egyformán, s kora ifjúságától kezdve. Thököly már nem élt ily következetes helyesírással; ő, minthogy a régi magyarok az i, y, és j betűket tökéletesen egynek vették és fölváltva használták: nevét hol i, hol y, hol j-vel, sőt yi-vel is írta. Azonkívül ifjabb korában úgy, a hogy családi neve régi orthographiáját őseitől öröklé, az ő-k helyett eő-kkel írja vala nevét (Theőkeőly, Theőkeőli, Theőkeőlj, Theőkeőlyi, vegyest;) később azonban — 1682—83 után — folyvást az egyszerű ő-t használá. Nála a Th betű a jellemző: h nélkül nem írta nevét soha; mivel pedig, kivált a későbbi időkben, a legtöbbször „Thököly”-nek írja vala magát: mi ez utóbbi írmódot véltük leghelyesebbnek állandóul elfogadni.

Bécestől Brassóig és Ungvártól a vasi Vörösvárig kiterjesztve, vagy másfélszáz köz-, nemzeti- és magán-levéltárban búvárkodtam, s ezekből eddig megjelent tíz kötet történelmi kiadványom s 70—80 kisebb-nagyobb értekezésem és közleményem anyagán kívül, vagy 2000 ívnyi másolatot, jegyzetet és kivonatot — legtöbbnyire csupa új adatokat tartalmazót — készítettem, a kuruczvilág majdan megírandó tüzetes történetéhez.

E búvárlataim közepette mindig szemeim előtt lebegett azon föltevés, hogy a tulajdon képi had-, bel- és külügy-történeti adatok mellett, kiváló figyelmet fordítsak a művelődés-, különösen az irodalom-történet mozzanataira, — még a legcsekélyebbeknek látszókat is ideértve. Így történt, hogy levéltár-kutatásaim folyamában, s ezekkel karöltve, a kuruczvilág történeti énekeit s költészeti erekljeit már 1860-ban elkezdtem nyomozni, — hogy ezeket, ha valaha fölszaporíthatom, külön gyűjteményben bocsássam közre. Az első darab, a melyhez jutottam, a R á k ó c z i - n ó t á n a k egy már 1859-ben bírt változata után, a „K o l o z s - v á r a k u r u c z o s t r o m a l a t t“ című 1706-

iki ének volt; ezt 1860. nyarán, a Székelyföldön, a Vargyasi Daniel-család levéltárában találtam.

A későbbi években még nagyobb hévvel és erélylyel s szélesebb körben folytattam gyűjtéseimet; nem elégelvén meg, hogy e végből a nemzeti muzeum, a m. tud. akadémia, a kir. tud. egyetem nagyterjedelmű kéziratárait — meglepő eredményre jutva — tüzetesen átkutattam: érintkezésbe, levelezésbe bocsátkoztam a kiről csak föltehettem vala, hogy e téren tőle vagy általa gyűjteményemet valamivel gyarapíthatom. 1862-ben hirlapi fölhívást is tettem közzé ez ügyben. Lett is némi eredménye: a mennyiben az ország különböző vidékein akadtak lelkes honfiak, kik egy és más birtokukban levőt részemre lemásoltak s beküldtek, vagy legalább figyelmzettettek: kihez fordulhatok? Így aztán lassanként úgyszólván az egész országra kiterjedő levelezést vittem, hogy a hova személyesen nem érhetek el, mások által kutathassam föl és mentsem meg, a mit még lehet. Ekként sikerült itt-ott még némely kurucz énekeket tudó öreg emberek ajkairól azokat, vagy ha csak töredékeiket is, lemásoltatnom, mely

öreges azóta már többnyire elhaltak; — velök együtt haltak volna el az ó dalok is.

Igaz, hogy számos megkereső és fölkérő levelem maradt válasz nélkül, vagy olyan válaszokat kaptam, hogy az illető effélével nem bíbelődik, forduljak máshoz; — de nem kezdtem volna célomlhoz erős akarattal, ha illyes közöny elcsüggeszt vala. Irtam másnak, és addig irtam, míg célzt nem értem. Voltak viszont sokan oly igazán buzgók és lelkesek, kik szerény törekvésemlben levelezéssel, útmutatással, figyelmeztetéssel, meghivással, régi énekek s ilyeket tartalmazó codexek beküldésével a legszívesebben támogattak, mint például — hogy csak néhány nevet említsek — b. e. Szalay László, Szalay Ágoston, Arany János, Szabó Károly, Révész Imre, Gyulai Pál, Torma Károly, Rómer Flóris, Ráth Károly, Hornyik János, Bartalus István, Szántay Aladár, Lóskay Benedek, Uzsay Ágoston stb. urak, kiknek — valamint az egyes énekek végén, a források megjelölésénél megnevezett t. cz. uraknak is — ezennel hálás köszönetemet nyilvánítom.

Ezen vázolt gyűjtéseim s időközben folytatott levéltárbúvárlataim segélyével, Thököly- és Rákóczi-kori ének-gyűjteményem néhány év alatt tekintélyesre növekedett; — de e kutatások és gyűjtések közben, különösen a nemzeti muzeum és akadémia gazdag s e szempontból még senki által keresztül nem vizsgált kézirat-tárainak átbúvárlása, s az ezekben lelt Mátray- és Szencsey-codexek, Jankovich másolatai stb. fölhasználása, továbbá az eddig ismeretlen Decsy-, Mészáros Péter- s a Lóskay-féle somegyi codex fölfedezése folytán az említett korszakbeli (1670—1735) ereklyék mellett egyszerismind annyi XVI- és XVII-ik századi újonfölmerült énekkel ismerkedtem meg, hogy véteknek tartottam volna egyúttal ezeket is le nem másolni. Ezekből aztán 1864-ben „Régi Magyar Vitézi Énekek és Elegyes Dalok“ cím alatt két kötetes gyűjteményt adtam ki. Mondhatnám, az összes hazai irodalom érdemem fölötti méltatással fogadá e kiadványomat, — mely méltánylat annálinkább buzdít vala a további kutatásra. A mi 1670. előtti históriás-énekeket még ezután találtam: azokat, a „Vitézi Énekek“ kiegészítéseül, a

„Századok“ jelen 1871-ik évi folyamában közlém. A lyrai rész azonban, mint szintén a Rákóczi-kor utáni, — még kiadatlan.

Most idézett 1864-iki gyűjteményem előszavában íráom:

„Minden a kuruczvilágra vonatkozó vitézi és történeti daltezáttal készakarva kizártam, hogy ezeket majdan külön gyűjteményben adhasam ki.“ (L. az i. h. 10. l.)

Tettem volt pedig ezt részint azon okból, mivel akkor 60—70 darabból álló kurucz dalgyűjteményemet újabb búvárlatokkal még teljesbíthetni remélém, — részint pedig azon, idézett előbeszédemben is hangsúlyozott kényszerűségből, mivelhogy e nagyobbbrészt „rebellis“ énekeknek közzétételére, még az időtt, 1864-ben, a sajtóviszonyok nem voltak alkalmasok.

Most már azonban, hála az egeknek, az alkotmányos élet földerülésével a sajtószabadság is fölvirágozván, — az utóbbi akadály megszűnég; és megszűnég idők jártával az előbbi ok is. Ugyanis 1864. óta annyira haladtam történelmi kutatásaimban, hogy alig van immár a Thököly- és Rákóczi-kort illető nevezetes le-

véltár, melyet át ne búvárlottam volna. E búvárlataim által a kurucz dalok számát is megkészsereznem sikerült. Majd más félszáz történeti ének, egy 150—200 év előtt lezajlott korból, azt hiszem, oly jelentőség, hogy érdemes vele a világ elé lépni; s épen mivel már jelesebb levéltárainkat jobbadán mind átkutattam, és tíz—tizenkét év alatti nyomozódással, levelezéssel a gyűjtést egyébként is jóformán befejezettnek vélem: elérkezettnek hiszem az időt, midőn ama nagy nemzeti és szabadságháborúk költészeti emlékeit tovább is tartogatnom nemcsak czéltalan volna, — sőt azokat immár közrebocsátanom, oly szépen fejlődő történetirodalmunk s irodalomtörténetünk érdekei iránti kötelesség. Voltak, kik erre már évekkel ezelőtt ösztönöztek, pl. Vitézi Énekeim egyik ismertetője, Arany „Figyelő“-jében. De akkor még, a föntebbi két okért, korainak tartám az időt. És aligha igazam nem volt, — mert ha a sajtó-állapotok akkori ugyancsak süppedékes talaján valamint-s-valahogy keresztülgázolhatok is, a mi ugyan nagy kérdés: ily teljes gyűjteményt, mint ez a mostani, semmiképen nem lettem volna ké-

pes ezelőtt nemhogy öt—hat, de csak egypár évvel is szolgáltatni. Hiába, ilyféle munkákra nézve csak igaz ma is a régi latin mondás: „nonum prematur in annum.“

A történetirókat, a költészet és irodalom-történet barátait, a régi magyar politikai, erkölcsi és társadalmi élet tanulmányozóit a jelen gyűjteményre figyelmeztetni, ennek érdekét s értékét latra vetni, — nem az én föladatom. Tegye meg ezt, s hiszem hogy megteendi, a critica és irodalomtörténet; mert hogy némi jelentőséggel birand az, — a két kötetet átforgatva, mégis csak hinni szeretem.*)

Minthogy pedig az itt-ott már, kivált történeti vonatkozásaikban, homályossá vált énekek pusztá közlésével a föladatot csak félig véltem megoldottnak: alig fogtam hibázni, midőn úgyszólván minden egyes darab mellé — és ott a hol kellett, terjedelmesebben — t á j é k o z á s o k a t irtam. Mert specialis tanulmányaimnál fogva, épen a tárgyalt kor történeteinek tü-

*) Öntetszelgéstől menten mondhatom ezt; mert hisz csak a gyűjtés, közlés, tájékoztatás az enyém: maga a szöveg a XVII- és XVIII-ik századé. Én csak a szerény bányász vagyok, ki a neimes érczet napfényre hozám.

zetes ismeretével bírva: az illető szövegek egyik-másik helyéből nemcsak hogy az ének keletkezési idejét meghatározhattam, hanem a homályos vonatkozásokat a történelem fáklyájával — legtöbbször levéltári új adatok nyomán — megvilágosítván, egyet-mást tán földerítettem. Továbbá a versezetek történelmi hátterének vázolása, a bennök szereplő egyéniségek jellemzése, némely állítások egyeztetése vagy czáfolása, életrajzi s egyéb adalékok közlése s egyik-másik ének későbbi korra lett mikénti átszarmazásának kifejtése által, a mintegy holt anyagba életet lehelhetni, csonkúlt szervezetét helyreállíthatni, — vagy legalább a könyv használatát az olvasó számára megkönnyíthetni gondolám. Mivel pedig a gyűjtemény becse — meggyőződéseim szerint — inkább történelmi, mint aestheticai: azért terjeszkedtem ki inkább történelmi, mint szépészeti fejtegetésekre, — egyébként is, az én szakmám amaz, s nem ez lévén. Óhajtandó lenne azonban, ha akadna író, ki a kuruczvilág költészetéről, a jelen gyűjtemény alapján, aestheticai szempontból is értekezne, — viszonyítva azt más, régibb korok költészetéhez.

A gyűjtemény jelentőségét én, történelmi érdekén kívül, főleg abban találom, hogy élő tanúbizonyságot szolgáltat az — az irodalom-történész nem kis örömére — őseink irodalomszeretetéről, és így magasbfokú műveltségéről, — mint a kik az irodalmat, különösen a költészetet, íme, még a legharcziasabb korszakok egyikében: e negyven évig (1670—1711.) úgyszólván folytonosan pusztító háború fegyvercsattogásai, ágyúdörgései közt, felgyújtott házaik világánál, elparlagosodott telkeiken, s vadonokban és idegen országokon bujdosva is kedvelték és művelték. Nem voltak oly vadak, oly bárdolatlanok azok a haragos kuruczok, kiknek tábornokaik között — ímé! — szelídlelkű költőkre találunk. (Báró Palocsay György.) Nagyműveltségű fejedelmökről: a tudományt ápoló és a tanügyért oly sokat áldozó Rákóczi-ról*) s szintoly magas műveltségű helytar-

*) Rákóczi írói hajlamairól s tehetségéről fényesen tanúskodnak munkái, kivált Emlékiratai. Nehány ének is közöl tőle gyűjteményünk. S hogy Bercsényi mily mesteri próza-író volt: mutatják Rákóczihoz és Károlyihoz írott levelei. Ez utóbbiak némelyikében tréfából versel is, pl. a Zólyomról 1706. nov. 25, a Leleszről 1707. oct. 18. s az Ungvárról 1709. apr. 19-kéről keltekben. (L. Rákóczi-Tár, II. k.) R o d o s t o nevéből is, mikor odamentek, mindjárt magyar anagrammot csinált: O s t o r o d. — Latin versét Forgách-

tója gróf Bercsényi Miklósról, ki a leleszi országos levéltárt megmenté, s kinek válogatott jeles könyvtára, és ungvári palotája a művészetek muzeuma volt, — nem is szólva, csak azt említjük, hogy a német Wagner által (Vita Leopoldi I.) „homo crudus et barbarus“-nak jellemzett Bottyán tábornok ezerekre menő alapítványt tönkoltakra (a nyitrai k. r. gymnasium), s egy másik híres vérengző vezérok: Bezereády Imre, éneket készít a siralomházban, s dalolva ment a hóhərbárd alá! Kisebb tisztek: századosok, hadnagyok széltére olvasták a táborokban is Balassa és Rimay vitézi énekét; — több adatra leltem, midőn ezek verseinek megszerzésére adatik megbízás; sőt egy a csataterén elesett szegény kurucz hadnagy holttesténél lévő holmik összeírásában olvasám, hogy oldalán függött tarsolyában ott találták — Balassa verseit!*)

nak is olvastam, magyart nem találék. Zrínyi híres „Ne bánts d a magyar t“-ját ő adá ki először.

*) Beniczky Péter verseit is jól ismerték és használták a kuruczok. Így pl. a kir. kamarai levéltár rendezetlen részében, az egykori Rákóczi-levéltár romjai között, Vélícs Zsigmondnak egy 1704. július 19-kén Kis-Csécsről a fejedelem főkamarása s kincstar-

De itt e gyűjtemény: mennyi ének maradt fönn — ímé! — s hányféle változatban korukról még másfélszáz, illetőleg kétszáz év után is; pedig rendszeresen kurucz énekeket, le én-hozzámgig, senkisem gyűjtött, se föl nem jegyezték nagyobb részét, — úgy hogy a fönnmaradtaknál, annyi idők, annyi változások óta, s annyi üldözés folytán — mert a R á k ó c z i név is szorosan tiltva volt — bizonyára sokkal több veszett el, s merült lassanként, az elhaló öregekkel feledékenységbe.

Midőn ezeket, mint egy rég eltemetve nyugovó kor síremlékeit, sorba állítva s mohos felirataik vonásit fölfejtve, megszólaltatnók:

tója Kőrös Györgyhöz a táborra címzett levelére bukkantam, melynek külső lapjára Rákóczi hadi cancelláriájának valamelyik íródeákja, tollpróbálgatásúl egyéb szavak közt Beniczky „A kívánatos kikeletnek gyönyörűségéről“ című éneke e két kezdősorát írta:

„Víg tavasz felderült,
Virágokkal frissült.“

Ugyan ilyfélét írt tán éppen azon irnok, Sréter János tüzérségi dandárnoknak egy 1710-iki consignatiójára, valami vallásos énekből:

„Óh Istenem, mely nagy vétkem!...
Mutass nekem oly olajt,
Hogy pokolban ne kiáltsam
Végzetetlen jajt!“

(A vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy-
levéltárban.)

szóljunk itt rövideden, emlékezet okáért, amaz örökre elenyészettek néhányáról, melyeknek ha szövege nem is, de legalább egykori léteztüknek nyomai ránk maradt.

Mindenekelőtt ama „Rajta kurucz!...” című ének említendő, mely alkalmasint csatadal lehetett; őseink harcziáltása ugyanis soha nem az újabb időkbeli, francziás „Előre!” hanem mindig a „Rajta, rajta!” riadal volt. A „Rajta kurucz!” című ének emlékezetét gr. Forgách Simon, Rákóczi egyik tábornagya tartotta fenn, a ki Gönczről 1704. aug. 31-kén kelt, s fejedelméhez szóló levelében írja:

„Vagy tetszik bátyám generális Bercsényi uramnak ex partibus hadakozni, vagy sem: denique, ordo est anima rerum; lám, ő kegyelmének csak tetszik, hogy az muzsikási*) az Paspüctet (így) el tudják vonni, és az Rajta kurucz tánczot is“.**)

Hogy itt táncznótáról van szó, — ne ejt-

*) Bercsényinek Cedron nevű — úgy látszik tekintélyes, képzett zeneművész — karnagy („Cedron uram“) vezetése alatt nyolcz udvari zenésze vala, köztük egy czimbalmos is, és két német hauboista; a többi, neveik után ítélve, magyar.

**) Eredetije a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban Vörösvártn.

sen bennünket zavarba; hisz tudjuk, hogy a magyar dalok egyaránt alkalmasok tánczra és énekekre.

Forgách levele 1704 közepén kelt: tehát a „Rajta kurucz!...” ének a Rákóczi-háború első időszakából való. Nagy kár, hogy úgy szövege, mint dallama elenyészett; tán méltó párja volna ma a híres Rákóczi-indulónak.

A Rákóczi-forradalom egyik elkezdője s a Felső-Tisza táján igen népszerű alakja: a hű Esze Tamás vala, ki mint dandártábornok esett el 1708-ban Nyitra alatt, s kiről gyűjteményemnek is több darabja emlékezik. Esze Tamás egyik ivadéka: Tarpai Esze Ferencz úr, 1866. júliusban Szatmárból feljövén Pestre, megismerkedett velem; megkaptam ösapjának hiteles arczképét tőle, melyet aztán a „Vasárnapi Újság” 1868. évi 27-ik számában közlöttem is. Esze Ferencz úr emlité előttem, midőn tőle őseről maradt családi tradíciók után kérdezősköd-ném, — hogy immár elhalt édes atyja sokszor olvasott volt előtte egy hosszas, régi éneket Esze Tamásról, mely a Rákóczi-háború első éveinek eseményeit tar-

talmazta; de ő már nem tud belőle egyebet e két sornál:

„Esze Tamás — mert nem volt más,
Kassavárát bevette.“

Úgy hiszem, hogy eredetileg „Kassa várát“ helyett „Szatmár várát“-nak kell vala állnia; mert Esze Tamás Szatmár vára hosszas ostromzárlata- s utóbb meghódításában csakugyan tevékeny részt vőn, — Kassa alatt pedig 1703. s 1704-ben ő nem táborozott.

Fölkértem Esze Ferencz urat: kutassa föl odahaza a netalán még meglévő régi kéziratot, vagy tudakozódjék a család más tagjainál, és ha meglelheti az ódon éneket, örvendeztessen meg vele. De mint később írá, czélt nem érhetett; a kézirat már meg van semmisítve, s az éneket sem Tisza-Újlakon lakó bátyja Esze Gábor úr, sem egyéb családtagok nem tudják többé.

Harmadik énektöredéket a kir. kamarai levéltár Rákóczi-iratai közt leltem, Czegei Vass Dániel erdélyi főispánnak 1708. sept. 18-káról Máramarosbúl, Barszafalváról Rákóczihoz írott eredeti levele első lapján. E lap aljára ugyanis a fejedelmi cancellária valamelyik poeticus

szellemű író-deákja, vagy szerelmes ifja, tollpró-
b álgatásúl más szavak mellett e versszakot ír á:

„Hatalmadban vagyok,
Megadtam magamat;
Szerelembékója
Bírja már lábamat.“

Ha nem valami régibb műköltőnk külön-
ben is fönnmaradt verséből van véve, — kár
hogy egészen le nem ír á e jól induló dalt az
ábrándozó ifjú.

Egy régi színműnek is reánk marada emlé-
kezete, Mátyás királyról; mely színdara-
bot Kassán 1707. december 28-kán a jezsui-
ta-tanárok fölügyelete alatt álló „nemes ifjak
convictusa“-beli fiatalok, fejedelmi pártfogójuk
Rákóczi és udvara előtt játszották el, tanára-
ikkal együtt. Beniczky Gáspár, a fejedelem ma-
gántitkára írja erre nézve, nagybecsű naplójá-
ban, a nevezett napról, hogy Rákóczi

„Ebéd után kevés ideig maga hálószobájá-
ban contineálván magát, confluálván oda né-
mely senátor urak és méltóságos Fő-Generális
(Bercsényi) is, — a jesuitákhoz comoediára
ment ő Felsége; az kik is régi Mátyás
király dicső cselekedetét producál-

ván, tovább három óránál ott mulattott ő Felsége, és onnét maga szállására visszament méltóságos Fő-Generális úrral.“*)

Nagyon becses volna e színművet ma bírunk, kivált ha az — mint a kassai jezsuiták akkori viszonyaiból épen föltehető — magyar nyelven volt írva.

Gyűjteményembe, a különben némileg szintén vegyes nyelvűnek mondható „Szécsényi gyűlés“ című parodián és a II. kötet Toldalékában közlött tősgyökeres nemzeti jellegű és tartalmú két latín himnuson kívül, csupán magyar énekeket vettem föl. A meglehetőes számmal levő deák versezetekre is kiterjeszkedni, mivel a magyar nemzeti irodalom ereklýéi gyarapítását tűzém ki célúl, — nem vala szándokom. Megemlítem azonban, hogy ilyenek is nem ritkán kerültek kezeim közé. Példáúl a Kolozsvártt, 1705-ben, Rákóczi tiszteletére állított ékes diadalívre páter Székely ottani jezsuita — később sáros-pataki plébánus — által készített latín dicsversek, melyek a Theatrum Europaeum 1706-iki évfolyamában s Kolino-

*) Rákóczi Tár I. köt. 81. l.

vicsnál is (Commentarii) megvannak. — Egy, Rákóczihoz szóló, dicsőítő latin óda, alkalmasint szintén 1705-ből, mely az Újváry Tamás által Ritschan tábornok fölveretéséről s Szatmár vára megvételeéről irtt s a fejedelemnek ajánlott magyar versekkel egy (írott) füzetkében foglaltatik, a vörösvári levéltárban. (V. ö. jelen kiadványom II. kötete 43—44. lapjait.) 1707-ből: „Laetitia Transsylvaniae“ című, Rákóczinak fejedelmi ünnepélyes beiktatása végett ez év tavaszán Erdélybe érkezése öröme, Lischovíni Ferencz András bölcsész- és orvostudor s a fejedelem tábori orvosa által írva s in folio négy levélen kinyomatva. (Egy eredeti példánya gyűjteményemben. Nyom. 1707, hely nélkül.) Ugyanekkor a deési kántor is nyújtott át Rákóczinak, e városon keresztülutaztában, üdvözlő deák verseket. (Vörösvári levéltár.) 1708-ból ismereteseek előttem: a) a Bezerédy Imre halálára, b) az ugyanannak siriratóul szerzett latin versek, — továbbá egy zöld, fehér és piros színű betűkkel s díszítményekkel ékesen kifestett és mesterségesen összehozott üdvözlő és dicsőítő verseket Rákóczihoz, Olasz Lászlótól. (Vörösvártt, jelenleg

díszes keretbe foglalva, gr. Erdödy István családi muzeumában.) 1709-ből egy, Tolvay Gábor kir. ítélőmesterre, mint békeközvetítőre kurucz részről szerzett csattanós gúnyvers („Epigramma in Gabrielem Tolvay“) és erre labancz pártról írt felelet. (Egy példánya Szent-Antalon a hg Koháry-archivumban, más, szintén egykorú példánya gyűjteményemben).

Legyen elég e latin versek közül ennyit említenem, noha több is fordúlt meg kezemben.

A Bezerédyre és Tolvayra írottakat kivéve, a többinek nem sok tartalmi becse van; eme négyet majd illető munkáimban közlendem. Száraz, merev scholasticismus jellemzi az ezen kori deák költészetet. Bár inkább Bercsényi csípős epigrammái s találó anagrammái maradtak volna fön, melyek közül az az egykettő is, a melyet ismerünk, mutatja, hogy szikrázó elmésségük s játszi élénkségük által ugyan örvendetesen válnak ki koruk szellemtelen, sivár latin poéziséből.

A kuruczvilág költészetét jelen gyűjteményemben 1735-ig, Rákóczi halála évéig vezettem le, -- ezen, az alföldi Péró-féle mozgalommal egy időben történt gyászesemény szolgál

ván legillőbb zárköví. Mert ámbár amaz ivadékokra terjedő hatásnak, melyet a nagy kurucz szabadságháború nemzetünkre tett, a költészetben is föltetsző jelenségei a szatmári békétől (1711.) már majdnem egy egész negyedszázaddal errébb eső rodostói gyásznál (1735.) még tovább is nyomozhatók; — mindazáltal e jelenségek 1735-ön innen már más idők, más behatások bélyegét viselik, s a régi Rákóczi-kort csak mintegy példaképen, emlékeztetésül, buzdításul emlegetik föl. Sok, a maga nemében érdekes darab van azonban ezen 1735-ön inneni: Mária-Terézia és II. József korabeli nemzeti és politikai énekek, verses-krónikák és országgyűlési pasquillusok között is. Hű képei azon időknek. Méltó, hogy egykor tán ezekből is önálló gyűjteménnyel lépjek elő, — de még nem rendelkezem annyival belőlök.

Most és itt ezekre nézve csak annyit van helyén tennem, hogy az 1735-ön inneni nemzeti énekek és verses emlékek azon részleteit elősoroljam rövideden, melyek a már rég lezajlott kurucz-világnak még mindig élénk utóhatása alatt, ennek szereplőire vagy eseményeire vonatkoznak vissza.

Ezek időrend szerint a következők. Gr. Károlyi Sándor, Rákóczi egykori híres tábornagya 1744-ben elhúnyván, holtteste fölött június 22-kén Kaplonyban Novák István, szent Ferencz-rendű áldozár hosszú magyar gyászbeszédet tartta, mely három évvel később, Pozsonyban „Royer maradékinál“ ki is nyomtatott. Ebben a szatmári békére vonatkozó vers is fordul elő, ekképen.

Szónok megemlíti, hogy a gr. Károlyiak czímerében karoly (karvaly, karaj) madár vagyon, mely „körmös, éles-tekintetű, nemes természetű, szívszerető, sebes szárnyokon járó.“ „A karoly-madárról pedig — folytatja — azt írják a természet dolgait vizsgáló bölcsek, hogy ő maga gazdájának ugyan híven szolgál: de ha hív szolgálatjáért érdemetlenül tartatik, tőle elszáll; ha pedig gazdája néki szívet mutat, azt távolról meglátván, azonnal visszatér. Ezt így terajzolván valaki, ilyen írást tőn fölibe: *Redibit ad dominum*. Meg fog térni urához. — Nemes karolyja természetivel bírt néhai méltóságos gróf Károlyi Sándor; híven szolgált Alexandere, férfiúi segítője vala koronás urának. Hívségének jeleit, férfiúi segedelmének

nyertes zálogit*) nemde-nem bémutatá-é? — Ha megsérült, és mint nemes karoly-természetű magyar, egy kevéssé elszállott: nemde, midőn felséges koronás urának hozzá s nemzetéhez hajlott szívét látá, azonnal redivit ad dominum? Megtére urához; — nem ugyan pusztamarokkal: hanem megbúsúlt nemzetének minden seregivel,**) mondván:

Látom, hogy királyom jó szívét mutatja,
Elszállott Karolyját azzal visszahíjja, —
Megtérek, és lészek szerelme, Karolyja,
Holtomiglan igaz, hív magyar szolgája.

....Ilyen Alexandere s férfiúi segítője volt abban a megbúsúlt időben koronás királyjának, édes hazájának s nemzetének néhai méltóságos gróff Károlyi Sándor, — melly jeles töttivel olly kívánatos, csendes és hosszas békességet szerze és hirdete egész hazánknak, nemzetünknek, mellyhez hasonlót hazánk krónikáiban ritkán olvasunk; és hogy abban mind-
eddig is megmaradtunk: Isten után az ő Sándorságának, férfiúi segedelmének, karoly-sze-

*) Az 1703. májusában Dolhánál szétvert kuruczoktól nyert s Bécsbe vitt zászlókat érti.

**) A nagy-majtényi mezőn, a szatmári béke kihirdetésekor meghódolt és hazaoszlott kurucz seregek.

mekkel vígyázó serénységének köszönhetjük, és ez gyászos ormozat alatt nyugovó hideg tete-
mit áldhatjuk.“

Másik vonatkozást egy 1747-iki versben találunk, mely az Andrassy grófok ősi várában Krasznahorkán létező olajfestmény föliratául szolgál. E kép egy vén kuruczot, Dobos Andrást: egykor Rákóczi fejedelem és gróf Bercsényi Miklós híres dobosát, később 1707-től 1747-ig az Andrassy-ház hű szolgáját ábrázolja, magas fekete-süveggel, nagy fehér hajjal, szakállal és bajússzal, sűrű, sárga zsinóros kék kurucz-(övig érő) dolmányban, kék nadrágban, sárga csizmákban, piros csótáros lovon ülve; előtte pár félfenekű rézdob. Az életnagyságú festmény fölirata következő:

„Haec persona senectute formosa vulgo
Dobos András, olim famosus tympanista
Principis Francisci Rákóczy et Comitissae Nicolai
Bercsényi; illo tempore ipsius tympana ita re-
sonabat:

Jó urunkra feltámadtunk,
Semmit nyertünk — csak vesztettünk:
Országunkból kibujdostunk, —
Magyar bortúl elmaradtunk

His finitis et suis Dominis desertis, Eadem praelaudata persona actu vivit, sub protectione Andrásiana, servit Annis 40. in Arce Krasznahorka; modo vero in dangore tympanarum taliter erit echo sonum:

Új királynénk, jó Asszonyunk
Légyen nekünk protectorunk;
Hűségében megmaradjunk, —
Vivat! vivat! úgy doboljunk.

Picta in Arce Krasznahorka, Anno 1747.“*)

Egy későbbi, már az elnémetesedés teljesen beköszöntött korában szerzett,

„Édes hazánkiai —
Boldogúlt bajnokai“

kezdetű keservdalban, miután a költő az uralgó önkény és elnyomás, a mágnások elfajzása s a nemesség tétlensége fölött keserűen kifakad, — orvoslást csak fölülről várva, így sóhajt föl:

„Rákóczi! édes vérünk,
Régi híres vezérünk:
Kérd a magyarszenteket —
Ne hagyjanak bennünket!“

Az „Egy hív magyar sóhajtása, 1790-ben“

*) Festette b. Andrassy Ferencz, b. Andrassy Istvánnak, Rákóczi tábornokának fia.

czímű, buzgó hazafi-érzelemmel irtt bánatos dal
is Bocskay- és a Rákócziakra tekint vissza :

„Hej Bocskay, R á k ó c z i a k, —
Bennetek volt a magyarnak
Hajdanában reménysége,
Segedelme, dicsősége.“

Sőt még a híres, pompás magyar testőrző-
sereg is a kuruczok emlékezetével büszkélke-
dett :

„Szép is a magyar, mint lovon,
Szingy gyalog-mentében :
Abban a testéhez vágott
Kis, k u r u c z o s m e n t é b e n.“*)

A jelen század első negyedében, a Napo-
leon bukása után bekövetkezett reakció korszaka-
kában is még mindig R á k ó c z i és a k u r u c z-
világ emlékezetére, mint dicső szabadítóra
s dicső szabad korra merengett vissza az el-
nyomott magyarság; pl. az „Á t o k f o g t a
m e g a m a g y a r t“ kezdősorú, országszerte
híres honfidalban, (1822.) ekkép :

„Meghalt Zrínyi és R á k ó c z i :
Támadt Eötvös és Almási,
Kik árulják az országot —
Véle a szép szabadságot.“

*) Szirmay Antal : „Hungaria in Parabolis“ a magyar gárdáról
irtt versben, 6o. l.

S a dal utolsó versszakában :

„Hozd fel Uram ! a csillagot,
 Utánna a holdvilágot :
 T á m a s z s k i s k u r u c z v i l á g o t —
 N e d ű l j a n é m e t o r s z á g o d !“

E dal hatása is gyújtó volt, kivált a közép-nemesség közt, s az elcsüggedt lelkeket fölvilanyozá; — de mi ez azon országos, megrázó, mély benyomáshoz képest, melyet a hamvaiból fölelevenített eredeti R á k ó c z i - n ó t a 1790-ben, a nagy nemzeti ébredés hajnalán gyakorolt, Kárpátoktól a Dráva vizéig?!... E történelmi hatás — melyről itt csak megemlékezünk, miután a maga helyén (II. k. 214. s köv. II.) tüzetesen értekezünk róla — mutatja: mily messze időkre nyúlik le, és mily jelentőséggel, a R á k ó c z i - k o r k ö l t é s z e t é n e k n e m z e t i b e f o l y á s a. Sőt még tovább is, — egész napjainkig észlelhetjük azt. Hisz ugyanezen R á k ó c z i - n ó t á n a k korunk szelleméhez idomított fönséges dallama: a R á k ó c z i - i n d u l ó volt a magyarnak 1848—49-iki dicső harczai-ban lelkesítő csatariadója, s 1860-ban, 61-ben ébresztője, vigasztalója, buzdítója! Mily gyorsan terjede el szintén 1860-ban, 61-ben ország-

szerte, s az akkori politikai magatartásra mintegy jelszóul szolgált egy másik kurucz dal is: az 1706-iki „Ne higgy magyar a németnek!...” (II. k. 114. l.) Végsorait ennek csak az imént idézé föl újból Kossuth Lajos, egyik legutóbbi nyílt-levelében.

Szóval, ha lelkesíteni akarunk: örömet nyúlunk még ma is vissza Rákóczi nagy neve- és emlékezetéhez, s a híres kuruczvilág költészetéhez, zenéjéhez. Legélénkebb bizonyosság ez arra, hogy ama dicső — bár tragicus végű — kor emléke, szelleme s irodalma nem avúlt el, nem lehet hatástalan ma sem! ...

A „Murányi Vénus“ és „Keményiász“ halhatatlan költőjének az I. kötet Toldalékában közlött XVI. eredeti levelére vonatkozólag legyen elég csak annyit megjegyeznem, hogy Gyöngyösinek egész 1869-ig egyetlenegy levele sem volt ismeretes; — annyivalinkább sietek tehát ezeket, mint szerény levéltárbúvárlataim eddigi eredményét, itt összegyűjtve közzé tenni. Nemcsak a költő életrajzához s a kor ismeretéhez tartalmaznak azok új adatokat: de néhányuk, pl. a III. sz. alatti, irányilag is kiváló becsset bír. Négyet közülök már kiadtam volt

egyszer a Századokban, tizenkettő itt jelenik meg először.

A mi végre a kútfőket, melyekből meríték, illeti: azokat e helyütt fölösleges volna ismeretnem, miután ezt külön-külön, minden egyes darabnál megtevém.

Budán, 1871. december 1-jén.

Thaly Kálmán,

a magyar, a milanói s a turíni tudományos
Akadémiák tagja.

MAGYARORSZÁG ROMLÁSÁRÓL.

— 1670. april 28. —

Ad notam : „Gyenge szavú
Te víg kedvű . . .”

1. Tűz-víz között Megütközött Kis Magyarország , Végromlásra S hervadásra Jutott szép virág ; Jaj, mire jutál , Hogy el nem futál! . . . Kívül belül Mint egy asszu ág.	3. Mint ledült fa , Kin valaha Nagy bátorsággal Az madarak Fészket raktak Oly vígassággal , — És már düléshez Készül eséshez , Gyökerei Felfordulni Készek azonnal . . .
2. Mert immár Érted jár Mindenfelől nagy veszély, Elöl tűz , Hátul űz S kerget az víz, mint az szél ; Mert nem méz Az mit neked Hátad megett Barátod beszél.	4. Leszegik, Tördelik Szállásadó gallyait, Elhányják Nem szánják , Tűzre vetni ágait ; Vagdaldják S azt mondják : Nem kár vágni , Felbárdolni Minden tagjait !

5. Ily keserves ,
 Veszedelmes
 Most az te ügyed ;
 Ez világban
 Oly habokban
 Forgasz, elhigyled,
 Mellyekben halál
 Kétfelé kaszál :
 Mert nem tudod —
 Kit uralnod ,
 Vagy kit kell félned ?

6. Ki szánja ,
 Ki bánja ,
 Ki neveti bajodat ;
 Ki rontja ,
 Ki tartja
 Privilegiumodat.
 Nem látod
 S nem tudod,
 Hogy kell hinni
 S kire bizni
 Szabadságodat ? !

7. Mézet vártál
 S ám találtál
 Keserű mérget ,
 Édes ízben
 Mint rút vízben
 Elnyelsz sok férget :
 Mert ártásodra
 És bántásodra
 Az álnok szív
 Mint felvont ív
 Mindent felkerget.

8. Noha most
 Szép színt oszt
 Festett szóknak pompája ;
 De megront ,
 Bút rád ont
 Még ő terhes igája !
 Mert úgy jár
 — Elhidd bár —
 Hogy végtére
 Keserűre
 Válik nótája.

9. Nyavalyádnak
 Melyben hajtnak
 Most mindenfelől,
 Mi az oka ? . . .
 Jaj, practica ! —
 Ámbár vedd elől ;
 Mert veszélyedre
 S nagy inségedre
 Te véredben ,
 Kebeledben
 Kígyót neveltél !

10. Tápláltad
 S hizlaltad
 Árulódat, károdra.
 Vétettél :
 Mert vertél
 Vasat saját lábodra !
 Ódd magad ,
 Mert meglátd,
 Hogy fiaid —
 Árulóid
 Visznek rabságra.

11. Őh idegen,
Immár régen
Meghült álnok szív!
Ki hazádhoz,
Jó anyádhoz
Nem lehattél hív!
Mérget forraltál
Kit fel is adtál;¹⁾
Csak elnyelhessed
S megemészthessed —
Míg megfojt az iv.

12. Romlását,
Vég-kárát
Hogy nem szántad hazád-
nak,
Hogy ily jajt
Szörnyű bajt
Szerzél édes dajkádnak!
S ha Isten
Van mennyben:
Mindezekért
Keserves bért
Ád még magadnak!

13. Te pediglen
Vénségedben
Megromlott haza!
Keserves kint
Nyelsz, óránként
Nögvén óhajtvá...²⁾
S talám azt véled,
Hogy immár téged
Nem fiad:
Áruló id
Ejtnek halálba!...

14. De ne félj,
Hitben élj;
Bízd Istenre dolgodat!
Elhidd, bár
Órát vár —
Megsegíti bajodat,
S végtére
— Későre! —
Mind elveszti,
Megemészti
Árulóidat!

Ámen.

Tájékozás. Ezen, a legtisztább hazaszeretetből fakadt, nevezetes politikai éneket **Kabóthy István**nak — Dobay András Sáros vármegyei jegyző és a felső-magyarországi XIII. vármegye Eperjesen 1869.

1) F e l i s t á l a l t á l é r t e l e m b e n .

²⁾ S ó h a j t v a helyett, régies.

april 30-kától május 22-kéig, továbbá Beszterczebányán 1670. martius 19-kétől 28-káig tartott gyűlésein a nevezett megye követe iródeákjának — jegyzőkönyve tartá fön. E könyv a Zrínyi Péter, Nádasdy és I. Rákóczi Ferencz-féle összeesküvés erjedésétől — kivált azon túlnyomólag protestánsoktól lakott országrészekén — mindenfelé forrongásnak indult ezen végzetesidőből, mely a már-már kitört kuruczvilágnak mintegy nyitányát képezi, az említett gyűlések actáin kívül négy éneket tartalmaz, köztük ezt az akkori közállapotokra vonatkozót Teljes címe ennek Kabothynál: „Magyarország utolsó romláshoz közelgető állapotját kesergő ének“. Keltét a gondos leíró föléje írta: Die 28. Aprilis 1670. Versmértéke, mely tárogató-dallamot árul el, majdnem egészen egyez a Szeőke Ambrús székely poéta által 1662-ben szerzett Kemény-indulóval:

„Énekeljük székely táborunkban, Héjasfalván, anno 1662.

1. Jön Kemény —

És remény
Véle jön;
Körösön
Német had
Serény vad
Lovon már
S reánk vár.
Siess kemény magyar,
Mert jön török agyar.

2. Apafi

Hazafi —
Jaj be kár!
Szégyen vár.
Holnap vér
Neked bér.
Reszket már
Segesvár . . .
Siess kemény magyar,
Mert jön török agyar.

3. Ebesvár —

Ebet vár!

Jaj be kár.

Székely kar

Mást akar.

Bajnok-szív

Egynek hív.

Kemény, gyer!

Hadad nyer.

Siess kemény magyar,

Mert jön török agyar.

4. Édes hon

Hozzád von

Szívünk, mert

Békét nyert

Bethlen már, —

Vérünk bár

Folyt immár.

Mert székely szív

Hejh! mindig hív.

Siess kemény magyar,

Mert jön török agyar.“

Gr. Kemény József kéziratgyűjteményéből. Közölve volt egyébiránt már e Kemény János fejedelem indulója, a Tudományos Gyűjteményben, 40 év előtt; mindazáltal, egybehasonlítás és az ugyanezen szerzőtől következő ének kedvéért, jónak láttuk itt újra föleleveníteni.

Visszatérve a Kabothy-féle jegyzőkönyvre, megjegyezzük, hogy annak eredeti kézirata jelenleg a m. tudom. Akadémia történelmi bizottságának tulajdonát képezi, hová közelebbről vétel útján került, Németh Antal ügyvéd úrtól. A benne foglalt többi versek címei: 1. „Magyarországnak veszedelméről Philussal való beszélgetése annak az kinek“. 2. „Magyarország végső veszedelmének okait kirajzoló Philusnak megfelelő Theophilus“. 3. „Dignos digna decent“. (Pasquill gr. Csáky Ferencz kassai főkapitány ellen.) Mind e versek azonban a föntebbinél előbbi keletűek, tehát korunkhoz szorosan véve még nem tartoznak.

„KURUCZ DAL SZÉKELYORSZÁGBA.“

Énekeljük, Szeőke Ambrús irta, anno 1670.

1. Székelyföld

Mindig zöld.¹⁾

Hazám ott —

Szívem ott.

Jaj be szép

Székely nép!

Székely vér

Magyar ér.

2. Kicsiny vagy :

Mégis nagy

Hűvség ott ;

Hideg vagy :

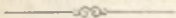
Mégse fagy

Szíved ott !

Tájékozás. Gr. Kemény József kéziratgyűjteményéből. Rövid bár, de gyönyörű apothéozisa a székely hűségnek és hazaszeretetnek. És noha az 1670-ik évi fölkelés hullámai Erdélyt nem érinték : érdekes bizony-ságául szolgál a jelen ének, már csak czíménél és kel-ténél fogva is, annak, hogy a szabadságért zászlót emelő

1) Célzás a székely havasok örökzöld fenyveseire.

magyarországi testvérek küzdelme, a távol Székelyföldön is visszhangot keltett. E körülmény mellett szól az is, hogy a székely nép, mely a Rákóczi-házhoz, s legközelebb a nagyratörő II. Rákóczi György fejedelemhez váltig, egész a gyalui téren történt hősi elestéig tántoríthatlanul ragaszkodott, — igen természetes, már e hagyományos hűségénél s kegyeleténél fogva — melyet később is, II. Rákóczi Ferencz iránt oly fényesen tanúsított — sem nézhette érdeklődés nélkül ama zászlót, melyet (1670-ben) a távol tiszai részeken, szeretett és szerencsétlenül elbukott fejedelmök fia, I. Rákóczi Ferencz emelt vala, a szabadság nevében. Érzék önkénytelenül, hogy Magyarország bukása Erdélyét is előbbutóbb maga után vonná. Ezért segítették később a bujdosókat is.

PAPVILÁG MAGYARORSZÁGON.

— 1671 elejéről. —

A versfejekben :

„Papvilág magyart rág.
Mert nála uraság.“

Ad notam : „Egekben lakozó szent. . .“

1. Pillises ¹⁾ fejeknek hódult magyar nemzet :
Mire hogy magadat eszedben nem veszed ?
Hol van régi okos hadviselő eszed —
Hogy papok igáját nyakadra ereszted.
2. Akárhová tekints : mindenütt pap az úr ,
Kincses jószágodban ő kedve szerént dül ,
Minden dolgaiddban, tanácsodban pap túr —
Akaratjok ellen nem pöndülhet egy húr.
3. Pap töltözik minden te jövedelmeddel ,
Pap bír országodnak legnagyobb részével ;
Pap hízik zsiroddal, töltözik kincseddel :
Te koplalsz, nyögsz, nézed csak könnyes szemekkel.
4. Váraidat mikor víjja az ellenség :
Nincs akkor papoktól semmi hadi költség ;
Országod pusztítja idegen nemzetség :
Szép jövedelmidből nincs semmi segítség.

1) Pilis = papi süveg.

5. Isteni szolgálatra lám mindenik állott :
De az üdvösségre kicsiny útat nyitott —
Éltében aligha három misét mondott,
Csak az jövedelem zsákjában csúszhatott.
6. Lehessen köntösc, — hagyján, ha nem jó pap !
Báránköntös alatt annál hamarébb kap ;
Minden practicát kezd, minden dolgához kap . . .
Ha ördög nem viszi — végben viszi az pap !
7. Az ország dolgárúl papok dirigálnak,
Törvényt, causákat azok indicálnak ;
Világi tisztekben papok válogatnak :
Csak azt nem nyerik meg, az mit nem akarnak.
8. Gondviselő urunk vala palatínus : ¹⁾
Mostan gubernátor egy hitvány plébánus, ²⁾
Ki nem használ testnek, valamint az vadhús,
Hogysem hazánkfia : veszedelem, nem hús.
9. Mert tudjuk : az kinek nem borja, nem nyalja ;
Német, olasz : magyarnak nem jó barátja,
Nemhogy igyekeznék országunk javára :
Sőt inkább öregbül ország nagy kárára.
10. A mostani királyt pap tartja fékszárnál,
Arra húzzák-vonszik mint érsek praedicál ;
Hogyha ellenek jár : pápa átka rászáll, —
Csak papvilág fénylik : a magyar alászáll !

¹⁾ Wesselényi Ferencz.

²⁾ Szelepcsényi György, esztergomi érsek s kir. helytartó.

11. Gonosz fogásokkal szegénnyt elhitették —
Királyi szent hitit véle megszegették ;
Eretneknél hittet az mi fogadtatik :
Nem szükség megállni, — ilyen ok vettetik.
12. Istennek megesküdt igen erős hittel :
Országunkban nem bánt senkit üldözéssel,
Hanem három vallást megtart békességgel :
Mégis fogásokkal játszik szent hitivel.
13. Az egész országnak, nemcsak eretnekek,
Esküdt meg ily hittel az magyar nemzetnek :
Régi szabadságát megtartja népinek ,
Minden igazságát öregbíti ennek.
14. Romlott országunk lám, most is érzi s látja :
Hogy az állhatatlan hitét meg nem állja —
Midőn szabad nemzetünket sereztetja,
Temérdek adóval éppen elpusztítja.
15. Tckénts(d) az papfogást : mit használ lölkének,
Midőn megszegette hitit eretnekek —
Meg meri szegnie szintén úgy többinek ;
Mely hitetlen egynek : olyan mindeniknek !
16. Régi magyar László ¹⁾ király hütszegése,
Ki nem keresztyénnek, csak pogánynak szegte :
Elég példa volna erős büntetése , —
Mert az igaz Isten végre megbüntette.

1) I. Ulászló.

17. Annak is Julián, p a p va la főoka ,
Mint amaz várnai veszedelem mondja ;
Pápa hatalmával noha ő átkozta :
De török az népet kötözte, rontotta.
18. Győzödelmet azért most is ellenségen
Leopold nem vehet semmi nemzetségen ;
Pusztúl birodalma, húzzák minden helyben :
Győzhetetlen császár győzetik mindenben.
19. Magyar magyart azért rontja országunkban ,
Azért támad annyi had birodalmában ,
Körösztýén körösztýént rontja országunkban, —
Pogány örömére elfogyunk magunkban.
20. Ez két hitszegésért kétképpen szenvedünk —
Egy : az szabadságért miképpen szenvedünk ,
Más : Isten ígését szomjúhozza lölkünk . . .
Szent Jehova-Isten, szánd meg szegény fejünk !
21. Rád néz Igaz Bíró, magyarok királya,
Meglásd, hogy megéget az papok igája !
Ímé, koronádnak főoltalmazója
Az pogányhoz állott, ki volt őrállója. ¹⁾
22. Tapasztalja mivel hited hamis voltát ;
Elvonád magyarnak régi szabadságát ,
Pap-urakra biztad minden igazságát ,
Nem hagyád békével lölkünknek jószágát.

¹⁾ Z r í n y i Pé t e r értetik, s minthogy halála még említve nincs : az ének valószínűleg 1671. a p r i l 30-i k a előtt ke-
letkezett.

23. Neved hirdetői, Ígéd forgatói
Tömlöczczel kínzatnak lölkünk tanítói ;
Pusztán állnak mastan Istennek templomi —
Csak égi madarak sokaknak lakosi.
24. Az mely kevés pap van isteni szolgálatra :
Több van mind kölletlen tisztre, uraságra ;
Nagy jövedelmeket mindenik kívánna —
Nem törődik azon, akárminth szolgálna.
25. Légyen oly juhásztor — ítélje meg Isten ! —
Ki nem gondol nyájjal, hogy akárminth légyen :
Csak öneki bőven sok gyapjat neveljen , —
Mint henyélő here, hasznával élhessen.
26. Az ily ragadozó béres-pásztoroktól
Ments meg szent Jehova, ilyen farkasoktól ;
Szélid pásztorokkal áldj meg jóvoltodbúl , —
Löлки csöndességgel áldj meg irgalmadbúl !
27. Ügyét magyaroknak, M a g y a r o k I s t e n e ,
Az ki Scythiábúl voltál ki-vezére :
Szánd meg ! . . Légyen elég ennyi büntetése —
Add meg szabadságát, régi segítője !
28. Rettentő ostora ki sok népnek vala ,
Tizenkét országnak parancsoló ura :
Ne engedd végtére, Istennek jobb kara —
Németnek, papoknak hogy legyünk jobbágya !
29. Az Izráel népét lám, gyakran próbálád ,
Ellenség kezében midőn ostorozád :
De könyörgéseket ismét meghallgatád
Midőn terhek alól őket szabadítád.

30. Szegény magyaridat ha már pogány nemből
Népednek választád, régi kegyelmedbül:
Ments meg szent Jehova, mast is ez inségtül —
Hogy örökkén áldjuk neved igaz hitbül!
31. — Adót midőn magyar németnek fizetne,
Minden dolgaiban pap szájára nézne:
Egy iffjú, hazáját sírván, így könnyezte,
Ezt irta ezerhatszáz és hetvenegybe.
32. Gyarló irásomat az ki olvasgatja:
Versfejekben látja: az magyart mi bántja.
Az authornak nevét itt, szükség, ne tudja:
Mert megemésztene papoknak fullánkja.

Tájékozás. A Zrínyi Péter, Nádasdy és Frangepán törvénytelen kivégeztetése s I. Rákóczi Ferencz fölkelésének elfojtása után bekövetkezett zsarnoki és papi reactió korát, a maga szomorú és nyomorú hívségében festő ezen nagybecsű történelmi ének, Szencsej György codexében (nemzeti muzeumi kéziratár oct. Hung. 70.) létezik. Szencsej, a XVII-ik század végén s a XVIII-ik elején élő, Bakony vidéki, úgy látszik tészi lakos, buzgó protestáns férfiú vala. Dalkönyvét a XVII-dik század utolsó negyedében, egész 1704-ig, 1705-ig irta össze. Tartalmát a XVI-ik század második felétől egész az utóbb mondott időkig terjedő, összesen 85 ének képezi, melyeknek nagy részét már kiadtam a „Régi Magyar Vitézi Énekek és Elegyes Dalok“ I. és II-ik kötetében, a kuruczvilágra vonatkozókat mindaz-

által, tervszerűleg a jelen gyűjtemény számára tartván fenn

Lásd ez igen becses codex tüzetesebb ismertetését a most idézett kiadványom I. kötetéhez írott bevezetésben.

Megvan a jelen éneknek Szencseyből vett, de modernizált másolata Jankovich Miklós kéziratai közt is, nemz. muz. kézír. quart. Hung. 173. II.

CZEGLÉDI ISTVÁN HALÁLÁRÓL.

— 1671. —

Czeplédi István, a XVII-ik század legelső magyar protestans egyházi íróinak egyike, mint kitűnő egyházi szónok is nagy hírben áll vala. Ő 1620. nov. 19-kén született, hasonnevű jámbor atyának — tarpai ref. pap — fia, tíz nemzedéken át lelkészi hivatalt viselt ősök jeles ivadéka. A váradi, debreczeni és pataki főiskolákban tanult, éles eszéért már ekkor kedvence híres tanára: Tholnay Jánosnak. Felsőbb tanpályáját a belgiumi akademiákon, nevezetesen a leydeni egyetemen fejezte be, ott is elismerést aratott, sikerrel. 1647-ben hazajövé: a kitűnő tehetségekkel felruházott tudós, hatalmas szónok, szelid egyházi férfiú, és kegyes, de szilárd jellemű ember, egyházának egyik főoszlopává lön. Előbb Kassán tanárkodott, majd L o r á n t f f i Zsuzsánna fejedelemasszony akaratából beregszászi lelkészszé lön; de az utána igen óhajtozó k a s s a i reform. ccclésia „sok remínkedésére“, 1653-ban Kassára kelle mennie, mint megválasztott lelkésznek, itt „olyan törésre és fokhelyre állítatván, a holott sok adversariusokkal kelle csatázni,“ — mint életírója, K ö l e s é r i S á m u e l, róla 1675-ben írja. („Sion Vára“ bevezetésében.) E fontos, de nehéz

állásában aztán mindvégig megmaradt Czeglédi, híven megmaradt a legviharosabb időkben is, — míg nem rendületlen hűségért a vészteljes időkben életével kelle adóznia.

A mint ugyanis a Wesselényi-Zrínyi-féle összeesküvés meghiusult: a nádor elhalt, Zrínyi Péter s Frangepán 1670. ápril hó végén elfogattak s a rab Zrínyi levelére az ifjú I. Rákóczi Ferencz alatt fegyvert fogott felső-magyarországi hadak is szétoszlanak, — elkövetkezett a politikai és vallási reactió gyászos korszaka. Üldözések, vérengzések, évek során át tartó hajmeresztő kegyetlenkedések; másrésztől elkeseredett küzdelem, actív és passív ellentállás. Mindezek eléggé ismeretesek. A jezsuiták a bosszú és vallásüldözés művében nagy szerepet vittek. A protestáns lelkészi rend közül Czeglédi volt az első, mint Felső-Magyarország metropolisának lelkész, ki áldozatul kiszemeltetett. Vádlói azt fogták a tisztán egyházának s a tudománynak élő jámbor, szelíd emberre, hogy a fegyverkező protestáns rendek részéről hadi segílyt kérni járt 1670 elején Erdélyben Apaffinál, kit — szerencsétlenségére — régóta ismert, és nála, ritka tudománya- s erényeiért, és mivel ezen fejedelem 1663-iki érsek-újvári utazását leírta s egyik művét neki ajánlá, nagy kegyben részesült; — holott ő egyházának kegyes patronusokat szerzeni és Gorup Ferencz győri nagypréposttal polemizáló művét („Az Úr frigyszekrénye előtt Dágon ledülése”) járt vala Kolozsvártn kinyomatni, mely ott meg is jelent. Ez utazása képezé az ürügyöt az ellene emelt vádra.

S midőn Rákóczi hadainak eloszlása után a fölkelők fejei: Bocskay, Petrőczy, Szuhay Mátyás, Szepessy, Zákány, Kende, Wesselényi, Balassa, Forgách, Gyulaffi, Lónyay Anna, s a gyermek Thököly Imre szerencsésen Erdélybe menekültek volna: gr. Csáky Ferencz kassai tábornok buzgalma megtölté a kassai, eperjesi börtönöket a honnmaradottakkal, kiket poroszlói és a jezsuiták kezei utolérhettek. Így sínlődtek a kassai tömlöczben Bocskay István zempléni főispán neje, több más nővel, Szuhay Gáspár, Bónis Ferencz, Fáy László stb. előkelő urak és nemesek. September 18-kán Czeglédinél német tiszt jelen meg katonákkal, és őt oly szín alatt, hogy a rabokat Isten igéjével vigasztalja, börtönbe viszi. Ott néhány napon át imádkozik nekik, vigasztalja őket: de 28-kán, imádság közben muskatélyokkal leütik durva poroszlói s egy búzás boltba zárják. (L. Kölesérit az i. h.) Holott is a gyöngye testalkatú ember 14 hétig sanyargattatván szigorú rabságban, Lampe szerint (Hist. Eccl. Reform. 749. l.) méreggel megéjtetve, („*violentia morbi, non sine suspicionem eveneni in arresto Cassoviensi contracti, superatus*“) annyira elgyöngült, hogy midőn a következő 1671-ik év május havában Pozsonyba, a vértörvényszék elé idéztették: e hó 27-kén már mint holtra vált ember téteté magát szekérre, s hívei keserves zokogása közben, hü nejétől kísértetve, útnak indúlt. De Nagy-Szombat határában, útközben, junius 5-kén elhúnyván, már csak holttestét vitték megdöbbszent bírái elé. Pozsonyban aztán az összegyűlt protestánsok mé-

lyen megilletődve temeték el a martyrt, az april 30-kán — Zrinyivel, Nádasdyval egy napon — lefejezett Bónis Ferencz sírja mellé, a köztemetőben.

Czeplédi főbb munkái voltak a „Csatázó léleknek diadalma“ 1659; „Egy kath. embernek, más egy igaz... kálvinista emberrel való beszélgetése,“ 1659.; „Melach Doctor“ 1659; „Ország romlásának okairól“ 1660; „Barátsági dorgálás,“ „Japhetke“ és „Redivivus Japhetke“, II. Rákóczi György és Rhédey Ferencz erdélyi fejedelmek fölött mondott halotti praedicatiói, „Dágon ledülése“, s az utolsó, a „Sion Vára“ melyet, már holta után, Köleséri adott ki. Lássuk ezek előrebocsátása után a róla írt egykorú éneket.

*„A Jezus Krisztus
hű tanúbizonyágának
nagyhirű s nevű*

Czeplédi Istvánnak, a kassai keresztyén helvetica ecclesiának hűséges lekipásztorának életbeli sok szenvedéséről, árestálásáról, Pozsonyba citálásáról és útjában, nagy-szombati búzavetések között lett boldog kimúlásáról, és Pozsonyba tett tisztességes temetéséről iratott

Síralmas Versek.“

Nota : „Mik'in! Egyiptusban egy pelikán-madár . . .“

1. Jaj néked Istennek hű ecclésiája, —
Mert az Anti-Krisztus lelked várát vijja,
Hogy elpusztíthassyn, bizony azt akarja,
Hogy soha ne légy nép, óh Istennek nyája !

2. Ím értettünk immár a külső ¹⁾ urakról,
S azoknak hallatlan martyromságokról;
Jere, értsünk most már egy lelkipásztorról,
És annak keserves historiájáról !
3. Kassa várossának hű prédicátora,
Hű Czeglédi uram, Krisztusnak szolgálja,
Szent-Írásnak útja, Isten trombitja,
Lelkeknek dajkája, s titkoknaksfára.
4. Ezek a szép nevek mind reá illenek —
Mint császár nyakában az aranylánczszemek.
Mássa volt időnkben Thesbites Illyésnek,
Mert nála volt lelke a könnyörgéseknek.
5. E szegény hazánkban bocsátott munkákat,
Nem henyeált híjában, sött tudomnyokat
Eresztett, Rómával állott sok harzokat, ²⁾
Mert lelki vitéz volt, s a törésen ³⁾ állott.
6. Viselt a Krisztusért sok gyalázakat,
Ritkán ett éltiben jó ízű falatot,
Kapunja éjjel irtak sok csúfokat, —
Kit reggel felkelvén sírván magyarázott.
7. Sokszor hol bihalynak, s hol ökörnek írják,
Hol Básám bömbölő bikájának mondják,
Ekes ábrázatját baromképben írják,
A Jézus szolgálját sokképpen gúnyolják.

1) Külső azaz : világi ; Zrínyi Péter s társai értetnek.

2) Célzás polemicus munkáira, a minő „Dágon ledülése“ is

3) Törés = lött rés, brèche.

8. De mint tudós ember, mind jóra értette.
Mindjárt a Szent-Írást a kezébe vette,
S az Isten könyvéből őket megelőzte,
Ő ellenségeink még mássát küldötte.
9. „Igazán mondotok engemet bihalnak, —
Nem tartom e nevet bizony gyalázatnak!
Nagy erejük vagyon nyilván bihalyoknak,
Sok terhet elbirván, jutalmat is várnak;
10. Igazán mondjátok, hogy én bihaly vagyok :
Krisztus igájában mert sokat elbirok;
Az is reám illik, hogy vad tulok vagyok,
Mert római jármot sok ízben elrontok.“
11. Látják, vallásában hogy meg nem győzhetni,
Ha Rómából jött is, ellene csak semmi! . . .
Nem tudták mi módon földről elveszteni :
Rebellisnek kezdték ártatlant mondani. ¹⁾
12. Egy estve a német házára rohana,
Bétörvén az ajtót Krisztus szolgájára;
Eleget protestált a szent ecclésia :
De oroszlán ellen semmi egy báránka!
13. Midőn már kötözve vitetnék az utcán, ²⁾
Előtte s utánna hallgatói sírván,
Magának is könyve lecsorog arczáján,
Szép nyájához fordul, s beszélt ilyformán :

¹⁾ V. ö. a fentebb említett vádlásokkal, erdélyi állítólagos követségét illetőleg.

²⁾ Az itt leírt erőszakos elfogatási mód, részleteiben különbözik Köleséri előadásától.

14. „Uram áldott Jézus! dicsértessék neved,
Ki méltóvá tettél, hogy szenvednék érted!
Ezt kívánta, Uram, a lelkem tetőled,
Hogy még e világon ötöt megfrisseljéd.

15. Miben dicsekedjem, Úr-Jézus, egyébben,
Ha nem te keserves, nehéz keresztedben?
Nem a fábúl, rézbül álló arany-képben! . . .
Sött gyalázatodban, sok szenvedésidben.

16. Ha rám mérted, Uram, a Szent-Pál vesszejét
Avvagy Szent-Istvánnak agyon-verő követ,
Vagy Sidrak-Mízsáknak égő kemenczejét,
Vagy Ézsaiásnak mérges fafűrészét;

17. Ha édes Megváltóm, magad elszenvetted,
Az eczetes mérget epével bévetted:
Tudom, hogy poharad akkor rám köszönted . . .
Mégiszom jó szívvel, csakhogy gyengén töltsed!

18. Szoros, bizony, szoros a mennyország útja,
Ez a világ pedig csak vándorló pusztá,
Sok kísértetekben meg kell botlania,
A míglen bėjutnak a szent Kanahánra

19. Csak a földi arany, melly bajjal szedődik,
Csak kő az akkoron, mikor foldből vészik:
De tüzzel, pörölylyel, s vízzel addiggyötrik
Sok munkával, bajjal — míg aranynya tészik.

20. Kassai édes nyájam, én első szűlöttem!
Krisztus szent serege, a kit legeltettem;
Meg ne ütközzetek szerelmesim bennem, —
Rosz éltémért mert ezt, tudod, nem szenvedem.

21. Ez az igaz vallás, a mellyen ti vagytok ,
Ezt javallom néktek, ebben maradjatok ,
Ez út viszen mennyben, a mellyen én állok , —
Jertek, én is néktek bizony, utat irtok !
22. No már ellenségim, csak hozzám lássatok ,
Mert a Krisztusnak én ért búzája vagyok ,
Megérttem, és immár, csak megarassatok, — ¹⁾
Megadják a bért is, csak várakozzatok !“
23. Hallván ellenségi, — tömlöczbe béüzik ;
Sok fő rabi sereg ²⁾ örömmel bételik ,
Hogy ily tudós ember közükbe érkezik.
Prédikál, könyörög, köztük munkálkodik.
24. Gonosz ellenségi, azt is megirigylék,
Parancsolá a mint, hogy ötöt felvinnék ,
Egy nagy búzásboltban, jaj ! külön-rekeszték,
Muskatérosokkal igen őriztették. ³⁾
25. Minthogy gyenge ember, egészsége bomlik ,
Nagy betegséggel ott, jaj ! elnehezedik,
Szörnyű betegséggel meg is emésztődik ,
Csak meg sem fordulhat, de mások segéllik.
26. Ott ecclesiából kezes lönek érte : ⁴⁾
Úgy enyhült meg osztán a generál szíve ,

¹⁾ Cze gl é di sa já t sz a va i, Köleséri szerint szórúl szóra így : „Én az én Istenemnek megért búzája vagyok, kész vagyok learattatni s a mennyei csűrbe bétakartatni.“

²⁾ Az említett politikai foglyok.

³⁾ Kölesérinél is ekkép iratik.

⁴⁾ Tízezer forintig.

Kivevék ; hát éppen megváltozott színe ,
Házánál volt soká nehéz betegségben.

27. A szép pünköszt hava ¹⁾ mikoron feltetszék ,
Jaj ! új parancsolat feljül leérkezék :
Czegledi törvényre hamar citáltaték , —
Hogy halálos beteg, azt ingyen sem ²⁾ vélék.

28. Feltevék mint holtat szegényt a kocsiban ,
Háza előtt állván, aztán az utczában
A szent ecclésia, vagyon siralomban ,
Hogy lelkipásztora szenved nagy méltatlan.

29. Prédicátor társa egy felől kesergi ,
Az egész oskola kész keserven sírni ,
Az sok mívelt ifjú sereggel könyvezní , —
Könyhullatás nélkül nincs mellette senki.

30. Jó hites társa is felüle ő vélle ,
Nem nézé, hogy háza préda lesz mindene ,
Vagy nem gondol azzal, hogy kell olyan földre
Menni, hol idegen a nemzetnek nyelve ?

31. Nagy-Szombat határát végre hogy elérék ,
A gabonák között hogy megállapodék ,
A nagy messze úton inkább eltörödék ,
S édes hitveséhez ily beszédet hallék :

32. „Kedves atyámfia, édes hitestársom !
Elnék érettetek, mert dolgotok szánom ;
Krisztushoz is volna lelki kívánságom ,
S e kettő közt vagyok nagy szorongatásom.

¹⁾ 1671-ben. ²⁾ Koránt sem.

33. Kelj fel és öntözd meg elepedt nyelvemet ,
Tedd feljebb megbádogyadt hideg kezeimet ;
Nem soká hurczolod gyötrelmes testemet , —
Mert elküldte Isten mennyből követemet.
34. Fizesse meg Isten jó dajkaságodat ,
Hogy nem szántad értem sok munkásságodat ,
Ilyen messze útra törvén tagaidat , —
Ritkán láttam értem jó nyugodalmaidat.
35. Nagy jutalmad vagy on asszonyállat mennyben ,
Kit számodra tartand Krisztus jobb kezében ,
Meg is adja néked a nagy ítéletben , —
Csak légy állhatatos a Krisztus hitében !
36. Óh ! ha megnyilnék most, asszonyállat, szemed,
Meglátnád : mennyi sok angyal áll környüled ;
S talám megképzénék a te gyengeséged , —
Elrejtetett most az, imé, te előtted.
37. Azelőtt hívtanak téged Noéminak ,
Sokan e világon becsülni fogának :
De immár hivatal ezután M á r á n a k . . . ¹⁾
Ma irattál közzé az árva ²⁾ tábornak.
38. Kísérj el a czélig engemet végiglen , —
Nem kötnek tebeléd , légy jó reménységben !
Takarj el kezeddél (ha hagynak) a földben ,
Haza viszen az Úr, — légy jó reménységben !

¹⁾ Keserűség leánya ; ó-testamentomi név. L. Ruth könyve

²⁾ Régen ö z v e g y értelemben is. —

39. Mondd meg ágyékdoból származott rajodnak,
Tokaj várossának egyik angyalának,
Hogy viselje gondját Czeglédi Pálomnak, —
Ott hagyom atyjának, s téged meg anyjának.
40. Soká ne hagyjátok Kassán a gyermeket:
Vajki ¹⁾ sokan ottan, tudod, lesik ötet;
Főként ha meghallják az én holt híremet, —
Jaj! csak el ne lopnák egy féltő kincsemet!
41. Vigyék túl a vizen, Páthmos szigetébe —
Hol hüvösön csorog a Jézus beszéde, ²⁾
Mert még alkalmas a mennyei téjre,
Mivel nevedékeny, még az harcához gyenge.
42. Mondd meg az országnak lelkipásztorinak:
Az hitről, az hitről, mostan tanítsanak!
A gyenge nyáj körül most forgolódjanak,
Mert mára nyáj körül mások is ³⁾ forgódnak
43. Most rakjanak mirhát a temjénczöben,
Most légyennek forrók s buzgók könyörgésben:
El ne veszzen egy is az Úr seregében, —
Mert számonként kérik őket jövődöben!
44. Tudom én, jól tudom, mi jő ő reájok:
Páthmos szigetébe el kell szaladniok, ⁴⁾

¹⁾ Vajmi.

²⁾ Jelképileg; túl a Tiszán s Erdély értendő, hol a protestantismus szabadon virágzott.

³⁾ A jezsuiták értendők.

⁴⁾ János evangélista Páthmós szigetének jelképe alatt ismét Erdély értetik, a hová a ref. lelkészek Kassa környékéről még

Ezerkétszáz napig megáll az ő szavok ,
S fekete zsákokban¹⁾ kell prófétálniok.

45. Mi nem messze vagyon e világnak végi !
Noha e vak világ eszébe nem vészi ;
Pokolbéli sátán ezt már régen érzi ,
Hogy nem sok ideje van nyilván ő néki.

46. Ugyan dühösképen azért is haragszik,
Ilyen szabadonként azért nyargalózik ;
Az ezer esztendő, tudja, majd bételik
Melyben ama mélység megpecsételtetik. ²⁾

47. — Nem nyújtom már tovább hosszú búcsúzásom ;
Az angyali tábort nem várakoztatom.
Krisztusom, lelkemet markodban ajánlom, —
Eddig rendelted volt én pályafutásom. “

48. Hogy e szókat monda, nagyot fohászkodék ,
Testéből a lelke csendesén kinűlék ,
Ellenségi közül sokan azt beszéllék :
Ez igaz emberrel kár, hogy ezt mívelék !

49. Béérének azért Pozsony hóstátjában, ³⁾
Szállás mutattaték kívül egy majorban ,
Megtudták, hogy eljött Czeglédi: de holtan...
Ugyan megbódultak főrendek magokban.

1670-ben elmenekültek volt, üldözőik elül, még Czeglédi elfogatása előtt.

¹⁾ Azaz : g y á s z b a n.

²⁾ János Mennyei Jelenéseiből.

³⁾ Külváros, előváros.

50. Színesképen förend¹⁾ magyaroknak mondja :
 „Protestálunk bizony, mert nem vagyunk oka!
 Nem küldöttünk papért ; nem tudom ki dolga . . .
 Ki hozott ily szégyent urunknak házára !
51. Parancsolom azért néktek magyar rabok :
 Koporsót testének mindgyárást hozzatok ,
 Úgy temessétek el a mint ti tudjátok ,
 Azt ne költsék reánk, hogy üldözők vagyunk !²⁾
52. Nagy sok tiszteletes idegen hercegek ,
 Vallásunkbéliek, noha más nyelvűek ,
 A temetésére szomorúan gyűlnek , —
 Kit nagy zokogással föld gyomrába tésznek.²⁾
53. A mely sírba tévék Bónis Ferencz testét :
 Ellenben fekteték Czeglédit tetemét ;
 Ott várják mindketten Krisztus eljövését ,
 Ama Babillonnak megítéltetését.
54. Óh ti fejünk felett forgó magas egek —
 Be ártalmas idő a mellyet szültetek !
 No földön lakozó minden nemzetségek ,
 Rajtunk csodálkozni, nossza, siessetek !
55. Fordítsátok de ti szemeteket felénk ,
 Örömkialtásra ne jöjjetek közénk ;
 Van-e olyan bánat földön, mint a miénk ?
 Hol vagy on oly eset, mint a mibe esénk !

¹⁾ Köleséri meg is nevezi: „a kamara físcu a“ = Maj-
 á t h M i k l ó s kir. közvádó.

²⁾ 1671. június 7-kén.

56. Őh, magyar nemzetség, be kemény a szíved !
Imé, vér az Isten, balgatag, nem érzed.
Pirongat, fedd az Úr, mégis nem szégyenled . . .
Félek, hogy ne jöjjön végső veszedelmed !
57. Csecsemő-gyermekekhez vagy bizony hasonló ,
Nincsen édes anyád, sírnod igen méltó ;
Hints port a fejedre, légy gyászban boruló ,
Nem illik nevetned, mert vagy jajra méltó.
58. Csudánál csudább ez, magyar, hogy mégsem félsz ,
Te ellenségeddel mégis hogy tünynél élsz ,
Köszikla-szíveddel hogy te még így sem birsz ;
Jajra hív az Isten, magyar, hogy mégsem sírsz !
59. Nem illik tehozzád magyar, a muzsika , —
Engedd más népnek azt, mert nem tiéd a ma ;
Látd-é, melly sok József fekszik mostan halva, ¹⁾
Sebben nagyon pedig, jaj ! a maradéka.
60. A nehézkes asszony bizony most kínlódik ,
Szülés fájdalmiban pusztában gyötrődik ;
Ama veres sárkány előtte leskődik ,
Várja, hogy elnyelje, ha fia születik. ²⁾
61. Az anyaszentegyház az a szülő asszony ,
Kinek szép aranyos koronája nagyon ,
Sött tizenkét csillag tetejében nagyon ,
Nap az öltözete, lábán a hold nagyon. ³⁾

¹⁾ Az 1671-ben kivégzett honfiak.

²⁾ A megújuló anyaszentegyházat és ellenségeit ábrázoló kép, az Apocalypsiból.

³⁾ János evangélista, Jelenésekről írt könyve, XII.

62. Maga az Úr-Jézus : ő lelki ruhája ;
Az hold : e világon az ő változása ;
Tizenkét apostol, fényes tudománya :
Azok a csillagok, azzal ő szép czifra.
63. Csinálj, Uram, ennek saskeselyő szárnyát ,
S repítsd a pusztába, hol viseljed gondját ;
Pecsételd bé immár amaz undok kutat,
Ki sok ezer lelket mérges-füsttel itat.
65. A szült fiat pedig ragadd fel menny-égben,
Adj vas-vesszöt ennek királyi kezében ,
Gonosz ellenségit hadd tördelje egyben ,
Miként a cserepet pozdorjára éppen.
65. Uram, áldott Jézus ! erőtlének vagyunk ,
Sok lelki-paráznák vannak, kikkel vivünk ;
Te a mennyekben vagy, mi itt alant sirunk , —
Vígy hazánkban immár, mert csak oda vágyunk !
66. Óh, mi szerelmetes lelki völegényünk , —
Zörgettel ajtónkon, s álomba merültünk ;
Harmat is fejedre, s várakozál értünk ,
De nem győzél várni, elmenél mellőlünk.
67. Jaj, kimenénk egyszer, s elhala a szívünk,
Ajtónk hasadékan, hogy utánad néztünk :
Hol vagy szerelmesünk ? nagy kiáltást tettünk ,
Kívánságod miatt éppen elepedtünk.
68. Jövel vissza azért, óh gyönyörűségünk !
Ím, zörgetéscdre ajtó-nyitni jöttünk ;
A sok tövis közt már ugyan megsértődünk , —
Hogy éppen elfonnyadt liliomi színünk.

69. Vidd által lelkünket már ama rút vízen,
 Kit sárkány okádott lelkünk, hitünk ellen;
 Parancsolj a földnek, hadd igya el menten . . .
 Jövel Uram Jézus! jövel hamar! — Ámen.
-

E történelmi s korrajzi tekintetben ép oly becses, mint gyönyörű, bibliai hangulatával, rejtelmes mysticizmusával, szelídkegyességével a lelket még most, két század után is, áhítatos merengésbe ringató ének, nyilván egyik legérdekesebb darabja akkori vallásos költészetünknek. Azért igen örülök, hogy azt a nemzeti muzeum kézírattára után (Hung. oct. 74. nro 4. Jankovich-gyűjtem.) ezennel megismertethetem. Vele egy füzetkében létezik egy, „Az Isten Anyaszentegyházának nyomorúságos sorsán és keserves állapotján való siralom“ című vallásos ének: „Óh vajha valaki tenger árjává . . .“ kezdősorral, az 1674-ben tömlöczre hányt rab-praedicátorok szomorú sorsáról, — mely éneket lásd alább. A füzetke 1760-ban nyomtatott, közönséges vásárirodalmi alakban.

KURUCZ TÁBORI DAL.

— 1672. —

1. Te vagy a legény Tyúkody pajtás!
Nem olyan mint más, — mint Kuczug Balázs.
Teremjen hát országunkban jó bor, áldomás . . .
Nem egy fillér, — de két tallér kell ide, pajtás!
2. Szegénylegénynek olesó az vére:
Két-három fillér egy napra bére;
Azt sem tudja elkölteni, mégis végtére
Két pogány közt egy hazáért omlik ki vére!
3. Rajtunk német dúl, rajtunk török jár,
Tűz-vassal pusztúl ország és határ;
Ez az istentelen német annyi kárt tött már:
Hozzá képpest hogy mit sem tött török, sem tatár!
4. Az nagy uraknak mézes szókot¹⁾ hány,
S hozzá hódúlnak, mint bódúlt zsákmány . . .
Hej nagy urak! nem keresztyén az, a ki pogány:
Rosszabb penig még ennél is labancz, valahány.

¹⁾ Más változat: cseccsebecsét.

5. Mindent ígér, de csak szorultában, —
Semmit bé nem vált, ha szabadjában ;
Az németnek — ebbitűnek fogadásában
Ne bízz többet, mint az ebnek ugatásában !

6. Pusztítani jött, nem segítségre, —
Hogy elfoglalja országuuk végre ;
Álnoksággal nemzetünknek esküdt vesztére :
De az Isten ráfordítja még ő fejére !

7. Csak azt nézd pajtás, hogy labancz hol van ?
Csak azt vágd pajtás nagy busúltodban.
Mert e pogány¹⁾ kiöl mindent édes hazánkban, —
Vágd tehát még az magyart is társaságában !

8. Tölts kupámba bort, az lölkemnek bort ;
Német vesztére üljük meg a tort.
Ma egymással — bajnoktárssal együtt iszunk bort :
Virradatra úgy üssük meg az német tábort !

9. Töltsd az kupákat, — töltsd az pulhákat,²⁾
Készen tartsd jó, súlyos szablyádot.
Úgy igyál bort, hogy ha hallod az trombitákat —
Vért ihassál, s német testből rakj garmadákat !

¹⁾ Az 1672-iki fölkelő hadak, úgy szólván kizárólag protes-
tansokból — kálvinistákból — álltak, s a nemzeti szabadság mellett
vallásuk szabadságáért is hadakozván, e fölkelés részben vallási
jellegű. Így e bujdosó kuruczok nemcsak a törököket, de a pápista-
ságot is pogánynak, „fa - i s t e n - i m á d ó”-nak nevezték.

²⁾ Pulhák, vagy polhák : hajdúnak való, tölcéséres csövű, ke-
rekes, hosszú puska.

10. Bort kupámba, bort! embert a gátra! . . .

Tyúkody pajtás, induljunk rája!

Verjük által az labanczot a másvilágra, —

Úgy ad Isten békességet édes hazánkra.

T á j é k o z á s. A jelen, tüzzel és erővel teljes tábori ének nyitja meg a kuruczvilági harczi dalok sorát, — méltó tehát kissé tüzetesebben foglalkoznunk vele. 1672-ben keletkezvén, ősmagyar jellegű tárogatódallamra: az országot bebarangoló bujdosók által csakhamar elterjedt, elannyira, — hogy midőn az oly diadalmasan megindult támadás, a Spankau és Kobb egyesült ereje által Györkénél 1672. october 26-kán szenvedett csapás után egyelőre szűkebb határok közé szorítottatott, s így a visszahódított Tiszán inneni részeken a dal rebellis szövegét nem vala tanácsos többé énekelni: a labanczpárti magyarok azonnal egy ellendalt, a bujdosók egyik legszóvivőbb fejét, Szepessy Pált gúnyolót készítettek (l. közvetlenül a jelen ének után) a kedvencz áriára, — míg később, 1683-ban, Bécs megghiúsult ostroma után, ezt egy, Thökölyre írt hasondallamú gúnyvers követte. (l. alább, az illető évszámnál). Midőn később, II. Rákóczi Ferencz alatt megint felragyogott a kuruczok csillaga: újra fölhangzott a kedves tábori dal, mindjárt 1703-ban, a vitézek ajkain, a kik legelső, munkácsi harczuk történetét („Egy szegény legény volt . . .”) e dallamra énekelték valamint utóbbi, balra fordúlt sorsukat ismét e történetivé vált dallammal („Nincs becsületi a kato-

n á n a k . . . ” valószínűleg 1711 közepéről) siratták. (L. mindkét éneket alább, korrend szerint.) Ekkép húzó-
dott át ezen, a nemzet vérévé vált dallam, az idők és
viszonyok szerint változott szöveggel az egész kurucz-
világon (1672—1711.), negyven éven keresztül hangoz-
ván kuruczok és labanczok, de mégis kivált a kuruczok
ajkain és török-sípjain (= tárogató). Sőt, mint látni
fogjuk, fennmaradt az egész a legközelebbi időkig, s
csak most van kihalóban.

Az egy-azon dallam különféle, az időkkel válto-
zott szövegei mellett, szerencsére fennmaradt a föntebbi
eredeti, 1672-iki ének is, melyhez mikép jutottam? ímé
elbeszélem. A pótharaszti pusztán élő aggastyán tudó-
sunk Balla Károly, akad. l. tag, maga is régi, re-
bellis fajú kálvinista család ivadéka, 1862. tavaszán
közlött volt a Vasárnapi Újságban, „Emlékcso-
mlok” cím alatt emlékezetből két daltörvényt, me-
lyeket ő fiatal korában, 1811-ben, Kemény János nevű
szinésztől tanult el; írja továbbá, hogy a bünyi eredetű
híres cigányzenész Bihari János még ismerte, és
1823. után közlő előtt, Ferkó nevű öreg czimbalmosá-
val, csak másodmagával, gyakran eljátszotta e két
„eredeti kurucz nótá”-t, a híres Rákóczi-nó-
tával egyetemben. Balla 1862-ben már csak három
versszakra emlékeztén az ének szövegéből: közléczeket
az idézett újságban. Ez a fönt egész terjedelemben ol-
vasható 1672-iki dalnak három első stróphája,
csak hogy a harmadiknak elejéről, akkor — gr. Pálffy Mór
helytartóságaidejében — a német szót ki kellett hagyni.

Én e közleményt olvasva, miután már akkor is gyűjtém a kurucz dalokat, — azonnal írtam Balla bátyámnak, kivel rokonságban állok. Az öreg úr nem késett bizalmas kérésemre, régi jegyzeteit fölhányni, melyek közt az ének szövegét szerencsésen föl is találá; de mivel annak ennél egy még régiebb följegyzésére emlékezett, útasíta: menjek nevével öreg Udvarhelyi Miklós akkor még élt veterán színészhez, régi barátjához, kinek ő azon régiebb följegyzést még sokkal a forradalom előtt átadta. Udvarhelyi kétszeri fardozás után csakugyan föltele azt, és közölte velem, egyszersmind említvén, hogy ama Kemény nevű régi, vén színészt valaha ő is ismeré.

Ezen két rendbeli följegyzésből közlöm, íme, a jelen nagybecsű éneket.

Balla később, 1865-ben, fölrandulván Pestre, többször személyesen is beszélgettünk ezen énekről, s ő is mindinkább visszagondolván a rég múlt időkre: mind több-több adat villant meg emlékezetében róla. Így emlité, miként tisztán jut eszébe 1811-ből, midőn az éneket s dallamát a vén Keménytől eltanulta, hogy ez mondá előtte, miszerint ő ezt egy Gedő- vagy Gidófalvy nevű öreg székelytől hallá és sajátítá el, a ki ismét a maga apjától tanuló, mint oly éneket, melyet elei a táborban énekeltek. S valóban, a Háromszékben most is élő Gidófalvyak közt fordulnak elő kuruczok, név szerint Gidófalvy Gábor, kire 1705. május 11-kén a Medgyes alatti táboron kiadott parancsával gr. Forgách Simon, erdélyi

kurucz vezénylő tábornok Háromszéken a löportörtétést bízta. („Történelmi Kalászosok“ a Vargyasi Daniel-család levéltárából. Pest, 1862. 209—211. l.) Arra is emlékezett Balla bátyám, hogy Kemény a negyedik versszakban előforduló „m é z e s sz ó k o t“ kifejezést olykor „c s e c s e b e c s é t“ szóval váltogatta, dalolás közben. A dallamot is tudta még Balla, Kemény és Bihari után, s eldalolá előttem. Egyszerű, bánatos, ősi magyar jellegű dallam az, Tinódyéira emlékeztető. Egészen azonos azzal, melyet 1855-ben, Gömörben, Borsodban hallék, a „J a j m á r m i n é k ü n k . . .“ énekre, — melyről mindjárt alább.

Az ének szövegéből pedig ezen, sok idő lefolytán igen elváltozott s eredetiségéből kiforgatott, de a második versszakra még most is élénken emlékeztető két versszakot közli E r d é l y i J á n o s (Népdalok, I. 351. l.) Kecskemétről, Bátky Károly úr által az 1840-es évek elején beküldve:

„A katonának olesó a vére
Három-négy krajczár egy napi bére;
Azt sem költetheti el szegény mindig kedvére:
Kescrűség, bánat, inség száll a fejére.

Szegénylegénynék testi ruhája
Ha van kenyere és szalonnája,
Felesége, csinos, gondos, meleg szobája:
Bár bocskoros, — ha nem adós, nincs semmi baja!“

Egyébiránt ez az utóbbi strophá nem egyéb szó szerinti átvételnél, a szintén ezen régi kurucz daltamra 1816-ban szerzett, és általam a Régi Magy. Vit.

Énekek II-ik kötete 399—401-ik lapjain a nemz. muzeum kézír. oct. Hung. 74. után egész terjedelmében közölt Zöld Marcz i nótájából, névszerint ennek első versszaka, csupán hogy az egy „csinos“ szó helyett az én kútfőmben „csendes“ áll.

Nevezetesebb az, hogy az előbbi (az 1672-iki eredeti énekekben második) stropha, az 1711-iki búsongó kurucz katonadalban is (l. alább, ezen évszámnál) ismétlődik, ekkép:

„Katonának olcsó mára a vére:
Háromszáz forintszegénynek bére;
Ámde azt sem költheti a szegény, végtére,
Mellyért mérég, kízó féreg száll az szívére.“

Ugyan e stropha nyomait fölleljük az idézett Zöld Marcz i-féle nótában is, ily módon variálva:

„Bezzeg, olcsó mára Marcz i vére!
Sok fosztásinak kötél lett bére.“ stb.

Így lön, ímé, a XVII-ik századi kurucz tábori dalból a XIX-ik században haramja-dal, — a mindvégig fennmaradott régi dallam azonossága s a szövegnek az időnként esetről esetre fölvett tárgyhöz való idomítása folytán. Mégis fölismerni az egykori nyomokat, s az 1672-ben keletkezett kurucz éneket egész napjainkig nyomozhatni. Érdekes költészet- és zenetörténeti jelenség, — szükségesnek tartottam azért kissé bővebben foglalkozni vele.

LABANCZ GUNYDAL

Szepessy Pál bujdosó vezérről.

1672. végéről.

1. Sok embereket már Úr-Isten megvert
Az igaz hűtnek káromlásáért,
Másokat is azok által megfenyegetett,
Hogy megtérnénk,
Szentül élénk, —
Engem is büntet.
2. Ezt régulta én szemeimmel láttam,
Rákóczi ¹⁾ mint járt, megtapasztaltam;
Teljességgel látom, ugyan megbolondultam:
Egér-módra
Elefántra
Hadat fogadtam ²⁾.
3. Parancsolatját régi atyánknak
Megszegtem vala az Calvinusnak:
Hogy megmarjam véghazáját az pápistáknak,
Levágatnám,
Elfogyatnám ³⁾
Népét azoknak.

¹⁾ I. Rákóczi Ferencz, ki 1670-ben Zrínyi Péter elfogatása után maga is terhez föltételek alatt kénytelen va'a meghódolni.

²⁾ Az 1672-iki bujdosó támadás értetik a császár ellen.

³⁾ E l f o g y a s z t a n á m értelemben, régies.

4. Egész hónapig főttet nem ettem,
Több ¹⁾ hívekkel is úgy büjtöttem,
Hogy székemet barátvérrrel megfőstethessem,
Több papokat,
Jesovitákat
Megherélhessem.
5. Sörkenj föl — úgymond — már szent Jehova! . . .
Ne aludj annyit, híveid atyja!
Talám megbírt ²⁾ az pápistáknak sok búcsuja;
Már engemet
Mint pöfeteget
Megbírt az gomba. ³⁾
6. Jaj már minékünk rebelliseknek,
Több híveinek Pál Szepessynek,
Zákány István ⁴⁾ hosszú hajú, árva fejinek. —
Nincs ereje
Sem bére
Bőjtöléseknek.
7. Pharaó király szintén úgy jára:
Keresztyénséget, üldözi vala, —
Kinek sokkal minálunknál több hada vala;
Mégis Isten
Csudaképen
Megveri vala!

¹⁾ T ö b b i értelemben. régies.

²⁾ Meggyőzött, eltántorított.

³⁾ Azaz : megbolondúlt.

⁴⁾ Zákány István híres végbeli vitéz : egykor ónodi kapitány,
majd bujdosó vezér.

8. Antiochusnak rút kevélysége

Mast ¹⁾ jut eszembe nagy veszedelme,
 Az zsidókat kegyetlenül mikor üldözte:
 Jupiter mennyből
 Véletlenül
 Mennyküvel verte.

9. Lassan égeti Petróczy ²⁾ Kassát,
 Zákány sem víjja Vég-Ónod várát,
 Kendi Gábor ³⁾ sem töreti Szendrő bástyáját,
 Pál Szepessy
 Sem kergeti
 Spankó ⁴⁾ jó lovát.10. Reménségemtől mind megcsalattam,
 Istenem-Uram, — mire jutottam! . . .
 Török császár segítségire addig futottam:
 Török kezére
 Gyermekestül
 Rabságra juttam. ⁵⁾

¹⁾ Most helyett, tájias.

²⁾ Kazaházi báró Petróczy, helyesebben Petróczy István: kurucz tábornok, gr. Thököly Istvánnak sógora. Imrének nagybátyja.

³⁾ Kende, és nem Kendi Gábor, bujdosó vezér.

⁴⁾ Spankau császári tábornok, kassai főkapitány, kit az Erdély felől előtörő bujdosók 1672. sept. elején a Tiszántúlról Kassához szorítván, sept. 13-kán Enyiczkénél keményen megverték.

⁵⁾ Szepessy Pál Petróczyval 1671. nyarán járt a portán követségben, de bár tényleges segédet nem nyerhetett: szó sincs róla, hogy elfogatott volna, sőt 1672. aug. havában 500 váradi török harczos hozzájuk csatlakozék. — J u t t a m = jutottam igealaknak tájilag ma is használt rövidítése.

11. Valljon mi haszna, hogy föltámadtam? . . .
 Antal módjára Budára futtam, ¹⁾
 Az vezérnek karvaly helyett varjút mutattam,
 Vizet Dunáról,
 Pálmafáról,
 Ágat nem hoztam.

12. Az ezerhatszáz hetvenkettődik
 Esztendő folytán magyaráztatik,
 Pál Szepessy titulussa mikor változik:
 Nagy pipájú,
 Kevés dohányú
 Pálnak hívatik.

13. Légyen vége már én krónikámnak
 Mellyet megírtam Szepessy Pálnak
 Régi híres Magyarország új királyának . . .
 Isten verje,
 Vessen feje
 Ő Nagyságának!!

T á j é k o z á s. Már a megelőző éneket követő jegyzetünkben említettük, hogy Négyessi Szepessy Pál borsodi alispán, régi nemes, és buzgó református, széptehetségű ember, az 1672-iki bujdosóknak legszóvívőbb vezére vala; kinél bár Wesselényi Pál az elhunyt nádor unokaöccse, gr. Balassa Imre, Bocskay István zempléni főispán, gr. Gyulaffi László, gr. Thököly Imre, b. Petrőczy István, főúri származásuknál fogva

¹⁾ A régieknél gyakorta használt gúnyos példaszó, szeleburdi-módra kezdett és meghíúsult vállalatoknál.

előkelőbbek voltak is: tevékenyebb és serényebb nála egy sem volt; a diplomatia terén Szepessyt senki, a hadi pályán is csak az egy régi kemény vitéz, a vén Szuhay Mátyás előzte meg. Innen nagy híre, melynél fogva a jelen ének is kiválólag ő ellene van, több társai közül, irányozva. E minden drasticussága mellett is sikerültnek mondható gúnydal, mely a labancz-párt kérkedő hangulatát híven jellemzi, s egyes hadi részleteiért is becses: az 1672-ik évnek valószínűleg vége felé, mindenestre a bujdosóknak october 26-iki györkei veresége után keletkezett. -- Versfejeiből a megénekeltnek neve derül ki: „Sepesj Palrval“. (Szepessy Pálról). Így, teljes épségében, a már ismertetett Sencsey-codexben maradt fenn — s a megelőző, hasonló versmértékű kurucz tábori dal közkedvességű nótájára énekeltetvén: annyira átment a gúnydalból kesergő éneket formált nép ajkára, hogy „nagy pipájú — kevés dohányú“ jelzője (mely idővel; egész nemzetünkre átvitetett) köz-szólamképen fennmaradt köztünk; egy versszaka pedig Szuhay Mátyás hazájában: Gömörben a Suha-völgyén, továbbá Szepessy és a Zákányok hazájában: Felső-Borsodban még ma is él. Legalább 1855-ben én még hallottam ott énekelni, neki búsult, rebellis áriára, mint a régi kurucz idők elhalni nem tudó visszhangját. Mondják, hogy még a Hegyalján is él. A még maig ismert töredék a hatodik strophából idomúlt át, s ekkép hangzik, a mint a nevezett vidékekről Erdélyi is (Népdalok és Mondák I. 335. l.) közli:

„Jaj már minékünk magyar¹⁾ nemzetnek
 Kik feltámadtunk rebelliseknek;
 Szuhay Mátyás — Zákány Tamás kopasz fejének:
 Nagy pipájú —
 Kevés dohányú
 Magyar nemzetnek.“

E töredék viszont idővel más, hasonméretű dalokba is átvitetett egyes részeiben, az illető tárgyhoz idomítva. Így, a már említett 1816-iki Zöld Marczy-féle nótában (utolsó versszak) e sorok állanak:

„Jaj már minekünk nagy zsványoknak,
 Kik feltámadtunk útonállóknak,“ —

mely sorok nyilván az imént közlött töredék-dal első két sorából torzítottak el.

Végül megérintjük, hogy mint a dal szövege Szenecsey által egész eredetiségében fönntartatott, — míg a nép ajkán élő töredékek, s az ugyan 1672-iki kurucz tábori dalnak már megjelölt egyes részei, más énekekbe olvasztatva, lényeges idomításokat szenvedtek, a hogy ez ajkról-ajkra fennmaradt énekeknél általában történni szokott; — szintúgy a Bihari által még játszott, s Gömörben, Borsodban, Zemplénben még élő ősi dallamnak is keletkezett a múlt században némi változata. L. a Vitézi Énekek II. k. 326. l. közlött éneket: „A szerencse tündér-

¹⁾ Más változat szerint: szegény; én így is hallottam énekelni, sőt még többször így.

kerekén . . .“ kezdőssorral, — melyet Korbits Tamás 1769-iki levele után, a múlt század közepe tájáról valónak véltem: de újabban, Csík-Szent-Léleki Bocskor János codexéből arról győződtem meg, hogy 1716-ban már létezett; tehát a kuruczvilághoz annál közelebb áll. Versmérete majdnem ugyanaz az 1672-iki kurucz tábori dalával s az ennek dallamára keletkezett több kurucz és labancz énekekével. Még Korbits is t á r o g a t ó - d a l - n a k ismerte.

ÜLDÖZÖTT PROTESTÁNSOK ÉNEKE.

— 1672. —

1. Uram Jézus Christus, siess már eljönni
Mast már az mi lölkünk kész elődben menni !
Mi atyánk Úr Isten, ha úgy köll meglenni ,
Hogy az te Fiadért halált köll szenvedni.
2. Megalázád magad az mi atyáinknak,
Fiadbúl csinálál pásztort juhaidnak ,
Nem köll ezt csudálni atyáinknak, anyáinknak :
Hogy köllött szenvedni kegyes Jézusunknak.
3. Érettünk az Christust mennybül segítségül
Alá küldéd hozzánk az Te szerelmedbül ,
Vagyon módod benne mennyei erődbül ,
Tarts(d) meg híveidet az Te kegyelmedbül !
4. Könyörgünk e végre, lölkünknek vezére :
Viselj gondat mastan az Te híveidre !
Kik szívbül kívánnak, jöjj el segítségre —
Igaz híveidnek ő könyörgésekre.
5. Mi édes Urunknak szép piros véreért
Légy kegyelmes, Uram, minekünk mindezért,
Bocsásd meg bününket az Jézus-Christusért —
Te szent egyházadnak megmaradásaért.

6. Mi nem teljességgel elfogyott már hitünk ;
Noha ostorodat súlyosan viseljük ,
Nem kérjük világban már tovább életünk —
Mert már velünk vagyon az mi jó Istenünk.
7. Te igazságodbúl mit mívelél rajta
Ki az keresztfárúl most eszemben juta ,
Az Heródes előtt Egyiptomban futa ,
Atyánk eleiben mégis bémutata.
8. Hozsánnát kiáltunk érette mennyekben ,
Szent Fiaddal együtt az örök életben ,
Mi is bémehetünk hívek seregében —
Ne is kételkedjünk semmit is mi ebben !
9. Istennek Fiaért, ő igazságaért
Mi édes Urunknak egy áldozatjáért —
Légy kegyelmes Uram, vére hullásáért.
Tarts(d) meg juhaidat az ő érdeméért !
10. Mi Atyánk, az mennynek, földnek teremője,
Ez széles világon jóknak segítője ,
Sok gonoszságinknak bépöcsétölője,
Mi szegény voltunknak megerősítője.
11. Igazmondásodban számláltad előnkben ,
Szent parancsolatid béirtad szívünkben ;
Szent Fiadért kérünk mi könyörgésünkben :
Adjad, — bémehessünk az örök életben !
12. Isten eleiben vezértünknek adtad
Minékünk juhoknak ugyan megtartottad ,
Az kicsinyek közül úgy megválasztottad :
Hogy Heródestül is megszabadítottad.

13. Ádámnak az ördög csak egy almát adott,
Mellyet tiltott fárul maga leszakasztott,
Kiben mindeneknek az foga megvásott, —
Énnékem is abban csak egy falat jutott.
14. Mi Idvözítőknek szép mondása szerint :
Valamely órában az bűnös rám teként,
Meghallgatom ütet mint megszűkült szegént ; —
Hallgass meg minket is : ne lássunk soha kint !
15. Az mennyei magot tarts(d) meg az Christusért ,
Keserves népednek szarándokságáért ,
Mi Idvözítőknek kinszenvedéséért
Légy kegyelmes Uram, minékünk Fiadért !
16. Óh Szent-Lélek Isten ! ne vedd el mitőlünk
Szép ecclesiádat tarts(d) meg miközöttünk ,
Ha képes ez lészen : itt fogy el életünk, —
Adhassuk markodban tisztán az mi lölkünk.
17. Ha tíz igaz vagy on itt ez kicsiny nyájban ,
Ha öt van legalább az Úrnak házában :
Istennek Fiaért Ábrahám markában,
Vidd bé mi lölkünket Isten országában !
18. Ne féljünk sárkának hegyes fogaitúl ,
Sem az darázsoknak mérges fullánkjoktúl :
Dániel sem féle az oroszlányoktúl ,
Dávidot megtartá Isten az Saultúl.
19. Az három ifjakat nagy kegyetlen lángban :
Minket is megtarthatsz ez kicsiny hajóban ,
Jónást is megtartád ezethalnak gyomrában ,
Juhaidat pedig széjjel az pusztában.

20. Letette életét pásztor az juhokért :
Mi is lehetjük Istennek Fiáért,
Mi igazságunknak megmaradásáért,
Parancsolatnak is ő megtartásáért.
21. Nem köll ezt minékünk semminek tartanunk:
De még jövődőben számot is köll adnunk ;
Sok gonoszságinkért mi megpróbáltatunk —
Isten országában bizony bé is jutunk.
22. Az ki ez világban szentül akar élni :
Sok bút és bánatot köll annak szenvedni,
Keresztviseléssel szívét vigasztalni, —
Az örök-életben azután bémenni.
23. Tekints(d) meg az könyvét, forgasd meg szívesen :
Istennek egy Fia bizony szenvedésben
Vala az keresztfán, keserűségében —
Mi is hát szenvedjünk az mi életünkben !
24. Nem az gazdagokért, hanem megtérőkért
Jött alá mi Urunk az választottakért,
Pusztában elmaradt szegény juhaiért :
Tömlöcz fenekében nyomorgó rabokért.
25. Ezerhatszáz fölött hetvenkettődikben
Iráм ez éneket keserűségemben ;
Istennek Igéjét forgatván eszemben,
Kit szent lölke által béolta szívemben.

Szencsey György codexéből. Jankovich-féle nem
eléggé pontos mása megvan a nemz. muz. kézír. Hung.
quart. 173. II.

RAB-PRAEDIKATOROK ÉNEKE.

— Berencsvárában 1674. július elején. —

„Az szegén fogoly rab-praedicatorok éneke,

Ad notam : *Hogy Jerusálemnek . . .*“

1. Óh Sion leánya, keserves anyám! . . .
Gyászban burítkozott szerelmes dajkám!
Mihelt tenéked ez panaszod hallám,
Mindjárt így szólék : Rákhel, édes anyám!

2. Mi az oka, hogy mast te árváidat
Ez világ nem szánja juhocskáidat?
Üldözés szele fújja szent zászlódat, —
Majd elburítja kicsiny hajócskádat.

3. Talám az Istennek ez ő tetszése,
Az fenevad felől jövendölése
Kit megpöcsétle az Pathmus szigete:
Hogy mast telnék bé az Úr ítélete. ¹⁾

4. Ne nézz ez inségben az te erődre,
Nyújtsad panaszodat Isten cleibe,

¹⁾ Hivatkozás az Apocalypsisre.

Ki rátekénté Izráel népére, —
Tengert buríta Pharahó fejére.

5. Verjed hátra mast is az Pharahókat,
Burítsad szégyenben az vérszopókat,
Ejtsed hálóban az nyomorgatókat, —
Ne hagyd pusztúltni szent ecclesiádat!

6. Az kik azt állítják, hogy kedves dolgot
Tesznek Fölségednek szent áldozatot:
Magok fejére hoznak kemény átkot —
Mert fogva tartják az szent igazságot.

7. Sírás, keserűség, és nagy óhajtás
Vagyon szolgálidon k e m é n y v a s a z á s,
Egyiptombéli sok talicskatolás,
Megemészt bennünket pervátatisztítás. ¹⁾

8. Idegen népek közt az Magyarország
Sirván juta eszünkbe az szép társaság,
Az templombéli isteni buzgóság
Mind az regveli, estvéli imádság.

9. Nem felejthetjük el mi cselédinket,
Mellöttünk forgódó szép gyermekinket,
Mondván: ha Isten mégegyszer ezeket
Meghagyná látnunk — hogy nevelnénk őket!

¹⁾ Valójában, ily gyalázatos munkát kellett tenniök az egyház és tudomány állhatatos fiainak Lipótvár, Komárom, Kapuvár és Sárvár, de különösen Éberhard és Berencs váraiban.

10. Akkor vidúlna meg elbágyadt lölkünk ,
Sírástól megszűnnék könnyező szemünk ,
Hogyha megszánna végre mi Istenünk,
Kinek mint mastan, mindenkor könyörgünk.
11. Noha azt állítja mi ellenségünk :
Hogy nem szán bennünket mi jó Istenünk ;
Azért húzták le rólunk öltözetünk ,
Nem hagynak nálunk csak egy pénz költségünk.
12. Utczákrúl utcákra az nagy hévségben
Hurczolnak bennünket német köntösben ;
Csak meg nem halunk az mészkeverésben, —
Belincsben vetnek estve az tömlőczben.
13. Ott is az tömlőczben nincs nyugalomunk ,
Nem jön az nagy büzben szemünkre álmunk ,
Az sok raboktól való szorúltságunk , —
Sokan étszaka csak mind talpon állunk.
14. Másnapra virradva az oficérek
Visznek, — kezeinken az vasbelincsek ;
Hosszú napestig sok pálczaütések
Esnek hátunkon, keserves verések.
15. Elaléltunk immár az nagy éhségben ;
Hárman miközzülünk az nagy ínségben
Kik megholtanak vason az tömlőczben,
Mastan az lölkök mennyben dicsőségben.
16. Vagyunk még szám szerént ötvenkilenczen
Kik távul egymástúl, idegen helyben
Fogva tartatunk, hol hárman, hol többen,
Melynek az okát ha kérded, mi légyen ?

17. Erre azt felelik az idegenek ,
 Colonics és fiscus, érsek, arbiterek ,
 Nem ülnek hárman csak törvényhez ezek :
 Jesuiták, papok itt a z főperesek.
18. Kik megadták bérünk idegeneknek
 Egynéhány millió pénzeket, ezek
 Nagy ajándékokkal terheltetnek —
 Hogy ugyan bennünket elveszeshessenek.
19. Nem kértek bennünket igen olcsóra ,
 Mint az rómaiak csak egy siclusra
 Szegény zsidókat adták az fogságra :
 Hanem számtalan sok ezer aranyra.
20. Noha mi testünkben ciadattattunk :
 Űr Jézus Christustól de megváltattunk ;
 Ha ez inségben meg köll is mind halnunk —
 De néma bálványnak mi fejet nem hajtunk !
21. Alig várnánk immár : jönne az óra
 Melyben szegény fejünk szabadulásra ,
 Vagy halál által mennénk amaz jóra
 Hol az bárány — Christus, gazdag végvacsora.
22. Akkor mi is együtt több martyrokkal
 Mennyben énekölünk teli torokkal ;
 Csak azt imádnánk az szent angyalokkal :
 Ki megkoronáz örök boldogsággal.
23. — Írák ezerhatszáz és hetvennégyben
 Szent-Jakab havának első hetében ,
 Belincsvárának nagy-mély tömlöczében . . .
 Az ki olvasod : légy hű mind végiglen !

Amen. Finis.

Szencsej - codex. Megvan Jankovich kéziratai közt is, igen gondatlan és hibás másolata. Megjegyzendő, hogy az utolsó versszakban a különben gondos Szencsej hatvan négyet irt hetven négy helyett, a mi világos tollhiba, miután a praedicatorok 1674-ben hányattak tömlőczre.

ÁRVÁN MARADT MAGYAR SION . . .

— 1674. —

1. Árván maradt magyar Sion leánya ,
Számkivetett fiaknak édes anyja,
Hogy oltalmát késni látja ,
Istenéhez buzgó szavát így nyújtja :
2. Ím egyedül Istenem, rád maradtam,
Az hegyektől, halmoktól megcsalattam ;
Minden ember hazug, látom ;
Tekénts réám, mert csak te vagy oltalmam!
3. Ellankadott várakozásban lölköm ,
Alig tudom, honnan jön segedelmem ;
Naponként újul sérelmem ,
Majd elfogyok, ha meg nem látsz ¹⁾ Istenem.
4. Sok szép idők sokszor elmúltak immár
Az mellyekben szabadulást népem vár ;
Elmúlt az aratás, az nyár :
Az mint látom, mégis késik az határ.

¹⁾ Más változat : s z á n s z. (Mészárosféle dalkönyv).

5. Jaj szívemnek bánatja oly szapora :
Mint az földnek apróra morzsolt pora ;
Istenemnek csípős bora
Bűneimért juttatott siralomra.
6. Szemeimet siralommal áztatom ,
Nyoszolyámat könnyeimmel úsztatom ,
Nincsen sohul vigasztalóm ,
Barátim is elhagytanak, jól látom.
7. Fiaimmal sok tömlőczök megtöltek
Az kik közzül némellyeket megöltek ;
Kedves napjaim elköltek ,
Én szemeim sűrű könyben merültek.
8. Tekénts azért a tömlőczben Józsefre ,
Holt fiain sivalkozó Rákhelre ,
Az veremben Dánielre ,
Szent nevedért búslakodó Illyésre.
9. Ne bocsássad az fenevad fogára ,
Gilliczédnek ¹⁾ lölkét ne add prédára,
Tekénts reám ily sokára ,
Siess hozzám idvösségemnek ára.
10. Elégöld meg az siralmas napokat ,
Csöndesíts(d) le az tengeri habokat ;
Szabadíts(d) ki az foglyokat :
Kik nevedért viselik az vasakat!

¹⁾ Gerliczédnek ; dunántúliasan.

11. Én elbittertem, pusztában bujdosását
Följegyzette Istenem óhajtasát,
Szenteinek sok siralmát
Tömlőjébe szedte könyhullatását.
12. Majd bételik az Édomnak pohára,
Én elhiszem: nem késik már sokára;
Öröme fordul bánatra —
Kaczagása akkor jut siralomra.
13. Ártatlanul kifolyt Ábelnek vére,
Nagy zöngéssel ¹⁾ mert az Úrhoz fölére,
Sűrű, panaszt tön az égre, —
Bosszúállást ekképen kíván végre:
14. Óh Úr-Isten! az ki szent és igaz vagy,
Büntetésre tehetséged igen nagy:
Ellenségim sokak, ne hagyj;
Szenteidnek vérekért inniok vért adj!
15. Siralommal béborúlt magyar Sion,
Íme halljad mely keservesen sirjon;
Gyászos ruhát visel, ihon,
Hogy tégedet az siralomra hijjon.
16. — Sírok én is, ki ez verseket írák;
Sok gondok közt magamat erre bírám,
Szomorúan pöndül lyrám
Mindaddig, míg rám nem néz igaz Bírám.

¹⁾ A Mészárosféle dalkönyvben: z ú g á s s a l.

Szencsey-codex; és a Rév-Komáromban, Szekeress Mihály ref. segédlelkész úrnál levő, Mészárosféle, múlt századi dalkönyvben, melyről bővebben alább. Jankovich másolatai közt is megvan, nemz. muz. kézír. Hung. quart. 173. II., de tömérdek hibával.

PROTESTÁNSOK ÜLDÖZTETÉSÉRŐL.

— 1674. —

(„Az Isten anyaszent-egyházának nyomorúságos sorsán és keserves állapotján való siralom.“)

Nóta : „Mikor Senakerib a Jerusálemet . . .“

1. Óh vajha valaki tenger árjává,
Fejemet tehetné vizek forrásává,
Vajha most lehetnék siróknak társává, —
Lennék előttök bánatnak fiává.
2. Óh, ki helyheztetne engem a pusztában,
Az útonjáróknak kedves szállásában :
Mert ím, elepedett szívem bánatjában,
Hogy a Siont látom illy szomorú gyászban !
3. Óh ti fejünk felett forgó magas egek,
Sűrű bánatinkat nevelő fellegek,
Földi és mennyei sokszámú seregek —
Envelem sírásra nossza, siessetek.
4. Nossza, kiki velem induljon sírásra ;
Ugyanis ki készül akkor vígasságra,

A seregek Ura mikor hív bánatra ,
S minden fejet juttat gyászos koporsóra.

5. Ki mondana akkor ékes melódiát,
Midőn menny és a föld fú palinódiát ? !
Nem készít Thália tréfás komédiát ,
Midőn Melpoméne formál tragédiát.
6. Jaj! mert homályban jár ecelesia ege ,
Az Anti-Krisztusnak nőttön nő serege ;
Valljon e sok jajnak mikor leszén vége ? !¹⁾
7. Jaj, mint sír ő maga a Sion leánya ,
Sűrű könyveivel orczáját áztatja,
Sok száz ember közzül ninesen egy barátja,
A ki bánatjában ötet vígasztalja.
8. Jaj, mégis, mert fején bokrosodik a jaj :
Mellyért fiainak fejeken van rab-haj ;
Babilon országát gyámolító tolvaj
Reá sereggel jó, mintegy eresztett raj.
9. Jaj, mert mindenfelé hallatik nagy sírás :
Mert tömlöczben nyögnek Szent-Pál és a Szilás ;
Majd meg' következik a hű Zakariás,
Jánost majd megöli Heródes Antipás.
10. A szerelmes József tömlöczben kínlódik ,
Mellyen bátyja Ruben feletle bánkódik ;
A kised Bénjámin utána vitetik ,
Kiért a vén Jákób majdan sirba lépik.

¹⁾ Itt egy sor az eredetiben is hiányzik.

11. A szerelmes Rákhel két fiát siratja ,
Bánattal ő magát fogyatja, fonnyasztja ,
Sűrű könnyhullással ruháit áztatja ,
Gyászos nyoszolyájit, melyben megáztatja.
12. Péter, Jakab, János sírnak a tömlőczben,
Kiket a Heródes tart kemény ínségben.
Jakab megöletik, nagy kegyelmességben —
Hogy többet ne szóljon az Úrnak nevében.
13. A kegyes Michéás tömlőczben vettetik ,
Csak darab kenyérrel, vízzel tápláltatik ;
E szörnyű ínségben nyomorog s kínlódik ,
Míg az Úrnak neve bé nem teljesedik.
14. Illyés Jézábeltől kínra kerestetik,
Mellyért a pusztában egyedül bujdosik,
Lelkében kesereg, retteg, és búcsúzik,
Végre Istenétől ekképen búcsúzik :
15. „Oh Uram! életem legyen elég immár,
Vedd hozzád lelkemet, mely téged készen vár,
Az én atyáimnál nem lézsek nagyobb kár ,
Kik mennyekben veled vígadoznak immár.
16. Mert jaj, elbúsultam neved káromlásán ,
Szent tiszteletednek meggyaláztatásán ,
Te szent oltáridnak földig lerontásán ,
Szent prófétáidnak levágattatásán.
17. Dőég , Idúmeus az Úrnak papjait,
Konezról konezra vetni nem szánja szolgálait,
A kiknek vérekbe megmossa kezeit ,
Nem szánja megölni az Úrnak kenetit.

18. És ti Űr-Jézusnak választott szolgálai,
Szent tiszteletének hűséges tanúi,
Az Anti-Krisztusnak kikkel fogházai
Szingtén megtöltettek, rakottak tömlőczi:
19. Nem vagytok-é erre ma elég bizonyság,
Kiket majd megemésztt a sanyarú rabság,
Kiket elfonnyasztott éhség és szomjúság, —
Ezt szerzi tinéktek — csak a z e g y i g a z s á g.
20. Minap Babilonból érkezik egy posta,
Ki szomorú hírel engem elbágyasztja,
Minden vígasságot töllem elszakasztja,
Bokros bánatimhoz bánatot ragasztja.
21. A Jézus tanúit mert midőn kérdezném :
Mint vagynak ? felölők mikor emlékezném,
Fonnyasztó bánattal azonnal bételém,
Midőn a követnek ily beszédét értém :
22. „A Jézus tanúi iszonyú inségben
Vannak, keseregnek békókban s bilincsen,
Ugyan elbágyadtak immáron lelkekben,
A Jézus bélyegét hordozván szívekben.
23. Némelyek csak nyögnek a bűdös tömlőczben
Miként Jerémiás a sáros veremben,
Nincsen Ebedmélek szerecsen ez helyben,
Ki őket jó szívvél látná ez inségben.
24. Némelyek közülök rabotás munkával
Óh, mint terheltetnek szörnyű szolgálattal!
Kik sűrű sirással, Istenhez nagy szóval
Kiáltnak, hogy számot vessen Babillonnal!

25. Némelyek vitetnek az ítélőszékre,
Némelyek közüllök az három ifjakkal,
Kiket kényszerítnek oly éktelenségre :
Többé ne szólnának a Jézus nevébe !
26. De ezek nagy bátran nékik így felelnek :
Jobb nekünk mindenben engedniük Istennek
Inkább is akarunk kedveznie ennek,
Hogysem mint múlandó világi embernek !
27. Némelyek közüllök az három ifjakkal,
Bátran így felelnek Sidrákkal, Mízsákkal :
Bár nyomorgattassunk tüzzel, vízzel, vassal —
De Bált nem tisztelünk soha térdhajtással !
28. Azért ímé, mostan kezetekben vagyunk,
Lássátok; Krisztustól de mi el nem válunk,
Semmit vallásunkban mi hátra nem hagyunk,
Soha néma Bálnak mi térdet nem hajtunk. “
29. Újabb-újabb kinnal azért kinoztatnak,
Egy tömlőczből másba rútúl hurezoltatnak,
Mert megvallják nevét ott is a Jézusnak,
Hogy vérek fogytaig szolgálnak Uroknak.
30. Testek elbágyadott a szörnyű éhséggel,
Holott Mikéással csak száraz kenyérrel
Tengődnek, s gyomrokat töltik bűdös vízzel,
Kit a sarczoltatók köszönnek mértékkel.
31. Óh ! Krisztus Jézusnak hűséges követi
Kikre az Úr terhét népének így veti,
Kikre haragjának poharát köszöni —
Émelgős örömmel gyakorta megtölti.

32. Sion leányának szeme azért ázik,
Búval teljes szíve csak érette fázik,
Kínokat hallván, retteg és irtózik.
S gyakran érettetek halállal tartozik.
33. De ti mind a végig híven harczoljatok,
A Mihály angyallal félre ne álljatok ;
Vitézségre hívott az Úr, jól tudjátok, —
Harczoljatok végig, meglészen zsoldotok !
34. Mindent a Krisztusért semminek tartsatok,
Kárnak és ganéjnak Szent-Pállal mondjátok,
Panaszt, zúgolódást mind hátra hagyjatok —
Mennyei korona lészen, jól tudjátok.
35. Ha itt e világon nem lészen hazátok :
Mennyszámban vagyon mennyei házatok ;
Ha most e Jézusért vasakat hordoztok :
Végre szent Atyjától megkoronáztattok.
36. Nossza, hát állandók légyetek mindvégig,
Mert nyomorúságtok lészen csak tíz napig ;
Hogyha ő mellette harcoltok mindvégig,
A Krisztus titeket magasztal az égig.
37. Mert e jajos napok csakhamar elmúlnak,
A nyomorúságok ezentúl elfolynak,
De a mennyei jók örökké megállnak,
Végre így commendál Urunk, szent Atyjának :
38. „Szent Atyám, híveim ímé, jelen vannak,
Kik kísértetiben végig megmaradtak ;
Méltó lakossai légyenek házunknak,
Elvegyék jutalmát sok bajvívásoknak !

39. Ezek a vitézek kiket előtted nézsz,
Nem vigyáztak arra: éltek, hogy harczon vész,
Még még sem gondolták, hogy mi légyen a félsz? . . .
Ki-ki ütközetre értem még most is kész.
40. Ezek mindenféle földi dicsőségen,
Győzedelmeskednek hamis fényességen,
Lábbal jártak azon, mint veszendőségen —
Égi jókat vettek a mulandó kincsen.
41. No, azért mindenik megkoronáztassék,
Méltó dicsőséggel fel is öltöztessék,
Királyság, hatalom kezébe adassék,
Végzetetlen jókban már részesültessék!
42. Az üldözöket is kár nélkül nem hagyja,
Farahót tengerbe csakhamar borítja,
Ellensége előtt Sault elfuttatja, —
Végre az ő maga töribe taszítja.
43. Hámánt, Akitőfelt majd felakasztatja,
Jákóbot, Jezábelt az ebeknek adja,
Heródest az angyal-mentést megcsapatja,
A férgeknek gyomra lészen koporsója.
44. Te kevély Babilon, hát téged mely nagy kár
Követni fog, melyre reá vigyázz ámbár,
A kénköves fordó készen vár, elhidd bár,
Mert szörnyű vétkeid az eget érik már.
45. No hát, Űr-Jézusnak bánatos serege,
A kit majd megemészt az üldözet mérge,
Vesd fel szemeidet a magos egekre,
Könyörögj, hogy az Űr szánjon meg már végre!

46. E nagy özönvízben sokáig ne hagyjon,
Sőt abból, — mint Nóét hamar kiragadjon,
Atyai oltalma melletted maradjon
S végre országában nyugalmat adjon.
-

Nemz. muz. kéz. Hung. oct. 74. 4-ik sz., második
ers; az első a Czeglédi István haláláról irt gyászének.

GALYARABSÁGRA HURCZOLT PRAEDICATOROK ÉNEKE.

— Triestben, 1675. —

1. Panaszolkodhatunk, bizony méltán sirunk,
Mast utolsó válét nemzetünknek irunk :
Mert oly sententiát kértek mi ellenünk,
Mely ellen már tovább nem vitézkedhetünk.
2. Édes nemzetségünk, vallásunknak rendi,
Kik között úgy fénlünk, mint égnek csillagi,
Sok ecclesiáknak hűséges pásztori
Valánk, de most látjuk, vagyunk söpredéki.
3. Tápláltuk még eddig egymást reménységgel :
Hosszú rabság után valaha, idővel
Ecclesiáinkat édes cselédinkkel
Megörvendeztetjük magunk személyével.
4. Reánk olly hertelen jöve sententia —
Mint égen villámás láttatik gyakorta ;
Mert császár levele nekünk azt mutatja,
Melyet egyen-egyen olvasunk oly sirva :

5. „Úgy nyisd föl szemedet Kollonics ¹⁾ fiscussal,
Hogy engem azután ne öljenek búval;
Megmentem én magam cancelláriussal —
Mert az Erdélyország fenyeget nagy haddal.

6. Csak titkon egy éjjel, hogy senki ne tudja
Mikor megéhezik Trigyintum ²⁾ városa,
— Hiszem közel oda már a nagy Ádria —
Hanjátok mind bele, — pápa parancsolja!“

7. Ez parancsolatot nagy könyhullatással
Várjuk minden órán szomorú orzával.
Sír, kesereg lölkünk, beszélünk egymással,
Hogy sok árvát hagyunk gyászban az anyjokkal.

8. Mi, magunkra nézve, eddigis halálra
Bizony kisérek voltunk az martyromságra,
Noha jut eszünkben cselédünk zokogva,
Nem tehetünk róla, — Isten decretuma!

9. Már régen kezünket az eke szarvára
Vetettük, nem lehet hogy mi nézzünk hátra:
Mert úgy alkalmas Isten országára
Nem lehetnénk méltók elröjtött mannára.

10. Rövid idő mulván amaz nemes harczt,
Elvégezzük immár pályafutásunkat,
Nem gyötrik sokáig bádgyadt tagainkat, —
Azért renddel kezdjük el búcsúzásinkat.

¹⁾ Kollonics Lipót győri püspök, később esztergomi bíbornok érsek, a pozsonyi' delegált bíróság egyik tagja s a prot. lelkészek leg-embertelenebb sanyargatója.

²⁾ Tridentum, Triest.

11. Pápa városának hűséges angyala,
Az Krisztus nyájának fő lölkipásztora, ¹⁾
Ugyanazonoknak valék alumnusa
Isten Ígénének hangas trombitája.
12. Nemesek, vitézek, közönséges rendek :
Én, S é l l y e i I s t v á n, megváltam tőletek ;
Azt hagyom tinéktek, hogy Istent féljítek —
Az megismért hűtben erősek legyetek.
13. Néked is peniglen, édes szolgatársam
Vörösmarty Mihály, ki valál barátom :
Többé én már veled az igát nem vonom,
Az Krisztus nyájára jóll vigyázz, azt hagyom.
14. Régen árván maradt édes feleségem
Sokszor keservesen ki sírtál érettem :
Tudom, ha lehetne, meghalnál érettem, —
Többé ez világon nem beszélsz énvélem !
15. Azt hagyom tenéked, hogy ne gyötörd magad ;
Jól tudod, hogy mennyben vagy az te Urad.
Csak Isten Ígését igen gyakoroljad,
Szegény árváidat scholában jártassad.
16. Téged is édesem, nem sok idő mulván
Megszán az Úr-Isten, az árva-táborban
Nem hágy sok ideig az keserves gyászban —
Vélem együtt vígadsz Isten országában !

1) Dunántúli ref. superintendent.

17. Nagy-Győr városának kisebbik serege
 Ki régen gyászban jár, mert ninesen vezére :
 Sörkenjen föl ő is, légyen benne hire ,
 Mert lölki-pásztora bucsúzik ő tüle.
18. Én, lölki-atyátok, K o m á r o m i I s t v á n ,
 Míg köztetek valék amaz kettős strázsán :
 Ettem meg ebédem, vacsorámat sirván, —
 Keserűség nélkül feküdtem le ritkán.
19. Végre következék ez nagy irígységből :
 Engem kiüzének Krisztus nyája közzül,
 Bujdosóvá tének engem eselédestül,
 Rabságra ejtének ; elválám ezektül.
20. Én testamentomba győri ecclésia
 Tenéked azt hagyom : szemed légyen nyitva,
 Hogy Krisztus nyájjának ne légyen egy hijja, —
 Mert sok eh farkasok lesik azt mindenha.
21. Maradj meg mindvégig Krisztus vallásában,
 Az mellyet tanúltál, ne állj hátra abban ,
 Ne gondolj, bár kárt vallj minden jószágodban . . .
 Hidjed, együtt leszünk Isten országában !
22. Nem tudok ezeknél egyebet mit hagyni:
 Mert közel az óra, nem hagynak szóllani,
 Sok jótéteméntek nem tom megköszönni . . .
 Mint Isten végezte, mind úgy köll meglenni!
23. Tégedet peniglen édes feleségem
 Én csak azon kérlek, hogy ne sirass engem ;
 Tudod, mint szerettem egy Istók gyermekem,
 Azt szintén úgy őrizd, mintha látnál engem.

24. Vajha, érettetek mastan az én szívem
Mint megkeseredett, látnád, belső részem;
Az nagy éhség miatt mint elbágyadt testem :
Nem hiszem, hogy mindjárt megismérlnél engem!
25. Az tenger halai, jól tudom, testemet
Megeszik, de hiszem hogy Isten lölkömet
Megnyúgosztja; mindjárt az régi szenteket
Meglátom végnélkül az én Istenemet
26. Vitéz Veszprim vára, magyarok végháza,
Nagyobb részről penig az Krisztusnak nyájja,
Bá t o r k e s z y I s t v á n, ki valék pásztora —
Mastan elbúcsúzó tületek én sírva.
27. Fizesse meg Isten az ti hűségteket,
Sokszor rabságomban küldött pénzeteket.
Nem szolgállok többé immár benneteket —
Irja föl az Isten mennyben neveteket!
28. Az keresztyénségtől böcsületre méltó
Sok ecclesiákra sörénycen vígyázó
Jó L o s o n c z y J á n o s, ki veled őrálló
Valék, mastan tüled vagyok illy búcsúzó :
29. Kérlek, édes uram, ha tudatlanságból
Valaha vétettem testi gyarlóságból, —
Mivel már végképpen megváltunk egymástúl,
Bocsánatot kérek, mind ecclesiástúl!
30. Árvaságra jutott édes feleségem,
Veled együtt penig két édes gyermekem :
Megbocsáss már te is másokkal énnekem ;
Megváltál éntülem, nem látsz többé engem.

31. Én mindenekfölött arra kérlek téged
Az több árvák között: az Úr-Istent féljed,
Szegény gyermekimet az jóban neveljed,
Világi hívságot csak semminek véljed.
32. Nem nyújtom már tovább hozzád beszédemet,
Mert nagy keserűség fogta bé szívemet;
Hanem azon kérem az én Istenemet:
Az több árvák között ne hagyjon titeket!
33. Negyvenhét rab közül mi hárman versekben
Trigyentum várának nagy mély tömlöczében
Eszkendő szám szerint hetvenötödikben, —
Adja Isten, egymást láthassuk mennyégben!
-

S z e n c s e y codexéből. E részint gályarabságra Nápolyba hurczolt, részint tovább is Triestben raboskodó szerencsétlen protestans — két-harmadában kálvinista — lelkészek neveit lásd Csereinéél, 57. l. Kik közülök a nagy nyomorgattatásban el nem holtak: gályákról és börtönökből végre 1676-ban a külföldi protestáns hatalmak, ú. m. Brandenburg, Szászország és Hollandia, különösen a nemesszívű Ruyter belga tengernagy közbenvetésére szabadúltanak ki.

A PROTESTÁNSOK ÜLDÖZÉSE KORÁBÓL.

— 1670—80. —

1. Óh keserves gyászban öltözött szép hazám,
Lenne már éretted koporsó én házam :
Csak mi jót tehetnék
Véled egyetemben kedves édes hazám !
2. Jaj ! soha nem hittem, hogy ez időt érjem,
Szomorúságunknak epedését nézzem,
Lelki rabságomnak
Hütert üldözését nem hittem hogy lássam.
3. Bezzeg jól járanak a kik meghalának
Az döghalál miatt elragadtatának :
Lelki csendességben
És igaz vallásban mert ők kimulának.
4. De jaj lészen nekünk, jaj maradékinknak :
Mert vagy engednünk kell az bálványozóknak,
Vagy halált szenvednünk, —
Ez lészen jutalma igaz vallásunknak.
5. Csudáltam már régen az idő forgását,
Mert soha nem láttam ily szomorúságát
Az mint mostan látom :
Hogy mind az egész föld majd siratja magát.

6. Az hold megepedett keserűségében,
 Sírnak az csillagok, bujdosván folyhókben,
 Óhajt az szegény nap, —
 Az köd, és megdöglött (?) keserűségében.
7. A megvidámító nap is jaj hova lött ?
 Bizony az is sírván már gyászban öltözött,
 Orca béborúlván
 Folyhókben bujdosik, mert öröme elkölt.
8. Homályban jár a nap, vagyon nagy sötétség :
 Mert majd következik az lelki sötétség ;
 Isten Ígéjének
 Lámpása elalszik, lesz szörnyű sötétség.
9. Fügefafa megzöldül, vagyon közel az nyár
 Az melyet híveknek serege igen vár ;
 Kevés idő van már —
 Az is nagy hirtelen higgyed hogy majd eljár. ¹⁾
10. Sokszor az fényes nap lappang az ködökben,
 Sírnak az csillagok, bujdosván folyhókben,
 Föld van zöndülésben,
 Az holdnak világa sűrű sötétségben.
11. Megzöndült a tenger habok zúgásával,
 Emberek epednek hadak várásával :
 Ez jele bizonynyal
 Hogy Christus itélni eljön hamarsággal.

¹⁾ Példázgatások a vég-ítéletre, János Mennyei Jelenéseiből.
 Közös vonás a XVI-ik század vallásos költőivel.

12. Ez lészen az idő, körül Christus mondja,
Hogy mikoron eljön ítélet napjára :
Oly napvakság lészen —
Hogy hűtet ez földön nem fog találania.
13. Rettenetes lészen az ő jövetele,
Az bitetleneknek lész rémülésére ;
Hiveknek öröme,
Trombiták zengése, mennybemenetele.
14. Sebesen felgerjedd tűz jár ő előtte ,
Fölyhő és tündöklő köd lészen környüle,
Igazságitélet
Királyi székének ő nagy kedvessége.
15. Az ő villámlási világon félnenek :
Mint a viasz, úgy elolvadnak az hegyek,
Még az föld is retteg, —
Űrnak színe előtt mindenek megégnék.
16. Rövidíts(d) meg azért Isten az napokat,
A választottakért mutasd ki zászlódat,
Ne essünk kétségbe —
Jövel hamar, jövel, lássuk jóvoltodat !
17. Tarts(d) meg igaz hitben gyarló fiaidat,
Oltalmazd veszélytől gyenge juhaidat,
Uram, Jézus-Christus
Hívséges pásztorunk, légy vezérünk !
-

A nemzeti muzeum kéziratára Hung. duod. 44. sz. a levő M á t r a y - c o d e x é ben, mely, XVII-ik század második feléből való kéziratnak bővebb ismertetését lásd Vitézi Énekeim bevezetésében. — Jankovich ezt is lemásoltatta, (u. o. quart. 173. II.) szokás szerint igen hibásan.

„ACTIO CURIOSA.“

— 1678. —

Gyűjteményemben van egy eredeti, nyolcz különálló ívre, 63 negyedréti lapon nagy gonddal készített kézirat, — egy eddig ismeretlen magyar színmű kézírata; 1863-ban kaptam, Szántay Aladár úr szívesességéből, ki a kézirat végén látható jegyzése szerint, ugyanazon évben Lőcsén jutott hozzá.

E színmű nyolcz „beszéd“-ből (részből) s egy versekben irt befejezésből áll; czíme „Actio Curiosa, Hungarico Idiomate“. Színtere: Dunántúl Vas vagy Soprony vármegyében, valamelyik főnemes udvara, mint egy beszélgetésből látszik, Sárvárhoz közel.¹⁾ Előfordulnak benne: Fraknó, Lándzsér, Kis-Marton, Sárvár, Jánosháza stb.; de említettik Pozsony is. Előfordulnak továbbá, messziről jött emberek beszédeiben, Ungvár és Liptó vármegye. A színhely azonban mindig ugyanaz marad, bár a szereplők, egykettőnek kivételével, folyton változnak. Ezek legfőbbje

¹⁾ G a u d e, a 17-ik lapon.

„Gyere társ, menjünk el, mert már eljár az üdö, b é s e m é r ü n k S á r v á r r a!“

egy protestáns nemes, „Gaude uram,“ a ki körül az egész színmű forog: mert a többiek csak azért látszanak megjelenni, hogy ez, alkalmat lellessen rajtok élczei, — legtöbbször igen talpraesett, de nem ritkán vastag kifejezésekkel elegy élczei pattogtatására. Kikapja ettől kiki kíméletlenül a magáét, — Achastes a „Nagyságos úr“ kinék udvara a szintér, nejével Achastával, valamint Polycarpus, a vándor Borsequius (Borszéki?) — és Monyordi, a vén Rottenhoff, Daskérdi, Maczkó, Hancsok, Manódi és Muszur. Mindnyáját ezen, Achastes és Achasta udvarában megjelenő sok szereplőnek, Gaude tartja szóval, élczezel, s áztatja el kifogyhatlan gúnyjával. Hanem cselekmény alig is van valami az egészben, csupa dialog, mely magáért van, nem a dráma meséjéért. Itt a cselekmény nem fejlődik, hanem a párbeszédek mulattatnak. S el kell ismerni, hogy ezek igen élénkek és gyorsan folynak egymásból, erőltettség, átugrások nélkül. Az azon kori társalgási nyelvhez becses adalék, — becses különösen tösgyökeres magyar nyelvezetéért, mely szerfölött bővelkedik az eredetnél eredetibb, részben ma már nem ismert közmondásokkal; Gaude főbbnyire ezek találó alkalmazásával szórja csattanós élczeit. Kár azonban, hogy gyakran annyira csak férfi-társaságban elmondható szólások használtatnak, hogy az egész mű kinyomatása ezek által igen megnehezítettetik.

Az „Actio Curiosa“ első részeiben oly helyek fordulnak elő, melyek a Thököly-féle kuruczvilágot érdeklik, s melyekből látható, hogy az ismeretlen szerző,

épen Thököly Imre föllépésének idejében 1678-ban — vagy 1679 elején — szerzé művét, — mint erre az illető helyekhez oda tett csillagos jegyzeteinkkel figyelemztetni fogjuk az olvasót.

És most szórúl szóra közöljük a színműből mindazt, a mi benne a kuruczvilágra s általában az akkori közállapotokra vonatkozik.

*

*

*

Actio Curiosa, Hungarico Idiomate.

Első Beszéd.

Achastes. Isten hozta kigyedelmedet Gaude uram!
Gaude. Nagyságod szolgálatjára.

Achastes. Mint vagyon kigyelmed édes Gaude uram?

Gaude. Hogy kérdheti Nagyságod! . . . Isten úgy segíjen, ugyan megyen a fejem gözi, füsti, — talám ugyan gomba kél rajta.

Achastes. Miért, édes Gaude uram?

Gaude. Azért, hogy Nagyságod nem tudja azt: most is kecskepásztor voltam a németnek. Hej, nagyságos uram, addig volt jó világ, míg csak kártyán láttam a németnek képét!

Achastes. Miért? hiszem, lám mind pénzen élnek.

Gaude. Pénzen élnek? szintén úgy vagy az, mint a ki szolgát fogad: ennek anynyit ad és ígér, mint amannak; ennek semmitsem ad, amannak pedig a semminek a felét.

Achastes. De elviszik már innen őket.

Gaude. Hohó! Quando Coeli! Megesik addig a vásár.

Nem tudja Nagyságod Pozsomban mit mondott nékem egy nagy ember ¹⁾, hogy: tu eb, tu kutya, tu canis, — csak meg kell a repartitiót adnod!

Achastes. De hiszem, még nem fizetett kigyelmed semmit is; én se fizettem.

Gaude. Nagyságodhoz én nem tehetem magamot: mert Nagyságod nem ember, hanem úr.

Achastes. De hiszem nincs most a kigyelmed házá- nál a német?

Gaude. Nem is kell, mert eleget kecskepásztorkodtam tavaly nékik; — most is mind itten a szomszédságban forgolódnak.

Achastes. Tehát ne busúljon kigyelmed, ha kigyel- med házá- nál nincsen!

Gaude. Hohó, nagyságos uram! a kit egyszer a kigyó megcsip: még a gilisztátul is fél. Megégette már egyszer a kása a számot.

Achastes. Mind attul van az édes Gaude uram, hogy kigyelmed pápistává nem lesz.

Gaude. De senki kedvéért bizony nem vágatok eret a lelkemen!

Achasta. Ne vágasson bár eret kigyelmed, azonkívül is üdvözülhet.

Gaude. De nem konty alá való a Szent-Írás-ma- gyarázás.

Achasta. Mert én azt akarnám, hogy kigyelmed üdvözülne.

Gaude. Hohó! soha nem láttam én kancza-apostolt; még régenten sem hordozták kanczákon az Isten ládáját.

Polycarpus. De végben viszem én azt, hogy mind pápistává legyenek az emberek!

¹⁾ Ekkor állott fenn Pozsonyban a hirhedett Armprin- gen-féle provisorium.

G a u d e. Hozzá szura hát a kecske!

P o l y c a r p u s. Meg kell bizony annak lenni.

G a u d e. Nem ismértem vala még a muzibétet; — s hát ugyan végben viszi kigyelmed?

P o l y c a r p u s. Igenis.

G a u d e. Et nos Lazar!

P o l y c a r p u s. Van most módomben. ¹⁾

G a u d e. Hát van? . . . Nem a te fejedhez való az, mert néked se eszed, se erszényed hozzá; a kinek tehene nincsen, ne fogadjon az csordást. Te hitet igazítasz?

P o l y c a r p u s. Azt!

G a u d e. Nem kigyelmedre bízták a hit-igazítást.

P o l y c a r p u s. Igenis, reám bízták most. (Achasteshez)
Hogy tart Nagyságod ilyen eretnek-szolgát? . . . Ha maga fizetne is, nem tartanám.

G a u d e. Dicsősséges Isten! vak vezet világtalant. Nem tudod-é, hogy az agár nem azért üzi a nyulat, hogy a бүрét elnyerje, hanem hogy a húsát; a medvét is nem azért tartják, hogy mézet nyaljon, hanem hogy falt is ugorjon; a szolgát is nem a hitéért, hanem szolgálatért tartják.

P o l y c a r p u s. Nem vezet engem világtalan, mert én jó hitben vagyok s üdvözülni s hasznot is tenni akarok.

G a u d e. Ha te üdvözülsz: az én rudas lovam is üdvözül; s osztán azt kérdem én tőled: no, mit ért az hajdú az harangöntéshez? Isten úgy segéljen, a te devotiód csak olyan, mint mikor a gólya a toronyban mégyen — ódalba fűszes ott hagyja.

P o l y c a r p u s. De bizony nem olyan, mert a mit mondok, megtartom én azt.

G a u d e. Délig soha igazat nem mondasz, délután min-

¹⁾ Ez is az Armpringen-féle protestáns-üldöző korszakra vonatkozik, valamint a pár sorral föntebbi „De végben viszem én . . .“ kezdetű Lobkovitz-Kollonics-szerű szándék is.

denkor hazudsz, — úgy hogy azaz égen sincs annyi csillag, a mennyit hazudtál éltedben.

Achastes. De kár, hogy az emberséges ember olly vakmerő vallásban legyen!

Gaude. Hát kár? Valóban nagy kár a mézben, hogy édes; kár bizony amaz emberséges ember hogy ollyan kutya dévaj eb!

Achastes. Mellyik, édes Gaude uram?

Gaude. Amaz a Polycarpus Antonius Hefordi, vagy ki ördög!

Achastes. Mellyik? — hogy én nem látom.

Gaude. Ördögség! . . . hiszem csak most vala itten az eb; akár pástétomban csináltassam a lélek beste kurafiát s úgy hozassam Nagyságod eleiben.

Achastes. Keresd fel te inas s hídd ide mindgyárt Polycarpust.

Gaude. De ne hivassa Nagyságod a бүdös ebet, mert hivatlan is majd itt lesz. Ihon jő, ihon! — De lengyeles a kurva! Ej, Tu, vasz iz? Nézze Nagyságod mely nagy prosopopeiával jár az az finnyás! . . . Vosz, herezeg Lamberg, Porfia, Lobkovitz hány garas? . . . Csak az kár, hogy nem övé Lánzsér, Fraknó, Kis-Marton vára. Hej, átkozott kilenez, hogy nem tíz!

Achastes. Hol vala kegyelmed Polycarpus uram?

Polycarpus. Csak ide hátra a kertben.

.

Achastes. Nékem új hireim érkeztek; azt írják, hogy meglészen az ország gyűlése.

Gaude. Hohó, nagyságos uram! mélyen van annak a gyökerc, igen Tamás vagyok én abban; mert oderunt peccare boni, virtutis amore, oderunt peccare mali, formidine poenae; más az, hogy rab sarczát, felesége pénzét míg kezében nincsen: soha ne tegye addig erszényében; — s osztán, csak úgy van az nagyságos uram, mint a ki a szolgának dolmánt ígér:

mértékét véteti, felfüggeszti a szegre, — s már dolmánya vagyon! ¹⁾

Polycarpus. Annyit tudok benne, vagy akarjátok uraim ²⁾, vagy nem, csak meglészen.

Gaude. Örög tött téged cosmographicussá! Merő Roboám vagy, hogy a kinek megmondod: meg kell halnod! csak meghal. S hát ugyan, csak meglész? . . . De hiszem nem mindenkor esik le a menkö, mikor az ég dörög. Osztan igen rossz malom az, a kire ostorral csapják a vizet. Hát nem tartod te azt: Isten, a kitül szoktak várni, s a kirül s a kitül remélneni? . . .

Polycarpus. Úgyde álmomban is megláttam én azt, hogy csak meg kell lenni.

Gaude. Compelle intrare. Mint a mely ló nem akar vonni, s kifogják s megforgatják a koei előtt, ismét befogják, — s mindgyárt von. Ha minden álmok bételnének, avagy kívánságok igazán fordulnának: kevés apácza volna a földön! Lám, sok főnek sok süvege vagyon, s mégis egyik a másiknak nem teheti fel kedve szerint. Némely annyit állít maga felül, mintha füvet látna nőni, vagy a bolhát prücsögni.

Polycarpus. A rabot is erővel vetik a szeczra, kedvének kell lenni hozzá! ³⁾

Gaude. Hát ugyan, nolentem ducunt, volentem non trahunt? Hohó! sokszor égettem én a Farkas-erdeit ⁴⁾, — de

¹⁾ E kételkedő nyilatkozat is az említett provisorius kormányforma idejére emlékeztet.

²⁾ T. i. a protestánsok, kik már ekkor nyílt támadásban állottak Felső-Magyarországon, s kérdéses vala: valjon egy összehívandó országgyűlésen megjelenendnek-e? A minthogy az 1681-iki sopronyi országgyűlésben Thököly és pártja csakugyan nem vett részt.

³⁾ Célzás a renitens protestánsokra.

⁴⁾ Vas vármegyében.

ugyan nem égett el. Osztán, még igen bizonytalan vagyok én abban, mert az könnyen megváltozhatnak : mert egyszer a nagy hal nagy lyukat szakaszt a hálón, hogy a kicsinyek általbujhassanak rajta ; azomban az víz elvételük töllek, egy sem úszhatik, hanem csak : Bona nox Signori ! Azért : timet a multis, a quo timent multi ; qui procul a Jove, procul a fulmine.

Achastes. Szolgálok kigyelmednek édes Gaude uram ! Adja Isten jó végét azoknak a dolgoknak.

Gaude. Elvettem Nagyságodtól ; de nagyságos uram, ha az ellenséget italbéli köszönöttekkel ¹⁾ megverhetnének : hamarabb végben mennének az ország dolgai ! Polycarpus uram mind eleget ihatik s ehetik, pترسزөгhet alól, felül, — de Nagyságod dolga más. Vos autem non sic, hanem :

Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes ! vagy hogy :
Nulla salus paci, bellum te poscimus omnes !

Achastes. Jó az Isten, édes Gaude uram, jót ad. Tudja kigyelmed azt, hogy hadverés, királyválasztás, házasság — Isten dolga.

Gaude. Hohó, nagyságos uram ! az én kocsisom is tudja azt, hogy jó az Isten ; az Barabás is tudja az ő óráját : de több is köll ahhoz, mert :

Dat Deus omne bonum, sed non per cornua taurum !

Hitemre, ha csak mind alusznak : felnyitják a szemünket ; tartok attúl — kit Isten ne adjon — inter duos litigantes az harmadik (t. i. a török) lesz nyertes. Soha ninesen rosszabb dolog, mint mikor ketten egymással tusakodnak, — s az harmadik gyapjat szed. Az urak is akkor szoktak koldússá lenni, mikor a jobbagyok tököt olvasnak. Hallod mind eztet : lassan járj, tovább érsz, — s meg is untuk ; hanem most volna ideje egyszer, ha válasza volt, hogy szegény hazáinknak szolgáltnánk ; a vasat is addig jó verni, míg meleg. Azért :

Quod est timendum, non est procrastinandum.

¹⁾ Értsd : felköszöntésekkel ; régies.

Második beszéd.

G a u d e. Hol laktok ti, te?

B o r s e q u i u s. Ungvárott.

G a u d e. Mi hírek vannak oda?

B o r s e q u i u s. Igen roszaik uram, mert kurucz, labancz, talpas, franczia ¹⁾ török, tatár mind ellepte földünket.

G a u d s. Ludit in humanis Divina potentia rebus. Mint van a föld népe?

N ó g r á d i. Roszszul; Debreczent felverték, Gácsot, Tornát megvették ²⁾, a többi is ki Szakmárra, ki Ungvárra, ki Kassára, más erős helyekben szorult.

G a u d e. O melibae Deus nobis haec omnia fecit. Úgy látom én azt, hogy a világ mind alább, nem feljebb. Omnibus in regnis, regionibus, urbibus, aulis est dolor atque labor, est labor atque dolor. Arról mondja azt, hogy: Potentes potentiora tormenta patiuntur.

B o r s e q u i u s. Eleget bíztatnak uram, mindenfelül bennünket.

G a u d e. Hohó! pollicitis dives. Igérj a bolondnak, hadd örüljön neki. Tudod-é, hogy bolondnak fapénz is jó? ha elveszti is, nem bánkodik utánna. Hallottad-é azt:

Rem tibi promissam certo promittere noli.

Csak úgy van a ti dolgotok, mint a kit felakasztanak s piros csizmát vonnak a lábára. S hát ugyan, bíztatnak bennünket?

¹⁾ Boham és Forvall segédhadai. A kuruczok is 1678-ban táboroztak ezekkel Ungvár táján.

²⁾ Torna várát 1678-ban vették meg a kuruczok.

Monyordi. Eleget, uram.

Gaude. Hallottad-e azt:

Fistula dulce canit, volucrum dum decipit anceps.

Mézes-madzagot sodornak a szájára — az ám az! Hidd el magadot, ha szégyent akarsz vallani. Mindenkor úgy a ti dolgotok: azt tudja az ember, valami mennyei látás, azomban csak

Parturiunt montes, nasciturque ridiculus mus.

Itt van ám az, hogy arannyal írsz, sz..ral pecsételsz Tudod-e már, mennyi ember hullott el apródonként arról a földről? . . . Tartok attúl, az ilyen persvasio miatt mind e-ne fogyjon, — mert a madárból ha egyenként kiszedik a toll lat, csak meztelen marad.

Borsequius. Hát mit cselekedjünk uram?

Gaude. Mit cselekedjél? Olyan a mostani világ, hogy: et quacunq̃ potes arte placere, place; ha az nem elég: audi, vide, tace!

Monyordi. Mert uram, el nem állhatjuk tovább, egyátalján!

Gaude. A kecske sem menne a vásárra, ha nem hajanák. Hát ugyan, nem állhatjátok?

Monyordi. Bizony nem uram, mert már sok a mi sok.

Gaude. S hát, sok? Úgy kell, úgy; ha szij, vonakodjék, — ha madzag: szakadjék; mert néktek a nyergetek is jobban fut, mint másnak a lova.

Borsequius. Én bizony azt gondoltam, már csak közében állok (a kuruczoknak) ha visszamegyek; meglátja minden ember, mit cselekszem!

Gaude. De ugyan sebes futtában megpatkolod-e a lovat?

Borsequius. Miért uram? Én is egy ember vagyok.

Gaude. Szintén az, hogy egy ember vagy; a kurva is lakadalomban mégyen, de csak vizet hord. Isten úgy segéljen, megesik még a lúd is a jégen.

Borsequius. Ha Jósa elmehetett: miért nem én? ¹⁾

Gaude. Csakhogy bizony Jósa se te? Tudod-e, hogy nagyobbat f..ghatik az oroszlánny, mint a bika? Mérész egér az, a ki a macskának fülében fészket mer hordani! Itten van ám az, hogy a nyúl üzi az agarat. Bezeg, te sem tudod ám azt, mit téssen: ismérd meg magadot! Hát, ugyan elmégy?

Borsequius. Elmegyek, mert sok szegénylegényt tudok immár, kit elölvittek.

Gaude. Hohó! a ki jámbor asszont nem talál, kurvával kell annak tánczolni.

Borsequius. Szintén az életemet is meguntam már itten.

Gaude. Akaszd fel magadot, nem bánt senki. Szintén úgy cselekszel te, mint a ki feleségére megharagszik: egy felé marháját elmetshi avagy a kaszához feni. Hát ugyan, csak elmégy?

Borsequius. Elmegyek uram, mert bánom nemzetem romlását.

Gaude. Dicsősséges Isten! Már ha bánod, fogd meg az Isten kezében a nyilat, hogy ne lőjön senkit is meg. Már csak menj el; szintén úgy cselekszel te, mint a kinek törött szíjra vagyon szüksége, s az ökrét leütteti, vagy hogy mint a ki hazáját siratja: a két szeme is kiapad, s a hazája is elvész, — azaz, hogy egy kárból kettőt szeresz. Bolond eb, az itt való jószágodat is confiscálák, s ott sem léssen semmid is. Hohó! nem jó úgy elnyeni a kuvaszt, hogy kiálljon a farka a szájából; quidquid agis, prudenter agas etc.

¹⁾ Jósa István tályai plébános és egri kanonok, egykor püspökének hadnagya, 1678-ban fegyvert fogott a bujdosók ügye mellett, s egyebek közt dandárával a bányavárosokat merészen elfoglalta. Később a császárhoz viszapártolt, de 1679. october 21-ikén Tállyán, [Thököly egyik] hadnagya által elfogatván, hatvanad magával lefejeztetett.

Borsequius. Bizony csak elmegyek ; hiszem, a mit vitézséggel ott végben nem vihetek : házasságommal is végben viszem én azt, mert jó leányok vannak ott azon a földön.

G a u d e. Hohó, a ki madarat akar löni : nem pengeti kéziját, ha ki nyulat akar löni, ne üssön ahhoz dobót ! . . . Hát házasságoddal ?

Borsequius. Azzal.

G a u d e. A hol, vedd el az én rudas lovamat, avagy a sárvári német kapitány saruját ; osztán szép kurtafarkú kancczak vannak a seregélyi majorban.

Borsequius. Miért venném, mikor Erdélyben kisasszont is kaphatok ?

G a u d e. Hát kisasszont ? Igen nagyra tartja magát a kisasszony ; legény az, a kihez hozzá mégyen !

Borsequius. Ollyant a kinek száz ház jobbagya vagyon.

G a u d e. Úgy látom én, ez a te szerelmed kopó-szerelmem, ki mikor harmadik contignatióbéli ahlakon a földről látja a túrót, ásítóz reá, — de nem éri el.

Borsequius. Úgyde elérném én !“ stb.

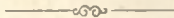
Borsequius csakugyan elmegy kuruczczá, Ungvár vidékére, — s mint később hírért meghozzák, Lengyelországban „egy nagy özvegy grófnét“ vesz nőül, szolgál neki a szerencse.

Egyébiránt a színmű további részei közdolgokra nem vonatkoznak. Érdekesnek találom azonban főlemlítni, hogy a híressé vált fölkiáltás, melylyel később Rákóczi kuruczai I. Józsefet Ónodnál detronizálták : „E b u r a f a k ó !“ a jelen színmű közmondásai közt is előfordul, a 30-ik lapon. Ú. m.

Polycarpus. Ne beszéljen kegyelmed ollyat, mert megharagszom ; sok az egy eretnek embertül.

Gaude. S hát megharagszol? . . . E b u r a a f a k ó ; te túl s én innen ; osztán mit fél király, udvarbirójátúl ? Kigyelmed sem úr, sem kapitány.“ stb.

De legyen elég e helyütt ennyi e színműről.

THÖKÖLY HADI-TANÁCSA.

— 1680—1681. —

1. Linczből hogy érkezék jó Sebestyén uram ¹⁾
Gyenerálisomnak mit hozott, hallottam ;
Tábor eleiben hogy adta, ott voltam,
Kihez ki mit szólott, én rendben fölirtam.

Gyenerális Thököly Imre úr voxa.

2. Vitéz kapitányim, hadnagyim, vajdám,
Szablyával övezett katona-barátim,
Jót, gonoszt egyaránt szenvedő társaim,
Hazánk, s nemzetünkért vitézlő magyarim !
3. Minket német császár mint hív hűségére
Mit kíván viszontag, hív mi törvényünkre,
Kegyelmet mely hiren küldött fegyverünkre :
Jól emlékezhettek vitézek ezekre !
4. Mindennek jószágát kész visszaadatni,
Kész régi hazánkat helybenállíttatni,
Országos tisztöket kész lesz választani,
Országgyűlését is kész még szolgáltatni.

¹⁾ Sebestyén Endre erdélyi püspök, ki Thököly és Leopold között közbenjáró vala ; Leopold ez időtt többnyire Linczből tartá udvarát.

5. Szokatlan, hallatlan contributióját
 És ennek az fatyját : terhes accisáját
 Hazánkból kiviszi németök quárterját
 Kiviszi, s kiküldi a gubernátorját.
6. Ecsedön és Szakmártn, Kassán és Patakon,
 Diós-Györtn, Putnokon, Szendrőn és Ónaden
 Kívánja hogy némöt gyenerál maradjon,
 Szükséges : Végekre némöt had oszoljon.
7. De ezt, a mint írja, csak azért kívánja :
 Törökre hazánknak több oltalmazója
 Lehessen, s ha följlül találtaik hada :
 Külső országokban quártellyát osztatja.
8. Vallásban s hitiben senkit nem háborgat,
 Végbéli szolgáját szabad hitben hagyja,
 Székes városokban templomért helyt adat,
 Lölki szabadságban több határt nem mutat.
9. Ha penig nem volna mindezeken kívül
 Melyek még függhetnek a jó rendeléstül :
 Csak csendes elmével váljunk fegyverünkttl —
 Atyai választot ígér kegyelmébül.
10. Nékem nem keveset ígért ő fölsége, —
 Jóságom fölött is jár hozzám elméje.
 Most vagyon előttünk fegyverc, kegyelme,
 Elöttünk vesztünknek s éltünknek ideje.
11. Engem ajánlással német nem szelidít,
 Lépes beszédivel horogra nem kerít;
 Szenvedtem, szenvedek tovább is közjóért,
 Véletek vitézek harczolok hazámért!

12. Mostan azért kiki mondja meg tetszését ;
Így legyen vagy élet, vagy halál vérünkért,
Nyúljunk bosszúálló fegyverhez hazánkért,
Vagy térjünk hazánkban, ígért jóvainkért ?

Seregek voxa.

13. Mint az égszakadás, halmot, hegyet, völgyet,
Rettentő szélzúgás zavar és hat földet :
Kegyetlen tábor is nem vár semmi rendet,
Minden, ki kiálthat, kiált : f e g y v e r ! - t , f e g y v e r ! - t .
14. Fegyverrel, fegyverrel köll bosszút állani,
Magyarnak fegyverrel köll veszni vagy nyerni ;
Hittel csalattattunk : nem köll azért hinni ! . . .
Fegyver fog közöttünk igazságot tenni !
15. Nem kémelli az gróf lágy, kemény szavait,
Kívánja : minden tiszt csendesítse népét, —
Vehesse rendszerint tiszteknek elméjét ;
Elsöben Szepesi így kezdé beszédét :

Szepesi Pál voxa. .

16. Csudálom, az német olyat ígér vissza
Melyet megállani hiti is tartotta ;
Ezek törvényünkben vannak bényomtatva —
Pozsonban ezekre egyszer hitit adta.
17. Mint hihessem tehát, hogy szabadságunkat
Szeresse követni mi igazságunkat :
Ki véres marokkal rontotta hazánkat,
Ki fegyvere alá tötte diplománkat ? !

18. Ha minket ezelőtt kedvelt és szeretött :
Közzülünk valaki hogyha néki vétett
Miért törvényünkéből útát s módját nem vött ?
Hanem mindnyájunkat fegyver alá vetett.
19. Akkor nem kedvellett : s most minket szeretne?! . . .
Ha mind felkötöttük szablyánkat ellene :
Húszezer német is földünkön heverne ; —
Inkább nincs most oka, hogy minket szívelne !
20. Római pápától nem azért hozatott
Két áldozó eszközt, oly dispensatiót :
Hogy minémő hitet magyaroknak adott —
Attúl teljességgel lehessen föloldott.
21. Mert úgymond, hazánkban vagyon Luther, Kálvín
Kiket megtérítsen : mostan vagyon kezén ;
Azért keménkedik mindkét fél hívein,
Ezzel áldoztatta hazánkat elein.
22. Ezeket, mint mondám, nem készíté oly végre :
Elvött szabadságunk térhessen örömré ;
A mit mostan ígér, van inkább vesztünkre,
Nyújtja hozzánk kezét : hogy vihessen tűzre.
23. Az német hadait ajánlja kivinni :
De német gyenerált akar viszont hagyni
Kassán, s véghelyeken németet osztani —
Mert azzal bennünket akar oltalmazni.
24. Religióban is lőtt olyan hályogot
Szemünkre : ne lássuk az megvetett borgot ;
Vonszon az szánkron is oly mézes madzagot :
Méz gyanánt nyeljük el a keserő magot.

25. Ezeket szemléli az magyar tisztekkel,
Mázolja keményen ígért rend-vetéssel ;
Úgy hogy táborostúl előbb oszoljunk el :
Közbenjárót lenni nem kíván fegyverrel !
26. Azaz : országunkban ő hadát elosztja :
De közzülünk kiki szablyáját leoldja ;
Mely álnok szándékját karunk határozza,
Júdás-csókjaival késértse, s akasztja.
27. Oltalmát ajánlja : senki ne kérje is,
Ki által nemzetünk, csak alig nyögsz ma is ;
Megfelelünk mostan, ha ki bánt, magunk is —
Non est defensio quae datur invitis.
28. Elvött templominkért helyt ígér mutatni :
Hiszem az pozsonyit így nyerte vala ki ;
Ráfogák : árulók az templom falai, —
Elvevé, többivel bírják czincziusi. (?)
29. Országos tisztöket oztán s bár csináljon :
Ollyat vészen elő, ki németet álljon ;
Ki lösz azféléért a ki ellenálljon,
Ki lesz mi közzülünk a ki megszólaljon ?
30. Ellenek olyankor alá s fel oszolva,
Németnek szelitől ide s tova hányva,
Praecibus armatis meg volnánk nyomtatva,
A német hadaktúl körül volnánk szállva.
31. Azonban hazánkban oltalom színével —
Váraink meg lévén rakva fegyverével,
Ím, még harmadszor is csalatva hitivel,
És eloszlattatva ide s tova széjjel :

32. Ugyanazon színnel több is tódúlhatna,
Utánok hazánkban több más is elhatna,
Ezekkel mindaddig oly színeket adna :
Míglén országotul el nem bírna, s nyomna.

33. És így, a mit haddal és eddig fegyverrel
Véghez nem vihetett fortélylyal, erővel :
Szép könnyen elnyerné bátorságos színnel,
Barátság, szeretet, jóakarat képivel.

34. Minap is azt mondá gyenerál Kaprala,
Hogy az fölföldiek hívek-e ? s az oka :
Mindenütt császárnak vagyon német hada,
A föltámadásban nincs hatalma s módja.

35. Ha ő minket azért kíván oltalmazni,
Közinkben németet akarja osztani :
Hogy törvénytelenül ha mit kezd mívelni —
Ne legyen érette kinek föltámadni . . .

36. Nincs azért németben barátság s igazság,
Nincs igaz szeretet, nincs állhatatosság ;
Minden barátsága csak merő álnokság,
Hiti, s parolája : hazugság s csalárdság.

37. Mostan szükségéből tesz ajánlásokat,
Mert éröz másunnan szorongatásokat,
Érzi neutralis imperialistákat,
Érzi megbékéllett holland, spanyolokat.

38. Látja maga előtt az hatalmas gallust,
Látja az megsértött, sárban hagyott dánust,
Látja keseredett vitéz brandenburgust,
Látja bosszuálló fegyverben az svécust.

39. Viszont országában lát támadásokat,
Maga körül penig nem talál hadakat;
Nem lát udvarában igaz tanácsokat,
Nem lát országában kincses kamarákat.
40. Ez azért az oka nagy barátságának :
Hogy időt nyerhessen maga szándékának ;
Nem látja fortélyát most csalárdságának,
Fordítja pokróczát mérges munkájának.
41. Mellyet idő múlva hogy jobban kezdhessen :
Német hadaival kínál szép színessen;
Nincs semmi kétsége : akkor se kérhessen
Egy dispensátiót, okot se lölhessen.
42. Kárunkon tanúltunk, bujdosva, szenvedve,
Kárunkon ne légyünk tovább megnevetve ;
Bolond ki csalatik harmadszor, nem vélve :
„Ab amico reconciliato cave !“
43. Némettel hazánkban hogy tovább harcoljunk
Vagy itt országostúl nékie holdoljunk :
Ellenzem, hogy egyik mellett se maradjunk,
Ebben securitás, másokban nincs hasznunk.
44. Török, német között vagyunk elepedve:
Egyik háziköröszt, másik merő fene ;
Ezzel mint kígyóval van kebelünk telve, —
Másik vérünkuszópó telhetetlen medve.
45. Török kegyelméből van oltalnunk s éltünk :
Német-ajánlásból van s volt minden vesztünk ;
Több száz esztendőnél fegyverben nemzetünk —
Töröknek is Bécsért áldozatja vérünk.

46. Ha azért bennünket csak prédának tartott,
Kincsünkéből, pénzünkéből aranylánczot adott,
Eh ebnek bennünket hányt-vetett, mint esontot :
Tovább oltalmában mint várhatunk módot ?
47. Hogyha holdolnunk kell : jobb hatalmasabbnak,
Ha szolgálunk köll is : jobbnak tartom annak ;
Jobb magunk magunkért holdoljunk pogánnak :
Hogynem német velünk kedvezzen magának !
48. Kinek erejéből válaszezunk egy királyt :
Ezzel nem csinálunk első historiát ;
Híjjuk ki magunkhoz nemzetünknek fiát —
Támaszszuk fel azon magyar Mátyás királyt.
49. Hazánkból vigyük ki ezt a sok szép népet,
Értsünk az lengyellel mindenekben egyet,
Slézsia felől is ő sokat segíthet :
Mink csináljunk Bécsnél hadakozó széket.
50. Itt egy olyan kérdés fordulhatna elő,
Hogy most városinkban van német nagy erő ;
De legyen csak miénk föld népe, s az mező :
Német biztatása bolondság csak merő !
51. Mert magok között is sok az visszavonás,
Sűrő szoldat közt is az éhség, koplalás ;
Hánszor volt közöttök villongás, támadás —
Tudom, vagyon most is közöttök zsi bongás.
52. Lássuk csak ; van népünk, urunk, fejedelmünk,
Más országban hatott hadunk, hírünk, nevünk :
Hadnak jobb eszköze : legyen elég pénzünk, —
Fejet fog hajtani azaz német nekünk !

53. Pénzzel pengig biztat minket franczia is ,
Tudom, hogy magával hozni fog király is ;
Megholdúl az ezüst-, az aranybánya is ,
Fog nekünk adózni Morva, Slézsia is.
54. Így pénzünk tart nekünk, hadunk elég lévén,
Fényes portátul is bizodalmat vévén,
Másfelül indítván táborát az Delphin :
Könnyen halászhatunk az zavaros vizen.
55. Azonban fölszóval az vitézek rendit
Tovább nem terhelem ; látok én még többet
Ki meghaladhatja azokban elmémet, —
Mint tudtam : úgy adtam kicsiny értelmemet.

Kende Gábor uram voxa.

56. Megvallom, miúlta ezeket hallgatom ,
Német ajánlását miúlta olvasom ,
Előmben támasztott kérdéseket hallom :
Nincs ilyen országos dolgokban tanácsom.
57. Mert, hogyha a régi barátját megvetni
Embernek az újért nem illik elhagyni :
Inkább illetlennek látom én azt lenni
Ha ki fejedelmet akar választani.
58. Kiváltképpen hogyha törvénynek végzését
Megkezdi az király érzeni szerelmét :
Miért híjjuk pogány, vagy más segítségét —
Ha magunk tehetjük hazánk csendességét ?

59. Javallanám azért : ne hirtelenkedjünk, —
 Körösztýén világtúl meg ne ítéltsünk ;
 Bizonyos választért még egy postát küldjünk,
 Fejért vagy feketét most utolsót kérjünk.
60. Ha most is csak színes szókkal fog tartani ,
 Ha vésszszük eszünkbe, hogy csak időt nyerni
 Kíván, s azután is akarna megcsalni :
 Mérges poharátúl könnyed elállani.
61. Így az körösztýénség nem szólhat meg minket,
 Hogyha oltalmunkra látja fegyverünket :
 Lássa, támadásból nem tesszszük ezeket,
 Hanem oltalmazzuk hitünk s törvényünket.
62. Így aztán két rossz közt válaszsunk kisszebbet,
 És két hatalmas közt uraljunk erősbet ;
 Hamarébb adóznék így magyarnak német ,
 Hitszegéssel tovább nem csufolnák bitet.

Keczhér Menyhárt úr voxa.

63. Világi dolgokban nincs erősb példánál,
 Jobb tanács sem lehet régen lött dolgoknál ;
 Azért böcsültetnek régiek ifjaknál,
 Ezért olvastatnak könyvek monarcháknál.
64. Mink is ne keressünk tanácsot magunknál,
 Löljünk oktattatást atyáink házánál.
 — Kezdetünk romlani első Ferdinándnál :
 Köll végződnünk is utolsó Leopoldnál.

65. Az kiket uralni kívántak eleink
 Azért hogy körösztýén, szomszéd is, nemzetünk ;
 Kívántak pogánynyal harczolni atyáink,
 Hajtották ezekhez fejeket magyarink.
66. De az ki olvassa régi könyveinket :
 Föltalálja, német mint szeretett minket !
 Szerette Rudolphus az erdélieket :
 Így szeret mostan is az német bennünket.
67. Voltak diplomái akkor is királynak,
 Ő is adott hitet magyar koronának ;
 Ő miatta köllött Erdélyországának
 Fegyverét letenni török hatalmának.
68. A mit akkor mívelt Erdélyben a Básta :
 Az mívelé nálunk magyarok közt Woikra,
 Kolonics, Srtázsáló, Spankó, Kopp, Kaprala, ¹⁾
 Gyenerális Smitt, Virba, ²⁾ Spork és az Karafa.
69. Erdély inségének ha van rajtunk mássa :
 Bosszúállásban is legyünk néki társa !
 Fönn van német előtt Betlehem ³⁾ járása,
 Boescai, Rákóczi morvai rablása.
70. Erdély míg németöt uralt és imádott :
 Addig némettül csak prédára tartatott,
 De mihelt töröknek fejet s fegyvert hajtott :
 Azúlta Erdélyben nem út több dobokot.

¹⁾ Strassoldo, Spankau, Kobb, Caprara.

²⁾ Würben.

³⁾ Bethlen.

Harsányi György úr voxa.

71. Könyvhistóriákból semmitsem szólhatok :
Magamnál hordozom mivel szólni tudok ;
Azelőtt törökkel, most némettel vivok,
Hitit hogy megszegte : ellene harczolok.
72. Mert Rákóczi Ferencz hogy hadat hirdetett —
Külde kétszer által a császár levelet :
Közülünk valaki letészi az fegyvert,
Löl nála azonnal királyi kegyelmet.
73. Maga Rákóczinak ígért jószágokat,
Nekünk hadainak bizonyos zsoldokat,
Vármegyéknek penig nagy ajándékokat :
Vészi első úttal rendben panaszokat.
74. Valóban, rendben is vevék panaszokat :
Mert mihelt oszlani látták hadainkat —
Fogták, árestálták, vitték urainkat,
Minket üldöztenek, mint az árulókat. . . .
75. Holott hitelünket ha egyszer hadában
Nem vetettük volna, melyet táborunkban
Hozott az császárnak nevével Tokajban :
Egy nap rak vala Kop, hegyestör, halomban.
76. Nem hiszek én azért az ördög fiának :
Hiti-csavarító kutya lobonczának ;
Mi haszon, ám hidjunk császár szavainak :
Ezer az hazugság nyelvén szolgálainak !

Petneházi Dávid roxa.

77. Bár ördöggé légyen a ki gondolja is
Közzülünk hogy visszamenne egyikünk is ;
Ím, valóban fizet a Végekben most is —
Hát oly gyalázattal éljünk köztök mink is ?!
78. Ha nyér az töröktül : tömlőczben vettetik ;
Ha húz-vonsz másoktúl : kerékbe töretik ;
Kérje fizetését : pártosnak mondatik, —
Császárszolgájának újjal csúfoltatik.
79. Vitézség, harczipróba nekünk az életünk,
Ebben helyhez tetett minden böcsületünk,
Ezzel terjedett el vitéz hírünk-nevünk —
Ezzel végezödjék katona-kenyerünk !
80. Teljes szent-háromság, az egy élő Isten
Minden próbáimban engem úgy segéljen :
Nem lakom némettel soha is egy helyben, —
Inkább társaimnál maradok fegyverben !
81. Magyar végházunkban magyar kívántatik :
Csatázó törököt ezek üzik s érik,
Hazánknak fiai eztet jobban értik . . .
Csak egy pántlikán is német mennyit késik !
82. Jó német uraknak ha köll az békesség :
Menjen ki hazánkból, ha köll a békesség ;
Mindent térítsön meg : meglesz az egyesség —
Így lehet közöttünk továbbról békesség !

Szűcs János voxa.

83. Ki vitéz embernek tartja lenni magát :
Dolgot visel végig maga előtt hármat ;
Isten után nézi országunknak hasznát,
Aztán böcsületnek utólszor jutalmát.
84. Már tíz esztendeje harczolunk hazánkért,
Hamisan lecsöpült régi szabadságért ;
Úgy tekintünk mostan dolgainkba azért :
Kárt, csúfot ne nyerjünk színes ajánlásért.
85. Léssuk, miként térül hazánk szabadsága,
Miként dobolhat ki a német táborá :
Így mehetünk mi is rendesebben haza,
Így vérontásunknak ott látszik meg haszna.
86. De addig, valaki szót térszen felöle
Hogy az mi táborunk a nélkül megtérne :
Magunk magunk között ki-ki megkövezzé —
Tudjuk, egymás között kinek mit tart hite!

Farkas Fábrián voxa.

87. Hogyan a végében törjük szabalyánk élit,
Ha eddig szenvedtünk : várjuk még a többit ;
Elvégzi az török hamar békességit,
Némettel fölbontja húsz esztendő frigit.
88. Léss bosszuállásban akkor elég nézőnk,
Más nemzetségtől is elég segítségünk ;
Szükséges, holdoljon mint Erdély, nemzetünk:
Így harczol szivessen a török mellettünk.

89. Elég, hahogy mostan, mikor nem bántanak,
Ellenünk némettel fegyvert ha nem fognak;
Lássák csak erőnket: tudom, föltámadnak,
Idején töröknek inkább béholdolnak.
90. A ki pengig velünk egyet nem értene:
Vér árulójának tartani kellene,
Maga fegyver által pokolba ám menne —
Kinek jószága is prédára hadd kelne.

Ispán Ferencz voxa.

91. Mostani kérdésnek igen friss példája:
Nádasdinak nyakán-függő grátiája,
Lobkovitz Zrének adott parolája,
Tersátkinak ¹⁾ küldött csalogató szava.
92. Ezekben mindenütt forgott császár neve:
Mely mindenekelőtt illet, leszen helye;
De azzal csakhamar fordultak vesztekre—
Mihelyt Rákóczinak eloszlott fegyvere.
93. Ha azért tanácsi szavával császárnak
Csak időhöz szólván ily módon játszanak,
Ha ily urakat is ily nyilván megcsalnak:
Miképen hihessünk mi is ajánlásnak?!
94. Mink hogyha nem nyerünk, vagy ha nem fizetnek:
Lészünk táborostúl mind élhetetlenek;
Most magok szolgálai fizetetlen élnek —
Hol lenne élése ennyi sok vitéznek?

¹⁾ Térzaczki = Frangepán.

95. Jóságá peniglen kinek foglaltatott,
Kezéhez visszatér, úgy : ha hazaszállott ;
Zréni és Nádasdi másuttan hol lakott —
Mert ilyen árváknak jóságot nem adott.
96. Jóságát ígéri ki ellene harezol,
Ki vár kegyelmétül : annak kincse oszol ;
Szegény árvák jóván s kárára tékozol,
Ki ellene harezolt : cselekedhetik jól.
97. Ám Barkóczy István ellenünk támada,
Németnek földünkön nagy eszköze vala:
Szükön jött levele, császár grátiája,
Kit adtak is néki : nem bírhatja, bánja.
98. Ezek a szép szóhoz mind illendő példák ;
Adjon, ne ígérjen — ha mi jót akarnak.
Tudja, hol kezdette bántását hazánkban,
Vegye eleit és végét ez dolognak.
99. Így mi is hazánkban bizvást megtérhetünk ;
Másként szándékunktúl egy nyomná se lépünk :
Két szék közt a földre valahogy ne essünk.

.

(Egy sor hiányzik).

Veselényi Pál voxa.

100. Ezekhez, én elmém, mit mondhassunk többet ?
Példát magunk kárán láttunk így eleget.
Ha mind megtéríti a német mit elvett :
Így mi fegyverünk is hazánkba megtérhet.

101. Másként, mivel török segítsége nélkül
Erőt nem vehetünk magunk fegyveréből:
Mostan el ne váljunk nyújtott kezeitől —
Csináljunk magunknak paizst erejéből.
102. Hasznót így szerezzünk igaz országunkra,
Így bizvást vihetjük hadait hazánkra;
Így terjed fegyverünk harmadik országára,
Így néz német szemé sirván országunkra.
103. Nékünk halál, élet így lészen hazánkért;
Fegyverrel köll nyernünk, miért nem szóval? ezért:
Sanguine fundatum est hoc regnum, sanguine crevit,
Sanguine succrevit, sanguine finis erit.“
-

Nemzeti múzeumi kéziratár. Hung. oct. 69. „Sebes agynak késő sisak” című gyűjtemény; 185. lap, melyek közül 164. lap régibb írásnak látszik, s a 165-ik lapon kezdődik e költemény, feketébb tintával, sűrűn s rövidítésekkel írva. A könyv 1752-ben Dobai Székely Sámuelé volt, Komáromban, mint tábláján a jegyzés mutatja. Kötése igen szép préselt fekete bőr. A 165-ik lapig úgy látszik 1620—32 között iratott, azután pedig: e költemény keltekor, azaz 1680—81-ben. Sebestyén Endre erdélyi püspököt ugyanis, Lipót császár az 1680-ik évi nyár vége felé küldé békealkudozások végett az ifjú Thököly Imre vezérlete alatt mindinkább elhatalmazó kuruczokhoz. Sebestyén szeptember 7-kén érkezett Lőcsére, 9-kén Eperjesre, hol legott megkezdé az értekezleteket Thököly biztosaival,

magával a bujdosó vezérrel pedig oct. 5-kén Kaposon találkozott. Fegyverszünetre léptek, mely utóbb 1681. június végéig meghosszabbított. Kétségkívül ezen időből, és pedig, befejezését tekintve, alkalmasint a fegyvernyugvás felbomlása idejéből való a jelen, rendkívül korjellemző ének.

E „Sebes agynak késő sisak“ című gyűjteményből a régibb, nevezetesen Bethlen Gáborról, Wallensteinről, Buquoi-ról stb. szóló énekeket l. a „Régi Magyar Vitézi Énekek“ I. kötetében közölve.

„AZ KI RÉGEN FEGYVERT FOGOTT HAZÁJÁÉRT...”

Thököly Imréről és Zrínyi Ilonáról

1683-ban írt ének.

A nemzeti múzeum kéziratárának magyar foliansai között, 154-ik szám alatt őriztetik egy, 84.lapból álló, XVII-ik századi kötet, mely valaha gr. Zichy Károly, majd J a n k o v i c h Miklós könyvtárában foglalt helyet, s ez utóbbinak halála után vétetett meg a nemzet számára.

E semmi címmel nem bíró kötet, melynek kéziratán a figyelmes bűvár azonnal fölismeri a XVII-ik század jellegeit, egy nagyobbyszerű, 499 négysoros versszakból álló éneket tartalmaz. Az első versszak így kezdődik:

„Az ki régen fegyvert fogott hazájáért...”

Majdnem lehetetlen, hogy e sokat mondó sor meg ne ragadná a fürkésző figyelmét, — s mégis, főképen a hiányzó címnek tulajdonítom, hogy e műről eddiggelé említés nem tétetett, daczára, hogy más egykorú példánya a m. kir. tud. egyetem könyvtárában is megvan.

Nyomtalanul keresztül-surrant fölötte a régibb irodalmunk kincseit kutatók figyelme, — s az emlékezetre méltó kézirat elfeledten pihent. Jó csillagom számomra tartá fönn a szerencsét, hogy ezen költészetünkre, mint történelmünkre nézve egyaránt érdekes ereklýt megismertethessem. A XVII-ik század vonásait ugyanis fölismervén a kézirat: elég volt amaz első sort elolvasnom, hogy többé a kötetet le ne tegyem, [míg végig nem lapozám.

S mily nagy lön örömem, midőn mindjárt az első 10—12 versszakból csálhatatlanul meggyőződtem, hogy a költemény hősei két oly nevezetes történelmi alak: Thököly Imre és Zrínyi Ilona!

A fennforgó mű, úgy látszik epos, vagy olyszerű regényes költői-beszély akart lenni, mint nagy hírű kortársa: a „Murányi Venus“; azonban a költő hosszasan áradozó elbeszélő modora — mely kivált a mű közép-részeiben uralkodik — hátráltatja a cselekmény fejlődését, úgy hogy az ének már-már tisztán alkalmi költeménynyé kezd fajulni, ezt azonban a névtelen szerző szerencsére maga is észrevéve, versének utó-részeit gyorsabban és több cselekménynyel folytatja le.

Különben annak, hogy e mű nem mint az elbeszélő költészetnek kellékeivel bíró teljes epos domborodik ki: egyik oka abban is rejlik, hogy költekör még maga a történet, — Thököly és Zrínyi Ilona életpályája — melyet a költő tárgyaúl választott, sem éri vala el végkifejlését, sőt még a válpontot sem.

A költemény főhibái tehát, hogy composi-

tiója nem elég egységes, sőt laza; hogy lefolyása nem bír a kellő gyorsasággal, s a mű minden részei nem állanak egymással a megkívántató arányban, miután a költő egyes kedvencz tárgyainál — azok élénk benyomása alatt — gyakorta hosszasan időz.

De e lényeges hibákkal számos fényoldal is áll szemben.

Fényoldalai e műnek — költészeti szempontból — a benne előforduló sikerült képek, a hű érzelemfesterés, — a különböző lélekállapotok ügyes ecsetelése, a némely helyütt igen szép leírások, találó hasonlatok s allegoriák, továbbá nyelvezetének ereje, hatálya, és ha kell: lágy simulékonyága. Hasonlítsa egybe bárki, az azon korbeli magyar költészeti termékekkel, s tapasztalni fogja, hogy nyelvünkkel csak egyes kiválóbb költők tudnak vala az időben oly szépen élni, mint szerzőnk. A verselés annyira gördülékeny, s a rímek — igen gyakran főnevek rímelve igékkel — daczára a XVII-ik században divatos monoton négyes rímeltetésnek: oly jók, mint akkoriban talán csak az egyetlen Gyöngyösinél.

A vers zöngzetessége, folyékonyága, a hangzatos rímek, a sokban hasonló tárgyalási modor, a jelképes előadás kedvelése: könnyen azon föltevésre hozhatnának bennünket, hogy e mű szerzőjéül Gyöngyösi Istvánt tartsuk, — ha nem tudnók, miszerint ez utóbbi szigorú kormánypárti vala, Thököly elveinek és ügyének ellenzője. Annyi mindazáltal bizonyos, hogy elő-

adás és forma tekintetében, költeményünk írója — bárki lett légyen — igen sokat tanult Gyöngyösitől.

Nevezetes fényoldalokkal bír e mű továbbá kortörténelmi szempontból is; annyira, hogy a történetkedvelő még tán nagyobb érdeklődéssel olvasandja, mint az, ki benne pusztán a költőit keresi. Hü kinyomatát adja ez — egykorú fölfogás szerint — a Thököly-párt egész politikájának, híven festi a főszereplők jellemét, az általok s hazájok által kiállott bajokat, és a közérzületet. Nagyon érdekesek benne a Thököly ifjúságára vonatkozó adatok, melyeket a személyített szerelem: Venus beszél el Zrínyi Ilonának. Leírják benne a bujdosók vezérei: Wesselényi Pál és gr. Teleki Mihály stb. közötti villongások, míg nem a pálmát Thököly nyere el.

Érintve van Zrínyi Péter és Frangepán halála, I. Rákóczi Ferencz balszerencséje — mind visszapillantólag: mivel maga a mű tulajdonkép Thökölynek 1682-iki téli hadjárata befejezésével kezdődik.

A kurucz vezér menyegzője Zrínyi Ilonával 1682. májusában ment végbe, s erre nagy táborjárás következék, mely az egész nyár és ősz folytán tartott, s Thökölyre nézve igen diadalmas vala. A bujdosók csillaga ekkor ragyogott teljes fényében. Ezen győzelmes hadjáratot az ének szintén tárgyalja, s leírja Thököly nagyszerű diadalmeneteit, és a lelkes fogadtatást, melyben a hat hónapos fegyverszünet megkötése után, a nejéhez visszatérő győztes fejedelmet Felső-Magyar-

ország örömjongó népe részesíté. Tárgyalja továbbá a téli fegyvernyugvás alatt folyt politikai combinatiókat, melyek ezen idők hangulatát igen élénken festik.

Leírja az 1683. január 13-án Kassán megnyílt, s február közepéig tartott zajos pártgyűlést: mely a fölkelt rendek politikai irányára döntő vala, s a törökkel kötött szövetséget határozott érvényre emelé; ezen gyűlés leírásánál említetik S z i r m a y István követsége is a portára.

Megjegyzendő azonban, hogy mind ezen történetek a személy- és helynevek teljes elhallgatásával adatnak elő, úgy, hogy az egész hosszú énekben egyszer sem fordul elé még csak fűszemélyeinek: Thökölynek és Zrínyi Ilonának neve sem. De minden oly jellemzően iratik le, hogy a figyelmes történetkedvelő azonnal ráismer minden egyes egyénre, nemzetre, pártra, helyre, s neveiket, rögtön kitalálja. Jónak láttuk e közlésnél mégis, a történelemben kevésbé jártasok könnyebbségére, fölvilágosító magyarázatokat tenni. A költő a „m a g y a r” szót is csak alig kétszer említi; a Duna és Tisza folyamnevek kivételképen egyszer előfordulnak. A németek mindig a s a s, a törökök a h o l d, a francziák k a k a s vagy l i l i o m (Bourbon-czímer), a velenczések o r o s z l á n jelképek alatt említetnek. E szigorú név-elhallgatás és symbolismus alkalmasint a költőnek abbéli tartózkodására vihető vissza, melynek indoka a Thököly hadiszerencsájének állandósága fölötti kétségeskedés, s mely a netalán ismét elhatal-

mazandó ellenfél bosszújától való félelem által még erősödött.

A symbolismus mellett, képzelt, eszményített alakokra is találunk az énekben, például *Venus*, *Hermes*, *Cupido*, *Hymen*, kik mint személyesített, működő lények szerepelnek, hogy a szavakat a valódi — azon esetben szükségkép megnevezendő — egyének szájába ne kelljen adni, szintén a föntebbi óvatossági szempontból. Annyival könnyebben tehetted pedig ezt a szerző, mivel az ezen korbéli költői művekbe régi görög és római mythologiai alakokat s meséket általános divat volt belékevernü; az ilyesek a mű szépségeihez tartozának.

Nagyon gyakoriak ezen énekben az ily mythologiai regékre, vagy római hősökre való hivatkozások, példázgatások és hasonlatok, sokszor csupán hiú sallang gyanánt, s mintegy a szerző ebbéli jártassága fitogtatásául. Az ily, a mű szervezetével semmi belső kapcsolatban nem lévő részeket, melyek a mai kor olvasóit untatni fognák, közleményemből kihagyám, az összefüggést, a hol kellett, egybefüggő sorokkal állítván helyre.

A mi az ének keltének idejét illeti: azt egész bizonyossággal meghatározhatni vélem. A mű ugyanis a kassai gyűlés befejeztével, azaz 1683. február közepével végződik; úgyde szerző az 1682. őszén nejéhez hazatérő Thökölynek álmában megjósoltatja Venussal, hogy gyermeke fog születni, a ki azonban nemsokára meghal. E fiú — kit nagyapja nevére Istvánnak keresz-

teltek — meg is született, Lőcsén 1683. február 20-án, s még azon év április 3-án meghalt. Halálát a költő előre nem tudhatta: szükség tehát, hogy művét ennek elhúnyta után írta legyen. Az ének azonban a Thökölyre és a törökre nézve balúl fordúlt 1683-iki hadjáratnak csak előzményeinél végződvn, — még fényes reményeket táplál; következőleg a táborozás megnyilta, és Thököly fiának elhúnyta közötti időszakban, azaz 1683. április vagy május hónapjaiban kellett iratnia.

Az ének így kezdődik:

„Az ki régen fegyvert fogott hazájáért,
Küzködik is annak megmaradásáért.”

Thököly 1678-ban állott a bujdosó magyarok élére, és így 1682-ben, a hol a mű kezdetét veszi, már negyedik éve volt fegyverben; joggal vonatkozhatik tehát erre az első sor. Azonban a fiatal hadvezér szívében a dicsőség és szabadság álmái mellett megjelen a szerelem (a költő mint Venust személyesíti) s mondja a rég harezolónak:

„ „Tedd le sisakodat,
Töröld meg az harezi portúl homlokodat,
Oldd le oldaladrúl felkötött kardodat!

„Az mezei porban eleget túrtél már —
Mely sok szenvedéssel és törődéssel jár;
Annyira magadot ott vesztegetned kár,
Ha veszed (tanácsomat), azoknál kedvesebb élet vár.

„Az vászonházakból ¹⁾ kelj szép palotába,
 Az rögös pázsitról puha nyoszolyába;
 Ne helyheztesd kedved mind csak Bellonába:
 Béfogad örömet Juno is házába.“

Majd a dolog politikai horderéjét kezdi fejtegetni, biztatván a fiatal kurucz vezért, hogy a dúsgazdag és fényes családból származott ifjú özvegy fejedelemné Zrínyi Ilona birásáért mindent elkövessen:

„Az jó módot talám nem is kell megvetned,
 Szerencse üstökét elől kell keresned! —“

A tervezett házassági frigybe a fejedelmek (jelképileg: planéták) beléegyeznek, csak az egy Jupiter (Leopold császár) van még ellene, de ennek hatalmától viszont megvéd a török: (a Hold)

„Az egész planéták azon megegyeznek,
 Hogy ebben tenéked egyaránt kedveznek, —
 Minden segítséggel lenni igyekeznek:
 Érdemes voltodrúl mert jól emlékeznek.“

„Az egy Jupiternek van kedvetlensége,
 Iparkodni is kezd S a s a körmössége,
 Hogy kezdett dolgoznak benn szakadna vége:
 De nem engedi azt az H o l d erőssége.“

A török segítsége mellé még az idő, a szerelem, s a harc z segéde is fog járulni:

¹⁾ Tábori sátrak.

„Kinck Saturnus is mind vélem (Venus), s mind
Marssal
Elhihetd, hogy leszünk megsegítő társul.”

Majd gyors cselekvésre, s a szerencse változé-
konyságára inti őt:

„De nem kell mulatni, mert az idő forog,
A golyóbis-talpú szerencse tántorog.

„Az csillagzatnak sincs mind csak egy creje:
Ha jókor mozdúlhat az dolog eleje —
Az több részinek is úgy lesz jó ideje.”

Most a bujdosók menedékhelyét, a sík téren emel-
kedő sziklára épült Munkácsot említi, melynek ak-
kori birtokosa I. Rákóczi Ferencz özvegye vala:

„Tág rétségen nőtt fel egy kösziklás halom:
Fejedelemlakás, sokaknak oltalom;
Oda régtől fogvást nagy az birodalom:
Ott találta tathatnék az szép nyugodalom!

„Egy özvegy mastan annak urasága:
Jöllehet: kedvetlen gondos ¹⁾ árvasága.”

Ez özvegy

„Tehetett talám fogadást Diannának:
Nem áldozik többet Hymen oltárának,

¹⁾ Gonddal teljes.

De egyes életit választja magának —
Örökös gyászlója lesz hunyt világának ;“

„Van is arra oka, nézvén méltóságát ;
Hogy ugyan nem kezdi többé párosságát —
Vélvén, hogy nem lelő illő társaságát.”

Azonban a tervezett házasság mégis végbe fog menni, folytatja :

„ . . . mert így tetszik az egeknek
Kik segedelmedre mostan is sietnek :
Csak ne járj ellene te is ő kedveknek !“

A bujdosók tudvalevőleg nagyon a mellett voltak, hogy fejedelmök Rákóczinéval egybekeljen : mert ennek személyével a Rákócziak, Báthoriak, Zrínyiek és Frangepánok tekintélye, s nagy részben dús gazdagsága is pártjokra szállván, a megkezdett háborút nagyobb erővel és szerencsével remélték folytathatni. Ez eszmét tolmácsolja a költő is, midőn folytatólag mondatja Venussal :

„Nagy dolgot vettél fel és forgatsz szívedben,
Jól elé is mentél már azon igyedben ;
De több kell még ahhoz, a ki nincs kezvedben,
Kire nézve szükség ezt venned eszedben :

„Hogy sok munka kell még végbenjutásához,
Az pedig nehéz terh csak egynek vállához —
Atlas sem bízhatott egyedül magához :
Hercules volt társa az egek súlyához.

„Voltak ugyan — tudom — tevéled is mások
Az dolog kezdetin együtt-fogó társok —
De közben érkezvén némely változások :

.
Az irigység őket töled elszakasztá,
Az ügy minden terhét te reád akasztá —
Melylyel már válladat sokat is fárasztá.

„Megúnták az pályát veled együtt futni,
Lovokat más útra kezdék végre sújtani :
Az feltett pálmához nem tudának jutni.“

E sorokban gr. Teleki Mihályra és Wesselényi Pálra, a bujdosók azelőtti vezéreire történik vonatkozás, kik a súlyos ügy mellől később visszavonulván, a pálmát az ifjú Thököly egyedül nyercé el :

„Csak téged illet az, néked is adatik —
Noha ahhoz még több üzés kívántatik.

„Segítség kell abban magad munkájához ;“

e segítség: Zrínyi Ilona. Itt a költő ügyesen szövi közbe Jázon mythosát, ki a colchosi aranygyapjat a vitézek segélyével nem tudá elnyerni, de elnyeré Medéa szerelme által. Thökölynek is e módot ajánlja :

„Vagyon elég sárkány, vadbika előtted
Kik ellen kardodat noha felkötötted :
De hogyha Medéa nem léssen melletted :
Ott az győzedelem mást választ helyetted.“

„Javaidat pedig régen vesztegetik —
Sőt személyedet is veszélyre kergetik,
Hogy Labirynthusba hajtsák : terengetik, ¹⁾
Belé is kergetnek, ha szerít tehetik.“

„Ariadne ²⁾ nélkül baj leszen menekedned,
Azért
Vezértársad legyen, azt kell cselekedned.“

Más az : csak vaséllal nem fog mélyen az kard
Szükség : vágó-részét aranyban is takard.“

Azaz : a hadakozás hathatósb folytathatására
szükség van a dús Rákócziné kincseire. Így aztán

„Érheted feljöttét elébb az várt napnak :
Az melyen kalpagszabrendet az kalapnak.“

Más szóval : a magyar fog parancsolni a német-
nek. Folytatja :

„Ugyanis az talám czélja fegyverednek :
Hogy végig üzd felvett igyét nemzetednek,
Melynek nyavalyái most is felesednek, —
Ha te nem orvoslod : meg is nehezednek.“

„Kész volnál, úgy látom, mindent elkövetni
S annak védelmire szívesen sietni,“

de

„Az magas dologhoz szükség jól készülni —
Hogy ne kelljen onnét veszélyre szédülni.“

¹⁾ Ma : terelgetik.

²⁾ Ért.d : Zrínyi Ilona

Tanácsolja tehát, hogy kövesse szerelme és szerelmese sugallatait:

„Ha szavát fogadod, leszen jó vezéred,
Általa dolgoznak végig elébb éred ;
Mint hogy dücsöségre buzog nemes véred :
Annak céljában is lesz hamarébb béréd.”

„Még most csak hajnalló méltóságod ege
Kit az irégységnek kereng sok fellege —
Felvirrad”

Majd magyarázólag teszi hozzá :

„Érted-e mesémet ? vagy szóljak nyilvánban ?
— Sok esztendeje már hogy öltöztél vasban,
S töltöd életedet szenvedéssel, hadban.

„Szerencséd azolta volt sok változással,
Hol arczezal állt hozzád, hol hátmutatással :
Úgy szokott ő banni mind egygyel s mind mászal,
Ritkán mégyen lába egy nyombanjárással.”

„Mindazonáltal hozzád jobb kedvet mutatott
Miolta az kormány kezedre juthatott,
Mint az míg másokkal az igazgattatott.”

S ez tökéletesen áll ; a bujdosók zászlaja Thököly vezérsége alatt sokkal diadalmasabban lobogott, mint azelőtt, akár Szepessy- és Szuhayék, akár Wesselényi vagy Teleki idejében.

„Egyenesbben evezsz te hazád tengerén,
Nem csapong kormányod, viseled azt merőn ;
Nyulsz is az dologhoz serényen, nem herén :
Kíért az sors is kezd vinni jobb tenyerén.“

„Annál jobb szelet ád az pedig hajódhoz,
Melylyel szaporábban vitessél partodhoz :
Ha Medéát keressz fortélyos utadhoz
Avvagy Ariadnét Labirynthusodhoz.“

„Azt pedig felleled az nevezett helyben, ¹⁾
Ösméred személyét s juthat jól eszedben
Ki légyen az“

„Lest hányt az Cupido ő szive táján is . . .“

„Úgy tudom, még első együtt létetekben
Az tegzes Cupido ült volt szemetekben,
Onnét bocsátotta nyilát közitekken,
S azolta tüzet is gerjeszt szivetekben.“

„Attúl kezd gyakorta orczád hol pirúlni,
Hol pedig halovány szinekkel borúlni,
N á l a n é l k ü l szived bús gondra szorúlni :
Mert személye nem tud elmédből kimúlni.“

„Méltó is hogy onnét soha ki ne vessed :
Sőt kedves prédául azt el is nyerhessed.“

„Ugyanis elnézvén az ő állapotját :
Istenasszonyt képző testét, s ábrázatját . . .“

¹⁾ Munkácson.

és itt mesteri vonásokkal rajzoltatnak az azon kor egyik legbájosb hölgyének Zrínyi Ilonának szépségei. E vonások eredetiek, találók, biztos kezekre mutatnak, — s a különben kissé elnyújtott költeménynek — költészeti szempontból véve — fénypontjait képezik. De halljuk a szerzőt:

„Elmúlt ugyan immár az tavasz éltében :
De nyarának most van legkedvesb színében ;
Dido lehetett illy, akkor-idejében :
Mikor Acneásnak esett volt kedvében.

„Az orczái rózsák, nyaka alabastrom,
M a g a k e l l e t é s e : szívet győző ostrom.

„Homloka liliom, az ajaka kláris —
Az melynek hervadni magánosan kár is . . .
Bár esőköd harmatja érte volna már is !

„Czédrus az dereka, tekintete r á r ó,
Mint vadász-Dianna : gyors lába úgy járó . . .

„Egész teste : h a t t y ú ; g a l a m b : engedelme ;
G e r l i c z é t követő társához — szerelme ;
Az hol kel : mint d a r u oly szemes figyelme,
Csendes erkölcsében nincs negédes elme.”

„Ü g y t e t s z i k , a z m e r r e l á b a i i n d u l n a k :
A z o k h e l y é n m i n d j á r t v i r á g o k ú j u l n a k ;
A z m i k o r a j a k i b e s z é d r e m o z d u l n a k :
S z é p s z a v a i k ö z ö t t n á d m é z e k ¹⁾ i s h u l l n a k .“

¹⁾ Czukor ; Erdélyben ma is e kifejezést használják.

„Szóláshoz készülő ajaka nyílása:
 Úgy tetszik, hogy piros hajnalhasadása;
 Vidám személyének helybül mozdulása:
 Mint az derült napnak az égen járása.”

A női szépség e mesteri leírása, a nyelv e könnyed kezelése, e gyönyörű zengzetesség a mai kor költőjének is becsületére válna. Most a dicső hölgy lelki szépségeire tér át az ének:

„Tanult mindenekben; tanácsos másnak is —
 Sok ily bölcsé nem volt nagy Athénásnak is;”

„Minden állapotja igen nagy méltóság;
 Az földiek között: egy Isten asszony s á g. —
 — Volna mindnyájunknak az káros bosszúság:
 Ha tüled elmúlna ez alkalmatosság.”

Vannak sokan, kik őt bírni óhajtanák, de hiába:

„Mert az egek néked, és nem másnak tartják.”

„Ez a te Medéád, Ariadnéd léssen,
 Az ki te kedvedért nagy próbát is téssen;
 Az utánad-lesők torkokból kivészen,
 Kik veszedelmedre sokszor voltak készen.”

„Öregbül néked is véle méltóságod,
 Világos délre jön hajnalló világod;
 Megláthatja minden akkor uraságod:
 Sőt azokból¹⁾ végre lesz ugyan országod.”

¹⁾ Értsd: urodalmaidból.

„Akkor már kardod is hathatósbban szelhet :
Mint hogy aranyélt is az hol kell, viselhet ;
Ez az dolgaidnak oly útát mivelhet :
Mely azok céljához nyertesén emelhet.”

„Minden fog rettegni bővült hatalmadtól,
Az had . . .
Engedelemmel vár kiadott szavadtól,
Így az ellenség is inkább fél karodtól.”

„Akaratoskodni az negédség nem mér,
Meghosszabbult kezéd látván, hogy tovább ér ;
Megtartja az rendet, kivel többet is nyér,
Es így megjavúl még benne az korcosos vér.”

Íme, Thököly hatalmától még a nemzet újjászü-
etését is reméli. Majd jóslékekkel így folytatja tovább

„Az Tiszánál fogják zászlódat felvenni:
Az Dunán is által fognak azzal menni —
Diadalmas próbát azontúl is tenni.”

„Ösmerjék meg most is az magyar kard élet,
Ki régen is soknak ontotta ki vérét —
Tartományoknak is csonkította szélét!” —

Kiált fel a költő, nemzeti lelkesedésében.

„Sok tartomány akad ez által kezédben,
Másként is öregbülsz, nemesak értékedben :
Hanem méltóságra rendelt személyedben —
Mind pedig fegyverrel nyert dicsőségedben,

„Mely mellett sokat is bánatoskodik már,
 Fárasztott az mezőn ¹⁾ sok ős, tél, tavasz, nyár;
 Az olyan állapot sok türéssel is jár:
 De az pálya végén az bér is készen vár.“

E pályabér mi lenne más, mint Rákócziné keze?
 Most Venus elbeszéli, miképen látta ő Zrínyi Ilonát
 Munkácson. E helyek ismét díszei a költeménynek.

„Voltam ő nála is minap, egy hajnalban:
 Nyugodt puha ágyon, szép csendes álomban . . .
 Megállok előtte, törődöm magamban:
 Ébreszszem-é? avvagy csak hagyjam? — Azomban

„Nyoszolyája mellett lévő ablakának
 Meghasadtja történt egyik kristályának:
 Ott keresett utat Zephyrus magának —
 Hogy mulatást adjon játékos szárnyának “

S a szellő a bájos alvó

„Künn függő hajának akadoz fűrtében,
 Érdekli ¹⁾ mellét is, onnét letértében . . . “

„Gondolom: fuvalma majd fel is ébreszti, —
 De magát még kedvesb álomra ereszti
 Hogy az hives szellő szárnyát ráterjeszti . . . “

„Baloldalára dőlt, vállán fekvék nyaka,
 Lélekzik ajaka . . . —
 Mert szívéen Cupido nagyobb tüzet raka.“

¹⁾ Azaz: a táborozásban.

²⁾ Érinti; régies.

„Az felkelő hajnal világosít szépen:
Nyűgovó személyét megláthatni épen . . .
Valjon ki nem kapna e nagy drága képen —
Ki uralkodik is sok helyen, sok népen ? !“

„Más görög Helénát vélnél itten lenni:
Választást közöttök nehéz volna tenni
Párisnak . . .“

„Megfordúl azomban, mozdúl az ajka is,
Lassú sebegéssel ¹⁾ sugallik szava is —
Úgy látszik azomban: mintha harezolna is:
Mert hol összvemegyen, hol kinyúl karja is ;“

„Gondolom, hogy most is te forgasz eszében —
Mintha két karodnak szorúlna öblében —
És ott az csókoknak jutván szép kertében:
Ellent hányna azok szedegetésében.“

„Az melynek csodáját álmélkodva nézem,
Hogy véled mulatoz, a mint mondám — képzem ; ²⁾
Ha felébred, véle mint szóljak, intézem,
Készülök, hogy kezdett dolgot jól végzem.“

„Egynéhány veréték gyöngye csügg orcáján
Egy szűnyog is esdett annak szép rózsáján, —
Melynek fel is serken unalmas nótáján,
S nézé mindjárt: ki van nyoszolyája táján ?“

„Megpirúl magában, hogy meglát engemet,
Tétettem ott én is mintegy félelmemet, —
Úgy néziünk egymásra . . . Azomban térdemet
Meghajtom, s így kezdem hozzá beszédemet:

¹⁾ Ma: hebegessel.

²⁾ Képzelem.

„Hogy elődben jöjjek : az egek végezték ;
Az kinck az nevét szivedben jegyzették —
Attúl tovább so légy idegen, üzenték.“

„Minthogy titkos hevét érezi szíved is :
— Melyben czégért ¹⁾ téssen pirúlt személyed is —
Tudod, az ki légyen, és jól esméréd is.“

Mielőtt azonban Thökölyre térne, hosszasan le-
írja ennek nemzetét : a magyart, melynek

„ . . . háza fénllett tíz szép királysággal,
Birt is azok mellett nagy hatalmassággal ;

„Ádriáig terjedt Euximum-tengertül ²⁾
Széles birodalma . . .
Rettegett sok ország ez híres nemzettül ;

„Ennek sok méltóság süvegelt és hódúlt :
Diadalmas kardja valamerre fordúlt ;

„Mindenféle érték bő volt tárházában —
Hódúltató kardja villogván markában.

„Az széles világon híres volt fegyvere,
Azt Velenczének is ösmérte tengere.

„Ha mely nemzet bízott némelykor magához :
Az is borúlt annak végtére lábához —
Nem sok fegyvert ösmért hasonlót kardjához.“

¹⁾ Bizonytságot.

²⁾ A Fekete-tenger, Pontus Euxinus.

„Az királyválasztás vala hatalmában —
Az ki vesztegette azon szokásában :
Hogy ellene keljen : volt szabadságában ¹⁾
Eltörte igáját, nem hagyta nyakában.”

De végre, százados harcok után, meggyöngíté az
erős nemzetet „a hold-tisztelő népek sokasága,” s

„Minthogy senkitül sincs kívánt segítsége :
Hanyatlani is kezd régi dicsősége.”

„Idegen nemzetre juta azért aztán,
Az viseli gondját már sok idő folytán,” —
S „azolta annál is inkább fogy és romol.”

„Törede z aranya szép koronájának,
Hullanak kövei drága zománczának,
Nagy híja is vagyon majd minden ágának “

„Mindazáltal így is szokott törvényiben
Megmaradt vala még, s annak jó rendiben ;
De hogy a se lenne már tovább keziben,
Hogy elvegyék tőle — kapnak üstökiben.”

„Mely mellett felkelő úri bajnokokat
Szomorú sors éré . . .”

s itt elészámlálja a fejedelemnö atyjának, bátyjának, és
férjének (Zrínyi Péter, Frangepán Ferencz és I. Rákóczi Ferencz) veszedelmét :

¹⁾ II. Endre XXXI-ik törvényczikkelye, a hiras „jus resistendi.”

„Te vitéz a t y á d is, hazánk nagy bajnoka,
Mellyért gyakran vérrel izzadott homloka,
Elesék ott; ¹⁾ mely lén ²⁾ szörnyű gyászod oka —
És árada azért könnyednek is soka.“

„Kedves b á t y á d n a k is ő szép ifjúsága,
Régi nemzetének egyetlenegy ága
Lemetszeték . . . ³⁾
Lén sérült szivednek nagy szomorúsága.“

„Szerelmes u r a d is, szíved drágább kincse,
Forga nagy veszélyben — hányván balszerencse;
Hogy kemény rabságnak ne zárná bilincse:
Sok aranynyal nyílt meg annak az kilincse.“

Köztudomású dolog, hogy Rákóczi, anyja Bát-hory Zsófia s általa a jezsuiták közbenjárására, roppant kincsen válthatá csak meg életét és szabadságát. Majd Th ö k ö l y Imrének 1670-iki, Erdélybe menekülésére célozva, s ifjúságát rajzolva, mondja:

„Az kinck előtted most forgatom dolgát:
Alig kerülé el az is annak horgát;
De hallván kongani halálos harangját —
Elvonódék, — s azzal attúl menté magát.“

„Akkor még fiatal vala idejében ⁴⁾
De úgy tüdösködött már is elméjében:

¹⁾ Német-Újhelytt, hóhérpallos alatt.

²⁾ Lén.

³⁾ A Zrínyivel együtt lefejezett Frangepán Ferencz tudva-
levőleg utolsója vala nemének.

⁴⁾ Csak 13 éves.

Hogy az aranyalmán perlőknek igyében
Bévehetné Páris ítélő-székeben.“

„Az mint Hercules is csöcsömő korában
Mérges viperának elszaggatásában
Teve első czégért nagy állapotjában
Melylyel azután lén híres e világban ;

„Az világra kölykit csak alig hozhatja
Az oroszlán, hogy az im már is mutatja
Erőssége jelét, szemit villogtatja,
Rázza az sörényét, körmit próbálgatja :

„Ennek erkölcsin is kitetszett eleve
Dicsőségre vágyó nagy szívének heve.“

„Mert gyermek lévén is, nagy állapotokon
Mint az keselyű-fi az fénlő napokon :
Vitézi eszközön, fegyverin, lovakon
Kapdos vala szeme, nem más közdolgokon.

„Azok mellett híven járá Parnassust is,
Udvarlotta ottan Minerva, Phoebus is.

„Sok esztendeje van, hogy számkivettetett —
Akkor minden java ¹⁾ prédára tétetett ;
De nagy volta azzal nem kisebbítettett —
Inkább, mint pálmaág, feljebb emeltetett.

„Azolta a haza igye ²⁾ folyt sokképen :
Keserves adózás volt az szabad népen,

¹⁾ Magyarországi uradalmi.

²⁾ Ügye ; régies.

Régi törvényiben rontatott majd épen —
Az mely esett neki nehéz igaképen.“

Ez iga alól többen akarják vala megszabadítani
a nemzetet: de egymásután csüggedeztek el és vonulá-
nak vissza, mígnem a 21 éves Thököly

„Jöllehet gyermeknek látszik még terhéhez:
De bizván fenntnéző szíve erejéhez —
Hozzá nyúl, és vészi az gyeplőt kezéhez.“

„Nem régen költ volt ki az Músák nyájából,
Marshoz állván mindjárt abbúl a pályából,
És most sem fáradt ki az kezdett munkából —
Az pálmát sem adja ki már az markából.

„Az mely orezával volt abban az üdőben:
Mikor felkötötte szablyáját elsőben: ¹⁾
Inkább illett volna Phebéval fürdőben —
Hogysem Bellonával izzadni mezőben ²⁾

„Mert a mely gyengeség ülte ábrázatját:
Ha ahhoz formálta volna ruházatját —
Nymphának mondhatták volna állapotját.

„Mint pünkösdi üdő, piroslott orezája,
Meghaladta Paphost annak szép rózsája.
Az melynek most sincsen semmi oly rozsdája: ³⁾
Hogy ne illethetné Júnónak is szája.

¹⁾ 1678.

²⁾ Táborban, hadakozásban.

³⁾ Foltja.

Thököly Imre valóban, más egykorúak leírásai szerint, s arczképei után ítélve is: igen szép, kiváló arczú férfiú vala. — A költő továbbat elbeszéli, mint hadakozott hőse ily ifjú korától óta, mint tusakodott a haza fölvelt ügyében, s ha a táborban megfuvatott a csatakürt:

„Mint gyors evet szökött csakhamar lovára.”

„Jelen kívánt lenni minden ütközetben:
Achilles lehetett ilyen! . . .

„Abban pedig fordul tizenkét tél és nyár ¹⁾
Hogy e romlott haza fogy, — s vér alatt van már;
De miolta kezín a kormány e n n e k ²⁾ jár:
Attúl fogvást mégis nem éri annyi kár.

E vezér „ . . . tür is sokat, főképen mezőben
Az sok különböző s háborság-üdőben,
Napot és éjtszakát áztató esőben.

„Sátorát az szélvész sokszor felforgatja,
Az zápor magát is jól meglocsogatja,
Orczáját az metsző szél is hasogatja —
Annak gyengességét nyár is aszalgatja.

„Olyankor kellene néked is ott lenned,
Es palástod alá azok ellen vened, —

¹⁾ 1670-től e történet idejéig: 1682-ig.

²⁾ Thököly.

Kebeled tűzéhez melegülni tenned,
Az verő ¹⁾ ellen is gondját úgy viselned.

„Ottan mely kedvesek volnának az szép szók :
Annálinkább azok közzé egyvelölt csók, —
Aranynál is sokszor böcsösbec az ily jók.”

„Nem volt még oly próba ²⁾ hol jelen lehetett,
Az melyre elmenni híven nem sietett :
Dolgában annyira azért is mehetett.

„Senki nem is vive mint ez, annyit végben
Az felvett így mellett ; volt az is kétségben :
Hogy valaha napja jusson fényességben —
Az míg ő nem hozta azt jó reménységben.

„Mert ő valamerre fordította vasát :
Jól megtéringette ellensége s a s á t.

„Nagyobb e n n e k ³⁾ hangja : mint mások dobjának,
Tovább ér csattogó szárnya zászlójának,
Bércze ⁴⁾ hathtósbban öklel kopjájának —
Ércze is bővebben tüzel puskájának.

Öt, a fáradhatlant

„Meg nem tartóztatja semmi eső, hó, nyár,
Mint az poros úton, azokon is úgy jár ;

¹⁾ Verőfény.

²⁾ Értsd : harc.

³⁾ Thökölynek.

⁴⁾ Hegye, csúcsa ; átvitt értelemben.

Nehéz ugyan : de hogy pálmát az által vár —
Míg végig nem futja : n e m h a g y j a a d d i g m á r !

„Vagyon is még röge irtóvány-útjának :
De ha Medéja te lehetsz dolgának —
Annak csoportját is csinálja simának.

„Nagy Fabius többet nem mívelt Rómaért :
Mint ez keblére vett hazája dolgaért,
És abban elcélzott nemzete jóváért.”

Azonban még sok akadály s ellenség van előtte,
melyeket egyedül nehéz lenne leküzdenie ; azért

„ . . . téged kíván, hogy abban segítsed,
Az rá ehült S a s o k szemit szenderítsed,
Dolgait végihez azzal közelítsed.

„Ha csendesedhetik felzavart hazája :
Nem leszen hasonló senki is hozzája ;
Mint hogy így érdemli ily nehéz pályája :
Mindeneknél feljebb tétetik pálmája.

„Ha pedig tovább is fegyverhez kell nyúlni :
Akkor sem fog kardja hüvelybe szorulni.”

Majd a török hatalmát, s a vele szövetségesekét
dicséri :

„Most az H o l d legnagyobb erejű planéta —
Annak jele alatt jár a mely cométa :
Ritkán hibál ¹⁾ annak laurus-bokréta . . .

¹⁾ Hiányzik.

„Valakit felviszen annak nagy hatalma,
Majd nem is kétséges: van kész diadalma, —

Győzi Jupitert ¹⁾ is ennek csillagzása.

„Ez kezdette a z t is ²⁾ venni oltalmában,
Részessé és tészí várt bizodalmában:
Nem hagyván szakadni az ágot markában.

„Kelettül napnyugtig hat erős sűgára:
Az S a s is csak pillog annak világára,
Ha rakta is fészket nagy fáknak ágára:
De az ennek úgysem ér magasságára.

„Nem állhatja: hátat ad nagy erejének —
Úgy győzelmeskedik, mint tetszik kedvének;
Az kit kötelezhet tulajdon hívének:
Nem hagyja sérteni azt mások körmének.

„Kárhoztatják ugyan az H o l d o t ülleni, ³⁾
Az Napot javallná inkább becsülleni;
De az üdőtül kell tanácsot kérdeni —
És a mit az javall, ahhoz kell kezdeni.

„Az szükség ott vészi maga segítségit:
Az hol találhatja annak elégségit, —
Hasztalan is abban vetni reménségit:
Kitül nem veheti terhe könnyebbségít.“

Íme, e néhány sorban a Thököly-párt politikája.

¹⁾ Leopold császárt.

²⁾ Thökölyt.

³⁾ Ünnepegni, tisztelni.

enus ezután ismét ajánlja Zrínyi Ilonának a kurucz vezérrel való egybekelést:

„Mert a mellett a z is többet vihet végben,
Lesz vezéresillaga bővebb nyereségben.”

Zrínyi Ilonának pedig alkalma leend atyja és bátyja vérhalálát, s férjének sarczoltatását megboszúlni mindez tehát

„Ha sziveden vagyon, s kívánod bosszúlni:
Lesz abban is így mód, csak hozzá kell nyúlni;
Hamar is meg szokott az oly seb újulni
Kit jól az bosszúság nem hagy bégyógyulni.”

S miután így a fogékony női kebel irányában, a szerelem, a dicsőség, s a bosszú hatalmas hármas fegyverét fölhasználá, mondja:

„De oda fordúlok az honnét eltértem,
Arrúl szólok megént kit eddig dicsértem —“

T h ö k ö l y r ö l. Ennek czímere régiségét a költő nem sokat emlegetvén, azon időben ritka democraticus elveknek hódolva, rámutat saját érdemére:

„Az mely legjobb szárnya szép híre s nevének.”

„Hullanak sугári akármely nemzetnek:
Ha azok csak ösitollakkal fűzetnek,
Maga szép érdemin az kik építettnek:
Azok ereivel magasban mehetnek.”

Tovább így ajánlja őt:

„Gróffi ágybúl való, értéke igen szép,
Nagyhírű atyját ¹⁾ is udvarolta sok nép,
Kövára egynéhány, úri lakóhely s ép;

„Legjobb idejiben van most ifjúsága,
Szép ábrázatjának úri méltósága
Akárki előtt is becses lehet s drága.

„Ennyi esztendőnek habzó folyásában
Annyit tanult s próbált nemzete dolgában:
Hogy nálánál senki abban az pályában
Nem hajít ²⁾ most tovább az magyar hazában.

„Egyedül az terhet régen is viseli
Ha nehéz is, de azt örömmel míveli —
Mert tudja: az rózsát, hogy tövis neveli.

„Kik közt az jó tanács gyakorta kölletik:
Nem kell más — magától az is kitelhetik, —
Mind törvény, mind fegyver egyaránt illetik.

„Mondhatom: valamit kíván az méltóság:
Megtaláltatik itt bőven . . .
Más dolgaiban is van hasonló nagyság.

„Ha úgy képzéd: az mint táborát vezeti:
Ítélnéd, hogy abban Fabiust követi ³⁾

¹⁾ Thököly István, nagy tekintélyű protestáns főúr, egykor nádorjelölt is volt.

²⁾ Azaz: nem vet, nem ér.

³⁾ A mennyiben Thököly az eldöntő ütközeteket körülve, apróbb csatározások által fárasztá ki, s verte meg ellenét.

Az ki népe kárát addig kerülgeti —
Hogy Hannibált végre lesire vehoti.¹⁾

„Csudálhatod ebben érett okosságát :
Ha jól meggondolod ahhoz ifjúságát ;
Nem birták úgy mások az dolog nagyságát :
Noha idejeknek rótták sokabbságát.²⁾

Örülhet is szíved csak gondolkozva is :
Hogy ilyen érdemes már ifjúsága is, —
Hát ha üdösbödik . . .
Mennyivel öregbül nagy méltósága is !“ --

kivált, ha sikerülend neki

„Kezedet kezével együvé csatlani.“

Hisz te őt már úgyis szereted — folytatja —

„Az mint játszik fénye rám néző szemednek :
Az is úgy szól : ez kell egyedül kedvednek !

„ — Ha úgy nézed mintha ütközetre menne :
Vélnéd, hogy bajt Hector és Achilles tenne. . .³⁾

„Tudom : nagy irtózat ülne itt szivedben
Mert csak említve is majd köny jó szemedben ;

¹⁾ Úgy látszik, célzás Thököly dobszai győzelmére, Laborde tábornok felett. Lásd e jeles győzelem részletes leírását az egykorú Babócsaynál : „Fata Tarczaliensia“.

²⁾ Megint Szepessyre, Szuhayra, Wesselényire, Telekire céloz.

³⁾ Bajt tenni = bajt vívni, harcot vívni.

De ha az nyert pálmát nyújtaná kezében:

Megcsókolván, mely nagy lennél örömedben!

„Az mikor tanácsol sok terhes dolgában:

Ha azt veszi elméd . . .

Mondhatod, hogy Cato ül tanácsolásában.

„Ha vizsgálod pedig vadászni mentébe’:

Úgy talám elődben úgy jön inkább képe
Mint egy Adonisnak, ki volt Venus szépe.

„Nem kell őt féltetni, ha áll is oly lesre:

Az honnét öklelni kelletik tigrisre, —

Ő ki nem bocsátja onnét más tölgyesre!

„Ha sétálva nézed mulató kertében:

Mondhatd: oly, mint Phoebus Parnassus hegyében

Mikor a Músáknak mulat seregében, —

Egy Istenasszony is veheti kedvében.

„Méltó azért, te is őt el ne felejtse,

Sőt szerelme lánczán legyen oly bilincséd

Hogy azon szivedből soha ki ne ejtse:

Az egy halál legyen ahhoz csak kilincséd.

„Mikor lovaglással ideit mulatja:

Lovait mily szépen üli és ugratja!

* * * * *

„Van itt is mit nézni szemednek kedvesen.

* * * * *

„Ha pedig azt képzéd : mint fekszik ágyában —
Párisnak vélheted . . .

Az ki azt forgatja akkor is magában :
Szép Helenát miként vihesse Trójában.

„Ha pedig azt veszed vizsgáló szemedben :
A mikor foglalja magát levelekben
— Az minthogy vagyon is sok dolga ezekben —
Lchetsz méltán róla ilyen ítéletben :

„Második Julius ez az dictálásban,
Nincs semmi nagy dolog ott megakadásban ;
Szép könnyűsége van az válaszadásban —
Maga keze is gyors akármely írásban.”

Tény, hogy Thökölynek saját fogalmazatú manifestumai, hadi parancsai emelkedett szelleműek, s erőteljes, hatalmas magyarsággal, — első rendű kút-fői beccsel bíró sajátkezűleg irt naplói és levelei pedig világos, könnyed, folyékony modorban, élénk előadással irvák. Nagyon sokat kellett pedig írnia, a fönmaradottak után ítélve.

„Tud az tréfához is, játszó leveliben ;
Szerelemhez is ért annak idejiben :
Kiváltképpen mikor te jutván esziben —
Cupido viseli pennáját keziben.

„Vetted nem régen is, úgy tudom, írását :
Érezhetd abbúl is szivednek vivását —
Ne is halogassad annak megnyilását,
Bocsásd be, s engedjed szabados bírástát.

Majd külszépségeit írja le Thökölynek :

„Alabastrom-oltár — mondhatod — az nyaka,
Klárishúl hajtatott boltozat ajaka,
Délszínre jövő nap : felderült homloka
Melytől világosul akármely éjszaka.

„Pirosult hajnalnak vélhetd két orcáját :
Kiknek csak éretted tartja szép rózsáját, --
Várja is már arra méhecskéje száját,
Hogy attúl vehesse várt harmatocskáját. . . .

„Felvont szivárványa szép szemöldökinek
Ítéld : kézíjja Cupido kezinek.”

.

Szemének villámai

„. . . sziveddel is régen harcolnak már :
Nemde, hajolsz ?”

Karjai ölelésedre várnak.

„Nagy-Sándort ábrázja melle szélessége,
Áthlathoz hasonlít válla t e r e t s é g e ;¹⁾
Minden tagjainak szép egyenlősége :
Akárki szemének lehet kedveltsége.

„És így egész testét ha rendre vizsgálod :
Azt nemde mind úri természetnek talárod ?

¹⁾ Ma : terütsége, területe; ábrázja = ábrázolja.

Vagy ugyan fejedelmek rendiben számlálad —
Azzal szíved nem is híjában táplálad !

„Egy szóval : mindenben tekintetes, jó, szép,
Tanúlt, elmés, okos, testben, elmében ép ;
Méltóság követi valamely felé lép —
Méltán süvegelhet neki sok ezer nép.

„Méltó, hogy ezt te is ne engedjed másnak :
Hanem vedd magadnak válhatatlan társnak ;
Hosszú időt se hagyj az összejutásnak :
Mert az halogatás oka sok romlásnak.”

Most felhozza, hogy ekkor falvait nem fogják
dúlni, szolgálait, sőt öcscsét is, Zrinyi Jánost, elfogni —
mint eddig történt — a kuruczok ; sőt javai, mint tisz-
telete, gyarapodni fognak.

„De tovább jó vége leszzen mindezeknek —
Rózsáját kell szedni már az töviseknek.

„Nem leszzen több préda s zsákmány javaidban,
Bizvást mulatozhatsz minden házaidban,
Nem szükség szorúlnod csak köváraidban —
Apáczaként élni ott únt napjaidban.

„Jó oltalmazó Mars leszzen e z¹⁾ melletted,
Kiszáll minden ellen, s megfelel éretted,
Öt magát se hagyd már — ha s z í v é t elvetted.

1) Thököly.

„Ebben az martalék volt : öcséd fogsága, —
 Onnét kezde harezot Cupido gyorsága,
 Mely által ő neki ¹⁾ lén is szabadsága :
 De a helyett ennek történe rabsága.

„Mert a tájban lévén tevéled is szemben :
 Ugyanakkor vetéd szívét temleczedben ;
 Ott tartod azóta grös bilinesedben,
 Mennyi szenvedéssel ?! — vehetd jól eszedben.

„Ideje volna már onnét szabadulni
 Kezedhez békélvén, nyakadra borulni —
 Ott friss szerelmednek egével újulni.

„ — Avvagy mint gerlicze, mely elveszti társát,
 Örökké özvegyül újítja sírását :

„Lehetsz talám te is oly eltekéltségben,
 Hogy nem mégy senkivel újabb szövetségben,
 Holt társadat gyászolod örök özvegyiségben,
 Kivel folyt életed kívánt kedvességben.

„Ha az madarokról akarsz példát venni :
 Nemde, mint az galamb, jobb inkább úgy tenni ?
 Mely nem szokott végig árvaságban lenni —
 Hanem megint újabb párosságra menni.

„Erzi ugyan az is társátúl válását,
 Tészi is utána nyögő búsulását :
 De végre
 Új örömré kezdi új foglalkodását.

¹⁾ Zrínyi Jánosnak, kit Thököly szabadon bocsájtatott.

„Tudja, hogy élete így kedvesebb lehet —
Az gerlicze ehhez képest mi jót tehet ?

„Inkább illik hozzád az galamb példája.” —

„Sok tövisre vagyon az özvegy életnek,
Az kiknek hegyei sokképen sebhethnek ;

„Szokott gyámol nélkül borostyán és komló :
— Ámbár csak kevés szél légyen azt ostromló —
Maga erejében hamar földre omló . . .
Az özvegyi élet ezekhez hasonló.”

Ez ismét ritka szép, hasonlat s gyönyörűen elő-
adva ; gyöngye volna bármely műköltő műveinek.

„Tudjuk azt, hogy nagy vagy nagy állapotodban,
És hozzád hasonló nincs méltóságodban :
Mindazáltal te is gyarló vagy magadban
Kellő segéd nélkül sokféle dolgodban.”

Mert

„Az nagyobb helyekre nagyobb dolgok gyűlnek.”

„Az is viselheti gondolkozásodat :
Hogy alacsonbitod úgy méltóságodat,
Ha megváltoztatod abban nagy voltodat —
Csekélyb állapotra boesátván magadat.

„Talán fordul az is e mellett eszedben :
Hogy első szerelmed kedvezvén mindenben,
Voltál azzal egymást nem sértő életben —
Kit most is óhajtv¹⁾ emlétesz szívedben.

¹⁾ Mai értelemben = sóhajtv.

„S mondd : hogy nehéz azt többé feltalálni, —
 Ámbár az reménség ne szűnjön táplálni ;
 De az bizodalom sokszor tud hibálni —
 És az rozmarinról csalánra kell szállni !

„— Úgy vagyon, hogy rút is az nem-egyenlőség,
 Az is : hogyha hátra-czafol¹⁾ az elsőség —
 Mert előre szokott vágni az dicsőség.

„De itt nem fogy : sőt nő minden állapotod —
 Azt bizony nyál, nemcsak remény nyel tudha-
 tod ;
 Minthogy indulatját²⁾ szemmel is láthatod :
 Hogy ott is magadot nagy helyre juttatod.

„Mert annyira megyen a n n a k³⁾ méltósága :
 Hogy országa is lesz, nemcsak más jószága.

„Szokott eszközivel az fejedelemség
 Készen várja . . .
 Előbbi voltodban így sem lesz kisebbség :
 Sőt követ mindenben tetézt elégység.”

Csalódástól ne félj, mert

„Szokás hogy a tövis rózsát virágozzon :
 De nem, hogy töviset az lilium hozzon.”

¹⁾ Léptet, nyomul ; e szó Dunántúl ma is él, gázolni s kop-
 tatni értelemben.

²⁾ Indulását, kezdetét.

³⁾ Thököl.

„Nincs az gerliczének, azt írják, epéje,
És erkölcsinek is nincs semmi tüskéje,
Melytől sértethetnék orczádnak gyengéje.

„Az igaz szeretet nem tűr viszázkodást,
Az megegyezett szű gyűlöl megszakadást —
Egyességet szeret, s nyúgodalmaskodást.

„Nincsen azért így is miért tartózkodnod,
Hogy régen kedvelled, azt sem kell tagadnod :
Az melyhez képest is kezéd kell már adnod.

„Minthogy végzésiből vagyon az egeknek :
Itt másként az dolgok már nem is lehetnek !“

„ — Midőn így számlálom hosszú beszédemet :
Személyén jártatom leginkább szememet,
Hogy onnét is értsem : mint hallgat engemet —
És mint remélhessem választételemet. ?

„Megtetszik az szándék sokszor az orczában,
Czégérezi azt is, az mi van titkában.

„Azomban személye holott szomorkodik,
Hol jobb kedvet vészen, s azzal vidámodik ;
És így, mint az rózsza, néha pirosodik,
Mint az borongó hold — néha halványodik.

„Sóhajt is a között olykor keservesen
Olykor lélekzésit emeli kedvesen,
Beszédemet néha hallja figyelmesen —
Néha tétovázni látszik kétségsen.

„Az mint elébb fekve : följebb emelkedett,
Könyöklő kezire feje creszkedett ;

.

„Sok ízben láttatott, hogy akar szólani :
Véltem, beszédemet meg kell szakasztani —
Mindazáltal végig hagyá azt mondani.

„Azután közelebb szólítván ágyához,
Mintha ambróziát vett volna szájához :
Oly mézesen kezdé válaszához.

„Felveszi szép renddel minden beszédemet,
Mellyel támogattam felvállalt igyemet, —
S újabb kérdésekre fog abbúl engemet.

„Csugálva hallgatám nyelve szép folyását,
Az mondott dolgokon nagy okoskodását ;
Valamikor látom ajaka nyílását :
Alig várom kívánt válasza adását.

„De ő rak előmbe mind több s több okokat
Kikért késlelteti az kezdett dolgokat :
Nem is közmunka¹⁾ volt meggyőzni azokat !

„Végre azokat is addig üzé elménk,
Azon nyúgovánk meg : mást mind félre tennénk,
Az ég úgy akarván, az ellen ne lennénk —
Rendelésit inkább munkában is vennénk.

„Mellyen megegyezvén, ott én sem mulattam,
Hanem elsietvén, im h o z z á d²⁾ indultam,

¹⁾ Közönséges munka.

²⁾ Thökölyhez.

Ennél kedvesebbet valjon mit hozhattam?! —
Csak jól tudjad járni: jó utat nyitottam.

„Azért a mint mondám, oldd le most kardodat,
Más időre halaszd mezei¹⁾ dolgodat,
Az melyen eleget törted már magadat —
Méltó, azok után vedd nyúgodalmadat!

„Szükség pihenni is az terhes munkában:
Másként az természet megesüggöd magában;

.

„Pompejus is kardját szögre függesztette
Mikor Cleopatra szerelmét érzette.

„Mindennek ideje vagyon, az mint mondják;
Az kedvező egek mikor módját adják:
Akkor fogd az dolgot

„Terítve lesz már o t t²⁾ az Hymen oltára,
Csak ne üdözz sokat, menj áldozatjára.

„Örülnek az egek szép szövetségteknek,
Olyan megegyezést adnak szíveteknek;
Hogy mindenben tölte léssen kedveteknek,
S jól folynak napjai teljes élteteknek.”

S itt hosszasan vázolja leendő boldogságukat,
együtt töltendő hosszú életüket, s folytatja:

¹⁾ Harcmezei, tábori.

²⁾ Munkácson.

„Végben vivén pedig ott felvett munkádat :
 Felkötheted megint leoldott szablyádat,
 És újra kezdheted elébbi pályádat —
 Hamarább is vehetd úgy kívánt pálmádat.

„Lesz mindenek előtt nagyobb tekinteted,
 Zászlóidat mindjárt feljebb emelheted
 Akármely országra biztosban viheted.

„Az Hold ereje is így hathatósb leszen,
 Mely hogy melléd jöjjön : van is immár készen ; —
 Csak ne késsél : mert az káros gátlást téssen.”

Ezzel vége Venus hosszas beszédeinek ; Thököly
 szíve azokat sokképen átérzi ; arczsine hol pirúl, hol
 halványodik, belküzdelmét jelezvén. Végre győz a sze-
 relem : a bajnok rögtön útra kél, és Munkácson terem.
 Ott már készen várják.

„Az helynek asszonya látja nagy szívesen,
 Változtatja gyászát, öltözik színesen, —
 Mint az csillagzó ég : vagyon oly fényesen.”

Jelen valának Cupido és Hymen : a szerelem és a
 házasság istenei, s míg amaz

„Újabb nyilakat szed tegzébül keziben
 S több tüzet gerjesztvén azoknak végiben —
 Úgy veri lobogva szívök közepiben ;”

addig Hymen

„ . . . szívök szövetségét

Erős gyémántlánczczal együvé szorítja,
Melynek keménységét üdö sem lágyítja.

„Így csatolván egyben kezeket, szíveket,
El sem választhatja már senki ezeket.

„Vagyon ott azomban mindenütt nagy öröm,
Tapsol az szerelem

„Bizonyos napokat töltének egymással,
Folytatván azokat kedves mulatással.”

Azonban az esküvő híre elterjed, —

„Kin némely örvendez, némely komorkodik,
Az frigyesség dül-fül, nyughatatlankodik.”¹⁾

De hiába, mert a Thökölyt a török pártfogolja :

„Az Hol dnak szarvai állanak mellette.”

„Az Mars is azomba dobját megütteti :
H y m e n tiszteletit hamar végezteti,
Az menyegzős ruhát máskorra téteti —
Az leoldott szablyát megint felkötteti.

„Mondván : Az más pályát még el nem végezted,
Ennek koszorúját már pedig elvetted ;
Ha az dicsőséget czélul függesztetted :
Addig üzzed azt is, a míg eljegyzetted !

¹⁾ Különösen T e l e k i értetik, ki saját leányát óhajtja vala Thökölyhez nőül adni.

„Fáradtsággal mennék az nagy dolgok végben :
 Nebéz folyamatján ne essünk kétségben !
 Az nap is köd után derül fényességben,
 És jut az arany is tűz által szépségben.

„Van már Medéád is, kinek segedelme
 Az veszélyek ellen lesz fejed védelme.

„Itt vagyon Pallas is, s ím hozza kardodat,
 Reád is övedzi, viseli gondodat ;
 Én is elévettem letett sisakodat —
 Allj idebb, hadd fedjem megint homlokodat !

„Fegyveres lovad is már készen tartatik,
 Egyéb is, valami ahhoz kívántatik,
 Az felülő, s „arma!“ szaporán hallatik —
 Indulj meg!“

„— Az bajnok kegyese ezt szomorún hallja,
 Nehéz elválások egymástúl, megvallja ;
 De az ég tetszése minthogy így javallja :
 Mit tehet ? csak másként az remény ne csalja !

„Megindúlnak végre, egymás kezét tartván,
 Az elváló helyig sok édes szót hajtván,
 De ott az távozás őket jobban hatván :
 Esözni kezd szemek, szívök is sóhajtván.

„Ez is¹⁾ fájdalmasan hagyá el szerelmét,
 Az is érzé azon szíve nagy gyötrelmét ;

1) Thököly.

De alacsonkodás nem illet nagy elmét :
Veszi végre itt is maga győzedelmét.

„ — Már az H o l d hada is jön nagy erejével,
Ez is tovább mozdul sok szép seregével,
Bizalmas szívénck reményével.

„Mielőbb indul is dolga rendesebben,
Magát is uralja minden kedvesebben,
Mellette kardját is köti szívesebben,
Látván : állapotja van most helyesebben.

„Mindenfelül bővül naponként tábora —
Sok úri rendeknek fénlik ott sátora.

„Az szerencse kedve vészi jobb szárnyára,
Sok szép nyereséget rón hamar kardjára.

„Az H o l d is sietve hozza segítségét —
Kinek csak híre is üzi ellenségét.

„Azzal megegyezvén¹⁾ : nagyobbúl hatalma,
S adatik sűrő diadalma.

„Megnyilnak kapúi az fővárosoknak,
Hatalmában adják kulesait azoknak,
Fejet hajtnak neki, s ösmérik uroknak —
Azáltal minden jótigervén magoknak.

„Holdúlnak az szerint más erősségek is,
Engedelmeskednek úgy az véghelyek is.

¹⁾ Egyesülvén.

„Az mely vakmerőség kezdett tusakodni,
Jó szándékja ellen akaratoskodni :
Megmutatja ott is, tud hatalmaskodni,
És leültött szarván diadalmaskodni.

„Azalatt laurusát elhozzák fejinek
— Kit az Hold készített ily jeles hívinek —
Bé is mutatják azt úri személyinek
Hogy lássa jutalmát méltó érdeminek.¹⁾

„Az mellett zászlót is, s fejedelmi pálczát
Adnak, hogy az ország összebomló ránczát
Vegye kellő rendben, s újítsa zománczát,
Mert rút mocsok fogta annak aranylánczát.

„Annálinkább minden süvegli s uralja,
Fejedelmének is ösmeri és vallja ;
Az czondorlott haza azt örömmel hallja —
Bízzván, hogy megújul ezzel hervadt gallya. . . .

„Az lába vasát²⁾ is le lehet már venni,
Ösi szabadságát engedik felvenni,
Nem kelletik tovább bilincs alatt lenni,
S mint jármás ökröknek iga alá menni.

„Ugyanis nagy rabság vala állapotja :
Az mint sok szokatlan terhe megmutatja.

¹⁾ Itt a török szultán által Thökölynek küldött fejedelmi atlanámé, s királyi cím értetik, mely utóbbit azonban Thököly — Bocskay és Bethlen példáját követve — el nem fogadá.

²⁾ Értsd : a haza bilincset.

De hiszi : már abbúl nyakát kivonhatja —
És annakutána ez nem sanyargatja.

„Az miolta romol, már sok esztendeje ;
Régen elparlagúlt szép termő mezeje —
Hogy újuljon megint : most jött el ideje !

„Valamerre fordul¹⁾ számos hadaival :
Fárad ellensége : az Sas, madarival ;
Ez pedig híresül szép diadalmival,
Gazdagúl népe is bő ragadmányival.

„Az egész nyár és ősz jobb szárnyán viseli,
Sok szép nyereségit naponként neveli,
Győzedelmes hírét az égig emeli —
Bővült méltóságát sok nemzet tiszteli.

„Múl azomban az ősz kedveskedő ege,
Deresül az idő, távozik melege ;
Az vad Aquilonak indul fergetege —
Az mezei szállást eltiltja hidege.

„Nincs is tovább üdő az mezőn-élésre ·
Kél ellenséggel azért frigykötésre ;
Mégyen is mindkét fél fegyvermegszűnésre,
Kvártélyokban oszol az had telelésre.

„Megindúl maga is, s siet kedveséhez ;
Kis ideje vala kedves szerelméhez :
Mert kellettett nyúlni hamar fegyveréhez —
Most jobb módja lészen kedvetöltéséhez !

¹⁾ Thököly, az 1682-ik évi nyári hadjáratkor.

„Félesztendeje van hogy tőle távozott —
 Másként szerencséje szépen virágozott :
 De az bú azok közt töviset is hozott,
 Mely az távollétel magvából származott.

„Szív^e drágább kincsét nehéz volt elhagyni,
 Az szerint annak is ettől elmaradni,
 Egygyé lett két szívnek kétfelé szakadni :
 De nagy öröm lészen megint öszveadni !

+ „Mint az mely madarak az fagyos telekben
 Szakadnak egymástól idegen helyekben ;
 + Viszont az kikelet hozván egy fészekben :
 Vigadnak újonnan támadt örömeiben. . . .

„Úgy ezek is lésznek kedves mulatással —
 Mihelyt Isten egybenjuttatja egymással.

„Az melyre¹⁾ fordítja útját²⁾ azonközben :
 Vannak minden rendek régen várt örömben ;
 Udvarlanak neki nagy készülétekben,
 Áldják, magasztalják vig üdvözlétekben.

„Adatik mindenütt pompás triumphusa,
 Mondván : E z lesz hazánk olyan Fabiusa
 Ki által pálmává válik bús cyprusa,
 S megújul mégegyszer régi szép laurusa !

„Az sok . . . vig szó éri az cgeket,
 Tésznek az lövések sűrő dörgéseket,

¹⁾ A m e r r e , eredeti ősi alakjában.

²⁾ T. i. Thököly.

Kikkel is jelentik kedves örömeket . . .
Régen nem ért árva hazánk ilyeneket !

„ — Egyetlen-egyjéhez juta utóljára
Sietett is annak vigasztalására,
Tudván : volt szívének nem közfájdalmára ¹⁾
Hogy megtérhetése haladt ily sokára. “

A fejedelemnő aggódék férje miatt, a háború folyama alatt, mert

„Tudja, az nemes vér benne nem nyughatik, —
Kiesap, valamikor abban mód adatik ;
Az Mars dolga pedig gyakorta csalatik :
Az várt pálma helyett cupressus osztatik.

„Sírva számlálgatja az hadi dolgokat —
Kikkel ad magának mind több-több gondokat.

„Vele jár elméje minden ostromokban,
Éjjel sincsen része nyúgalmas álmokban. “

Féli férjét az ellen kardjaitól, kópjaitól, a csaták vészeitől,

„Az mellyekről mennél többet elmélkedik :
Szíve sebe annálinkább nehezedik . . .
Ilyen a szeretet! . . . “

¹⁾ Értsd : nem közönséges fájdalmára.

„Valamennyi veszélyt lehetett fölvenni :
Annyi rettenésben kezdett szíve lenni —
Látván, hogy azokon kétség általmenni.

„Hol egy dolog, hol más tűnt gondolatjába :
Lehet vagy ez, vagy az, eszköz romlásába.!

„Féltette kedvesét ellenségétül is :
Nevezetesebben az S a s körmétül is,
Az kinek ha szárnya most alatt röpül is —
De repdes az néha fennt az nap körül is !

„Nemcsak az ellenség pediglen ellenség :
Az barátságban is van álnok szövetség !

„Az kik sok országos harcokban forgottak :
Hol nem is gondolták, végre ott romlottak.

„Caesart a tanácsban koncizták vala fel :
Sándort egy korty-ital mérge oltotta el.
Az barátság közt is lenni vígyázón kell —
Az belső szándékrúl nincs sokszor külső jel.

„Kihez képest vala arra nem kis oka :
Ha ily gondjaiban izzadt is homloka.

„Amaz is ¹⁾ hasonló búsulást követett,
Az míg szerelmével szemben nem lehetett.
Vígasztalására szakadva sietett —
Melyben sarkantyúja vala az s z e r e t e t.

¹⁾ T. i. férje.

„Kévént érkeése len kedves orvosság . . .“

* * * * *

„Jobb orvos Cupido gyakorta Phoebusnál,
Nem lenni oly ható íret Gallenusnál,
Mint kit az szerelem készített Venusnál.

„Nem lehet kiirni együgyü pennának :
Az mely nagy szübéli örömben valának
Mikor ezek megint együvé jutának.

„Végre midön szívek heve csendesedik :
Bő beszélgetésre kedvek édesedik ;
Egyrül másrül ez is, az is kérdezkedik —
Az kik közé csók is olykor egyveledik.

„Az táborozásnak beszél ez dolgárúl,
Az Hol dnak melléje boesátott hadárúl,
Elötte az Sa snak tovább-állásárúl,
És az kézben jutott helyek ostromárúl.

„Számlálja a mellett maga sok gondját is :
Kik súllya megnyomná nagy Athlas vállát is.

„Azt is : az városok fogadták milyképen,
Mentek elciben mely kedvvel, mely szépen,
Mint örült maga is az sok áldó népen —
Kiknek üdvözlése majd eget ért épen.

„Amaz beszélgeti gyakor búsulását,
Felöle sokféle híreknek folyását :
Most, Isten meghozván, kedves újulását.“

Végre a sok édes beszélgetéstől mintegy túl-
áradva, álomra dölnek. . . .

„Lehetett az üdö talám éjféلكorban,
Ezek is pihentek már édes álomban :
Az több dolgok között úgy látszott azomban,
Hogy Vénus állana előttök újokban.

„És hogy ilyenképen kezdene szólani :
Azt magatoknak is méltó megvallani,
Hogy javallásomra hasznos volt hajlani!

„Csak eddigis mire nem ment dicsőségtek
Miolta általam meglén szövetségtek ;
Hátha több üdöt ér kezdett szerencsétek :
Valjon hová nem hat azzal nyercségtek ?!

„Majd az egész ország kezd uralni már is,
Végbenviszi pedig csak egy vagy két nyár is :
— Az Sasok az ellen vigyázzanak bár is —
Hogy kezetek alá jön az több határ is!

„És noha Hymennel megköttetvén egymást,
Az hamar elválás tehetett ártomást :
De — látszató dolgot szólok, nem hallomást —
Így is szerelmetek vén ¹⁾ kívánt áldomást.“

Ez utóbbi szó itt (mint régi iratokban igen sokszor) áldás értelemben veendő. Ezen és még néhány versszakban jelképileg eléadatja Venussal a költő, Thökölyné ezidőbeli áldott állapotát, a minthogy a következő 1683-iki febr. 20-ikán — a történetírók tanúsága szerint — meg is örvendezteté férjét egy fiúcskával,

¹⁾ Vön ; mint lén = lön.

Istvánna, ki azonban még azon év apr. 3-kán meghalt.
A költő a születés örömét előre elzengi.

„Másoknak is léssen akkor nagy vígsága
Az mikor kinyiland annak szép virága ;

* * * * *

„Mindenek füliben kedves hír csengeni,
S arra nagy álgúkkal az bástyák dörgei,
Az templomok sok szép áldással zengeni, —
Az paloták pedig tánczokkal rengeni . . .

„Innya az katona, az pap imádkozni :
Avvagy akkor az is Bachusnak áldozni,
Mind úri-, mind egyéb rendek vígadozni
Fognak, — ebből sok jót remélvén bokrozni.“ ¹⁾

A költő Venussal a gyermek halálát megjó-
soltatja :

„Csakhogy, a mint indul az ég csillagzása :
Kitül függ az földi dolgoknak mozgása :
„Ha kellő idejét éri is nyílása —
Kétes, hogy lesz annak tartó virágzása ? !

„Alig lehet azért az, oly esemetétek :
Melytől bokrosodjon kezdett nemzetségtek —
Hanem azt terjedni mástól reméljétek.“

A növények zsenge hajtását is le szokta hervasz-
tani a dér: de azután erős, növekvő ágat hajtának ;

¹⁾ Bokrosodni, hajtani.

mondja tovább, s más magzat származásával vigasztalja
őket, — a kinek nemzetsége majdan

„Nagyra terjed, mint az Medúzából folyt vér.”

.

„Nemes törzseökinék nem lesz korcsos ága,
Holmi köz-ágbogot nem fajzik virága,
Az éghez közelít végre magassága —
Sok népet foglal bé árnyéka nagysága,

„Mely alatt azokat éri szép csendesség,
Megtér az jó üdö, az kívánt békesség,
Megszűnik az fegyver, nem léssen ellenség.

„Új méltóságra jut azzal nemzetségték,
„F e l s é g e s” nevezet leend dücsöségték,
Az melyhez immár is van nagy közelségték :
Ha jó augur lesztek, majd reá is értek ! ¹⁾

Az H o l d készítetteti újonnan táborát,
Mellettetek ki is vonatja sátorát,
Az melyre ²⁾ fordítja készített ostorát :
Nehéz ütés éri ott sokak temporát.

„Ha mi akadálya van még dolgotoknak :
Felgázolja minden gátlását azoknak,
Szabad útját nyitja ott is lábatoknak.

„Kiben megmutatta tehetségét már is,
Mely által csillagtok elég fennen jár is.

¹⁾ Azaz : majd el is éritek.

²⁾ Ismét : a m e r r e értelemben.

„Örömet segíti, ki hozzája járúl,
Körmöt is ad, hogy ne csúszszon le az fárul :
De gondol elsöben tulajdon hasznárul.“

Hü jellemzése az akkori török politikának !

„Szed más kertekben is eperjet magának,
Uzsorával várja bérét munkájának,
Mindazáltal az ki veszi czimborának :
Viseli jól gondját felvállalt dolgának !

„Ennek valóságát magadon ösméred, —
Mert miolta az ¹⁾ lett néked is vezéred :
Magasbban tétetik azolta czégéred —
Az mi hátra van még : azt is közel éred !

„Csakhogy gyenge kedvit nem kell megsértened :
— Az mire czélozok, szükség megértened —
Ezüstöt kell oda s aranyat töltened :
Úgy jár ott is jobban az kerék — ha kened.“

E végből kincscsel terhelt nagy-rendü követség
küldését ajánlja a portára,

„Hogy így csalhatatlanb légyen az segítség.“

„Mely meglévén : biztosb lehetsz dolgaiddban :
Másképen megbotlasz kezdett útaiddban.“

„ — Többet mond vala még : de H e r m e s érkezik,“

¹⁾ A török.

A ki is így szól a az álmadókhoz :

„Az mint Venus beszél, az ugyan úgy lehet :
De csalást az remény az aránt is vehet ;
Tudnivaló : az S a s, hogy még sokat tchet —
Ha most alatt jár is, de feljebb is mehet.

„S ám találjon tolla néha kiverődni :
De üdövel szokott az megint sürődni ;
Tám hasznosabb volna azzal megszegődni,
Hogysem ellenségül tovább is kötődni ?!

„Van az O r o s z l á n y n a l ¹⁾ régi szövetsége,
Híres mindkettőnek körme erőssége ;
Az ki egynek : soknak az ott ellensége.“

„Ez az vadok, amaz madarak királya.“

„Az mennykövek közt is az Sas bátran jár s kél,
Majd épen az napig felmegyen és nem fél,
Hogy lecsapja onnét akármely forgószeél —
Ideje is számos sok száz esztendővel.

„Sok országot fog bé kiterült szárnyával,
Az tengerekig ér annak nagy voltával,
Sőt az T i b e r i s ²⁾ is széles hatalmával
Egyet ért, s cselekszik ennek munkájával.

„Az egy l i l i u m - s z a g tekeri orrokat, ³⁾
Az kiknek az eddig adott is gondokat ;

1) Velence.

2) Róma, vagyis a pápa.

3) A Bourbon lilomos címér, azaz Franciaország értetik.

De azzal biztatják abban is magokat :
Hogy jó rendben hozták már ott is dolgokat.

„Mit gondolsz ezekről, ha mind felkészülnek
És az Hold sugári eleiben gyűlnek ?
Annak ragyogványi nemde setétülnek ? . . .
Az te dolgaid is akkor mint épülnek !

„Másként is az Holdnak van sok változása,
Nincs egy állapotban annak maradása.

„Noha az étezzakát néha vidámítja :
De abban is fényét hamar megcsönkítja,
Az te napodot is, félő, megvakítja —
S nem tudom azután mint világosítja.

„Azért is nem ér az az Sas erejével,
Hogy egyenest néz ez az napra szemével, —
De az ¹⁾ szemben jutván annak személyével :
Megsetétől s elfogy elébbi fényével.

„Ismét : látsz az Holdban sok ecclypsiseket,
Noha most neked is tart szövétnékeket :
De az étezzaki szél olthatja ezeket,
Hozhat rád étezzakát, s azzal veszélyeket.”

„ — Megfordula Vénus, hogy hallá ezeket,
Az fejedelemre vetvén vig szemeket,
Monda : Csak úgy tartsad, mint múló szeleket,
Az kikkel most Hermes rémít benneteket !

1) A Hold.

„Mert ösmérem én is az S a s nak erejét :
De most bal-fátuma hozta oly idejét,
Hogy maga is félti kopadástúl fejét.

„Czimboráinak is tudom tehetségét :
De azok sem érik az H o l dnak felségét ,
Mely bár csonkítsa is néha teljességét :
De helyreállítja az megént épségét.

„Nem fogy soha úgy el, hogy meg ne újuljon,
Szokott erejének hatalma elmúljon,
És gyors járásiban tovább ne mozduljon.

„Arra oly fellegek sohasem gyűlhetnek,
Az kívül sugári úgy tördösülhetnek,
Hogy azok üdövel fel nem derülhetnek. —

„Nincsen erősebb ok soha az példánál,
Az meglett dolgoknak ösmert mivoltánál ;

.

„Az régi dolgoknak, kiknél van értelme :
Tudják azok, mely nagy az H o l d segedelme,
Az kinek annyira ment már 'győzedelme —
Hogy az majd az egész világnak félelme.

„Tudja jól ez haza, s bizonyosságot tehet :
Az ¹⁾ minémő szomszéd s osztályos társ lehet —
Az kit kardja éle eleiben vehet !

¹⁾ A török.

„Nincs már oly egy nemzet, ki azzal birhasson,
Nem lehet : az S a s is már oly fennt járhasson,
Hogy ennek szemiben tovább port rúghasson.

„Azt csak az K a k a s ¹⁾ is sokszor jól rongyolta,
Most sincs ott úgy dolga az miként gondolta,
Feltett szándékában igen meggátolta,
Nem is lehet annak kedve szerint folyta.

„Hát az H o l d szarvának ellene mint állhat ?
Az kinek hatalma mint mennykő úgy járhat ;
Attúl annál nagyobb veszedelmet várhat,
Ha előtte magas kőszálra nem szállhat.

„Nemcsak p a c s i r t á i t ²⁾ gázolja fel ennek :
Söt oroszlányi ³⁾ is tőle megrettennek,
Nagy temetést hoz ez másnak is mindennek.

„Nemhogy oltja fényét az étezzakai szél :
De az n a p n y ú g o t i z á p o r o k t ú l s e m fél ;
Övé már napkelet, övé lészen az dél,
S bízik : az több rész is fegyvere alá kél.

„Igaz ugyan, hogyha volna szép egyesség
Az nemzetek között : lehetne nyereség
Még azon is, de azt rántja az iregység.

„Nehéz is azt tenni, hogy egyesedjenek
Az H o l d fénye ellen

¹⁾ A francia (gallus).

²⁾ Az apró német fejedelmeket.

³⁾ A velenczések.

Hamarabb leszen az, hogy romlást vegyenek,
Avvagy mint te, annak térdhajtást tegyenek.

„Tanácsosabb az is, hogy kétes igyedben,
Oda folyamodtál
Ám légy is sokaknál azért ítéletben :
De jobb így, mint másként neked mindenekben.

„Eleget sürgetted másutt is dolgodat :
De ott nem akarták viselni gondodat ;
Oda kellett azért vetnie horgodat :
Hol erősíthetted tántorgó sorsodat.

„Hogyha nem hathatja kedvére az eget
Az bosszúság : olykor poklot is feszeget,
És dolgának útát oly eszközzel szegget
Az ki elronthatja az rá torlott jeget.

„Nincsen regulája az szoros szükségnek :
Az kit találhat, azt vészi segítségnek, ¹⁾
Veszett dolog hinni ott az reménységnek :
Hol csak az szóadást tartják elégségnek. ²⁾

„Az mint én ezeket akkor is mondtam,
Mikor házasságtok dolgát javallottam ;
Az mit itt Hermestül azomban hallottam :
Arra is felelnem szükségnek tartottam.

„Hogy így értvén te is újonnan ezeket :
Kétséggel ne bosszontsd az kegyes egeket ;

¹⁾ Célzás Thököly törökkel szövetségére.

²⁾ Célzás a bécsi udvarra.

Az kik az H o l d által íme mindeneket
Boldogul folytatván töltik kedveteket.

.

„Sok gonosz követi az tántorgó elmét,
Melynek hogy elkerüld te is veszedelmét :
Meg ne vedd az H o l dnak tapasztalt kegyelmét,
Oda tart, s tovább is vegyed segedelmét.

„Annak fénye alatt ne félelmeskedjél,
Akárki ellen is bízvást keménykedjél.“

.

„Most lévén az égen szerencsés jeletek :
Az adatott móddal illik, hogy éljetek !

„Az míg nem fog dolgozod jól helyben állani :
Az hadnak nem lehet addig leszállani.

„gy hozván az szükség : másképen nem lehet ;
Az míg már az fegyver csillagig nem mehet,
Addig csendességet az haza sem vehet . . .
Veszelelem ugyan : de róla ki tehet ? !

„Az szép a r a n yüdöt v a s szokta csinálni,
Az mellyet itten is végre feltalálni, —
De az kezdett útból nem kell már kiállni.“

„ — Így felelvén Vénus Hermes beszédére :
Az is újabb választ vett vala nyelvére ; —
De azomban a nap
Jól feljött vala már az ég mezejére.

„Kinck Morpheus is elérkezésével
Felserkent, s tovább ment

Múlván az látás ¹⁾ is annak elmentével.

„Úgy Venus és Hermes onnét eltünének :
Mindazáltal nem közgondokat szerzének
Az ő beszédekét vizsgáló elmének.

„Az fejedelmi bajnok ott azért hol örül,
Hol megkeseredést érez szíve körül.

„Örül azon, hogy sok irégnyi láttára
Az szerencse kedve vévén jobb szárnyára,
Vénus mondásaként viszi nem sokára
Több ²⁾ dolgainak is óhajtott partjára.

„De abban lehetett megszorodása :
Hogy az mint szól vala Vénus varázslása —
Kedves szerelmének első virágzása
Nem marad meg, hanem léssen hervadása.

„Mindazáltal magát hamar győzi, abban
Bízáván, hogy plántálhat a helyett újabban
Kirául akkor Vénus beszéle bátrabban, —
Az első vetemény vesző is ³⁾ gyakrabban.

„Az mit Hermes szóla, szerezh az több gondot,
Nem is kell semminek venni azt a dolgot :
Mert jóllehet az S a s többször is tántorgott —
De lábra költ végre, s sokakat megrúgott.

¹⁾ Álomlátás, látomás.

²⁾ T ö b b i helyett, ódon.

³⁾ Azaz : is elvész, satnya.

„Noha czaránt is Vénus biztatása
Elméje habjának lén megállatása ; ¹⁾
Nem fél, hogy akárki ellenc-járása
Az H o l d oltalmában lehessen ártása.

„Azért nem is mivel abban egyebet már,
Hanem az mint Vénus mondja, a szerint jár ;
S hogy az késedelmet ne követhesse kár :
Az követséggel is hosszú üdöt nem vár.

„Ahhozképest hamar irat leveleket,
Országos gyűlésre hivat mindeneket. ²⁾

„Bémegyén maga is arra szép pompával ³⁾
Páros gerliczeként élete társával.

„Az hová mások is hamar öszvegyűlnek,
Kegyelmes uroknak mindnyájan örülnek
És vele minden jót végezni készülnek.

„Az mint fel is veszik az kellő dolgokat,
Töltenek azokban nem kevés napokat.

„Végre helyben hagyván Vénus javallását,
Azon nyugtatja meg kiki tanácslását,
Hogy az fényes H o l dnak kezdett uralását
Kövessék tovább is oltalmúl-hívását.

¹⁾ Lön megállapodása.

²⁾ Kassára, 1683. január 13-ikára.

³⁾ Fényes úri bandérium és 6000 farkasbőrös huszár élén
vonúlt be Thököly ekkor Felső-Magyarország fővárosába.

„Hogy pedig ott dolgok állandóbb lehessen,
Menjen követség is . . . “ ¹⁾

„Az több dolgoknak is lén elintézése
S azon mindeneknek szép megegyezése
Es az gyülésnek is azután végzése. “ ²⁾

„Akkoron személye az rongyolt H a z á n a k
Meghajol, s lábához borúl új urának
S nagy öröme között szemei árjának
Ilyen szókkal nyilik ajtaja szájának :

„Hogy sokat beszéljek, az itt nem szükséges,
Annélkül is tudod : nyavalyám bőséges,
Majd egy tagom sincsen immár egészséges —
Gyógyulásom pedig másképen kétséges.

„Hanem csak te benned vagyon reménségem :
Hogy még helyre állhat valamint épségem ;
Mert az ki eddig volt hogy már segítségem —
Bővült attúl inkább, mint szűkült inségem.

„Te, mint igaz vére édes nemzetemnek :
Jobban érzed kínját sokféle sebemnek ;
Gondját is szivesben viseled igyemnek,
S azzal újulást adsz kívánt reményemnek.

„Eddig is érettem eleget szenvedtél :
Megmutatván azzal, hogy híven szeret-
tél ;

¹⁾ Szirmai Istvánt küldötték a portára.

²⁾ Február közepén.

Kérlek — minthogy immár kezeidre vettél —
Tovább se tágítsad a mit elkezdettél!

„Mert az, ha találna szakadni markodban :
Oh mely szörnyű veszély követne újabban !

„Tudom azt : a nagy seb hamar nem gyógyúlhat, —
De ha ahhoz kezded hasznos írral nyúlhat :
Nem kétlem, üdövel
. . . . mostani fájdalma elmúlhat.“

„Urátúl elmenvén, tére asszonyához
Borúlván annak is az szerint lábához,
Nem türheti : könnyet ad itt is szavához,
S azzal ily beszédet vészen ajakához :

„Te is nemzetemnek drágalátos ága,
Szomorú igyemnek teljes vígassága :
Látván, mint elnyomott az terhek soksága —
Légy segédem, elhúnyt napomnak ¹⁾ világa!

„Kettőteknek egyes fáradozásával --
Lehessek még egyszer felderült orczá-
val!“

„Ezeket így szólván, nagy fohászkodással
Megtörülé szemét — oly bizakodással,
Hogy felfogott igye ²⁾ nem lesz hibázással.

„Biztatja is ³⁾ abban nagy fogadásával :
Felvirasztja napját kívánt világával —

¹⁾ Czélzás Zrínyi Péterre s I. Rákóczi Ferenczre.

²⁾ Úgy e helyett, ódon.

³⁾ Thököly.

Csak mostani habját régi zavarával
Lecsendesíthesse felkötött kardjával.

„Asszonya is ¹⁾ magát arra kötelezi :
Valamiben tudja : híven védelmezi. —
Ezzel kiki maga szavát befejezi, —
És az versíró is munkáját végezi.“

El kell ismerni, igen szép tapintattal birt a költő,
midőn művét a személyesített H a z a hálaszózatával
fejezte be, azok iránt, kik érte mindent áldozának. S
bár hányatott életök keserű jutalma számkiűzetés lön :
a honfiúi kegyelet gyakorta fölkeresi, emlékeiken bo-
rongva, távol sírjaikat Ázsia partjain, s a dicsőítő köl-
tőjük által megjósolt Haza háláját, a boldogabb és sza-
badabb utókor szívesen teszi le koszorúként martyr-
hamvaikra.

¹⁾ Zrínyi Ilona.

LABANCZ GÚNYVERS THÖKÖLY ELLEN.

— 1683. második feléből. —

1. Hallottad-é hírét az új királynak
Istentül elszakadt hazánkfiának?
Isméred-é — elhiszed-é, hogy az pogánynak
Kalaúzza — mert rád hozta, — csak tart prédának.
2. Királya ellen az ki fegyvert vont,
Törökkel-tatárral békességet bont,
Nemzetébül — keresztyénbül ártatlan vért ont,
Templomokat — oltárokat éget, pusztít, ront.
3. Az fényes vezérnek Bécsset ígéri:
Ha török császárnak ereje éri,
Megveheti, mert elfutnak tüle németi . . .
Ő azonban — megy Pozsonban, — ottan fölkeri.
4. Az török-erővel mindent fenyeget:
Hogy egész vármegyét bizony feléget,
Nolle velle — maga melle czítál s hiteget,
Ha nem mennek — föl nem ülnek: tűz benneket éget.
5. Barkóczy Ferenczet küldi Dunántúl,
Hogy az alföld ¹⁾ is mindgyárt azontúl

¹⁾ A régiek Alsó-Magyarország néven — Kassától számítva — mindig Túla Dunát értették; így Rákóczi is, Emlékirataiban.

Egyetértsen — ne is féljen sőt az pogántúl,
Egyetértsen, — ne is féljen, tartson dévántúl.

6. Harsányit küldé : Morvát égesse,
Császár híveit mindenütt lesse,
Királyoktól — és uroktól épen elmesse,
Az pogánynak — hatalmának torkában vesse.

7. Maga Thököly Pozsonhoz mégyen :
Disposítiót hogy ottan tégyen,
Fejedelem — s engedelem mindentül légyen,
Elvégezte : szándékának eleget tégyen.

8. — De, nézzed dolgának ily menetelét ! . . .
Minthogy az királyra fogta fegyverét :
Nem segíté — megbünteté Istén erejét,
Szándékának — hatalmának ott veté végét.

9. Mert mikor nem vélné, hirtelenséggel
Az tringyiai ¹⁾ vitéz herczeggel
Elkergeté, — s megvereté Isten szégyennel,
Futva szalad — alig marad török ebekkel.

10. Mit mívelsz tehát szegény Thököly ?
Elszaladt az török, valahol löli
Német, lengyel — palloshegygyel magyar is öli,
Somfa-pálca — akasztófa már fejét fűzi.

11. Nem sokáig tarta árnyék-hatalmad,
Valamint kívánád, meglész jutalmad ;

¹⁾ Lotharingiai, t. i. Károly.

Ha az Isten meg nem adja nagy diadalmad :
Most tenéked minden látja szalma-koronád.

12. Az pünkösdi király, látd-é, mint játszik !
Mondják, hogy a tök is estve virágzik ;
Reggel adták -- estve kapták, mely szépnek látszik ;
Voltod rakva — látd, nem hagyta ; az koczka játszik !
13. Tudod, Istentül van minden hatalom,
Hogy légyen ez földön az birodalom ;
De te loptad — mástul vontad az diadalmat :
Királyt illet — tiéd nem lehet, magad is tudod. ¹⁾
14. Körmötlen macskának nehéz fát hágni,
Sánta cbnek Bécsset nehéz megjárni ;
Körmötlenül — helytelenül kezdtél úr lenni —
Bánja immár szegény Thököly, mert nincs mit tenni.
15. Ki látott ily pusztá, tött fejedelmet? . . .
Disznót hársónynyereg meg nem is illet ;
Hazánkfia — látd, mint vágja igaz igyünket, —
Hidd el Thököly — hogy török öli meg az fejedet !
16. Törökkel bélélt te nyúzó, — fosztó,
Pártütő, prédáló, lator, kóborló,
Országrontó — és vérontó, békességbontó :
Te Thököly, papherélő, hazánk-pusztító.
17. Maga hát, esztelen és istentelen,
Kardot vont az maga nemzete ellen ,
Királyt üldöz — pogánt küldöz, maga is jelen,
Vélek mégyen, — hogy kárt tégyen ez az kegyetlen.

¹⁾ Vagy : t u d t a d.

18. Pozsony városa téged emleget

Thököly, Nagy-Szombat el nem felejthet ;

Mely bűnödért — és vétkedért az Isten megvet,

Pennám talám — úgy gondolnám, eleget tehet.“

Ezen, mint egész tartalmából látszik, a török és vele Thököly hatalmának Bécs sikertelen ostroma felbomlásával kezdődött hanyatlása elején, tehát 1683 vége felé, mindenesetre szeptember 12-ike után, szerzett éles gúnyének, bizonyára a katolikus s egyszersmind labancz párt kebeléből került ki. Mindazáltal, daczára némely valóban túlzott és drasticus kitételeinek, — egy buzgó protestáns férfiúnak köszönhetjük korunkra maradását. E férfiú: a derék, elfogulatlan Szen-csey György, a ki codexébe fölvevé, meg nem állhatva ugyan, hogy végéhez fölsóhajtásképen oda ne írja vagy irassa: „Jaj édes magyar!“ (L. a nevezett dalkönyvet.)

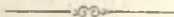
Vörösvártt, a gr. Erdödy-levéltárban találtam egy eredeti levelet, gr. Erdödy Kristófét, ki Pozsonybúl, 1683. december 3-ikárúl gr. Erdödy Imrénének Horvátországba, Krapinára irván, egyebek közt ezt újságolja:

„P. S. Thököly fölől micsoda vöröket csináltak, Nagyságodnak megküldöttem.“

A versek ma már nincsenek a levél mellett, de aligha tévedünk, midőn állítjuk, hogy ugyanazok le-

hettek a jelen, szintén Dunántúl, Tézsén Szencsey lakhelyén, fönmaradt gúnyénekkal.

Egyébiránt már az 1672-ik évi kurucz tábori dalnál megjegyztük a versmértéknek és így valószínűleg a dallamnak is, ama hiressé vált énekével való teljes azonosságát.

GRÓF KOHÁRY ISTVÁN RABÉNEKEIBŐL. ¹⁾

(1683—85.)

I.

Mi édes hazánknak

— 1683. —

1. Mi édes hazánknak
Romlott országunknak
Tekintsük meg sorsát ;
Azelőtti fényét
Dücsöszége színyét,
S mostani romlását ;
Győzedelmes voltát,
Szabadsága fogytát —
S végső pusztulását.

2. Illendőnek tartom
S méltónak állítom :
Juttassuk eszünkben,
Attillátúl fogva
Az üdöt számlálva
Vegyük fel elménkben :
Régi szent királyink
Jó-hírű eleink
Mit nem vittek végben !

¹⁾ Szitnyai és Csábrághi Gróf Koháry István füleki főkapitány, jeles vitéz s Leopold császárnak tántoríthatlan híve, kitől Thököly Imre Fülek várát 1682. sept. 11-kén hűzamos ostrom és heves védelem után elfoglalván, Koháry foglyául esett. Thököly elébb tisztességesen bánt vele s fölszólítá: állana pártjára ; de a makacskodó szemtől szembe „törökkel bérlett pártos pribéknek“ szidalmazta őt, mire a kurucz is felgyúlván elene, hadi szék elé állíttatta s Regécz várába záratá. Innen Koháry szökési kísérletet tön, de elfogatott s most már vasra veretve, szoros fogságban tartatott Munkács várában sok ideig. Itt Zrínyi

3. Országunk kövárít
Terjeszték határit
Tengertül tengerig ;
Rontották, megverték
Ellenségek veszték —
Sokszor majd egy lábíg ;
Szép nagy szabadságban
Nyert diadalomban
Éltek együl-egyig.

4. Zsíros hazánk földé
Mindeneknél kezdé
Nagyon híresedni,
Annak szabadsága,
Kincse, gazdagsága
Méltóságban lenni,
Gyümölcsének ize,

Sok szép folyóvize
Kévánságban esni.

5. Nem vólt de senkinek
Módja ellenségnek
Hogy ártson hazánkknak :
Az még órállói
Sok erős bajnoki
Egyesek ¹⁾ valának, —
Kardjokkal s karokkal
Távozott károkkal
Óltalmat tartának

6. Élteket nem szánták,
Véreket ontották
Óltalmáért ennek ;
Lefolyt kardjaikon

I l o n a olykor titokban is meg-megenyhíté szigorú rabságát, míg Thököly újabban és újabban megkísérle kemény tartással pártjára hajtani a h a j t h a t n t. Munkácsról Tokajba, Patakra majd vissza Munkácsra s végre Ungvárra vitetett a rab : mígnem ez utóbbi várnak 1685. november 6-kán Caprara tábornok által történt bevételével alkalmával a császáriak kiszabadították. Hosszas rabságát, mint különben is költői kedélyű s reflexiókra hajló ember, v e r s e k s z e r z é s é v e l enyhíté, melyeket aztán, újakkal bővítvén, 1720—25-ben, különféle címek alatt, közre is bocsátott. De egy-kettő kiadatlan maradt; ezek most a nemzeti muzeum kézirat-tárában léteznek. Mi a vasjellemű férfiú tömérdek és hosszas rabénekei közül csupán azokat közöljük, melyek az akkori k ö z á l l a p o t o k r a vonatkoznak, továbbá egy-kettőt sikerültebb egyéni börtöndalai közül — térhiány miatt itt-ott némi kihagyásokkal — mutatványúl, s költői individualitása jellemzéséül.

¹⁾ E g y e t é r t ö k ; ódon.

- S elfolyt karjaikon
Vére ellenségnek.
Vérekkel s éltekkel
S győző fegyverekkel
Hírt-nevet nyertenek.
7. Egyszó fegyverek
S kiterjedt jó hírek
Táborokat győzött,
Szívek mérészsége
S karjok erőssége
Hadakat elűzött,
Zsinigre, pórázt a,
Kötöző rabzójra
Sokakat felfűzött.
8. Egyenlő erővel
S megegyezett szívvel
Mindenre reá értek,
Tréfából, játékból
S olykor mulatságból
Nagyot végben vittek
Széles ez világban;
Magok határában
Senkitül sem féltek.
9. Zöldellett virága
Hazánk szabadsága
Keresztény világban,
Annak méltósága
S jó illatú szaga
Megvala hazánkban, —
Böcsület, tisztesség,
Bátorság s vitézség
Hazánk fiaiban.
10. — Ah! nehéz mondanom
S méltó megsiratnom:
Oda van virágunk!
Dér azt elsütötte
S már kóróvá tette —
Oda szabadságunk;
Csonkúla s elromla
S rólunk mind lehűlla
Régi méltóságunk.
11. Szabadságunk fordult:
Mert magyar meghódult
Adófűzetésre;
Az régi méltóság,
Szabados uraság —
Jobbágyos ínségre,
Gyalázatos iga
S annak ocsmánysága
Elviselésére.
12. Azelőtt strázsája
Volt hazánk, bástyája
Az kereszténységnek,
Nevezetes híre
Majd égig felére
Magyar nemzetünknek;
Szüntelen nagy kárt tett,
Ellentállott s vetett
Pogány ellenségnek.
13. Török adajának
Terhét igájának
Miólta felvette:
Ösztön, ostor, járom

- Melly nékem is ká-
rom — ¹⁾
Forognak előtte ;
Régi titulussát
S ahhoz való jussát
Immár elvesztette.
14. Örülj, tapsolj pogány !
Álnok, hamis, cigány —
Az magyart megcsaltad !...
Kedvedre nyergeléd
— Mindaddig kerüléd —
Meg is zaboláztad.
Jobbágyoddá tetted
S igád alá vetted,
Láb alá tapodtad.
15. Győzte kis erővel,
Örökös hitével
Sokszor táboridat
Álgyúidat nyerte,
Hadaidat verte
S tépte zászlóidat,
Juttatta homályban,
Csaknem fogságában
Tündöklő holdodat.
16. Agák besliákkal,
Sok bulyok-passákkal
Egy lábíg vesztenek,
Békek emingekkel,
Passák vezérekkel
- Rabokká estenek ;
Az fő-ispájiák,
Zahín-csorbadzsiák
Sarczot füzettenek.
17. Nem kell immár félned,
Ijedned, rettegned
Hajdú-katonátul,
Éles fegyverektül
Meg vetett lesektül
S vitéz próbáitul ;
Szabadon sétálhatsz,
Hol akarod járhatsz
Békével ezentül.
18. Egyenetlensége,
Dagály-negédsége
Hozta ezt magyarnak ;
Tudom, hogy nem tetszik,
Csúfosnak is látszik
Hajdú-katonának :
Szolgáljon, hóduljon,
Lábodhoz boruljon,
S tartson ő urának !
19. Ontotta véredet
Levágta fejedet
Az hajdú-katona,
Rabolta, prédálta,
Javaidat dúlta —
Bár most is úgy volna !
Szívessen kívánnám

¹⁾ Thököly Füleket török segítséggel vette meg.

S valóban akarnám :
Most is ölne, váгна !

— Mint járom vonását —
Kescservessen türi.

20. Ah, keserves ínség !
Szörnyű keserűség
Függni pogány markán ;
Nagy terhes adója
S felvállalt igája
Van már magyar nyakán ;
Jaj pedig, jaj annak —
Valaki pogánynak
Űl szekere farkán !

23. Magyarnak üstöke,
Zabolázó féke
Vagyon már kezében,
Esküdt az pogánynak
Töröknek-tatárnak
Minthogy hívségében ;
Levágja barátját,
Atyjafiát, bátyját
Öldöklő mérgében !

21. Az ő jármát vonni,
Igáját hordozni
Nem kicsiny mesterség ;
Jutni őltalmában
S esni hatalmában —
Keserű dücsöség !
Jobbágyává lenni
S kedvére szolgálni
Nem is gyönyörűség.

24. Törökkel-tatárral
Fölötte nagy kárral
Országunkat rontja,
Ontja kereszténynek
Vérét nemzetének,
S hazánkat pusztítja ;
Kegyetlenségével
S törökösségével
Istent is boszontja. ¹⁾

22. Gyöplün hajtva sújtják,
Sújtogatva hajtják,
Ostor, korbács éri, —
Ebül vagyon dolga
Valakinck iga
Nyakát hágja s töri,
Nehéz adózását

25. Eztet mintsem érnünk :
Egy lábíg elvesznünk
Sokkal jobb lett volna !
Szemeink világa,
Szomszédink országa
Hogy illyet ne látna ;
Esküdt ellenségnek,

¹⁾ Mind e súlyos vádak a szigorú németpárti szerző, a bécsi önkény ellen kényszerűségből a törökkel szövetséget kötő Thökölypárt híveire szórja.

Törökkel bérlettnék
Senki sem mondhatna.

Lelkünknek is áros
Törökkel tartani.
Gyalázatos hirünk, —
Valljon hát hogy
 merünk
Tovább kuruczko-
 ni?!

26. Rettenve, rémülve,
Méltó, keseregye
Errül gondolkodni;
Értékünknek káros,

27. Nem szólhatok többet,
S mit mondjak egyebet
Mostani sorsomban;
Ellátom ¹⁾ s úgy tartom:
Már sohasem látom
Keresztény világban
Mi édes hazánkat
S hazafiainkat
Régi szabadságban! ²⁾

II.

„A szerencse forgandó voltárul.“

— 1683. —

1. Kereke forgását
S forgandó járását
Látom szerencsének;
Óráként változik
S változástul hízik,

Nincs nyugta kedvének;
Hamar fordul sarka,
Nincs pórázon nyaka,
Nem rabja senkinek.

¹⁾ Átlátom értelemben, régies.

²⁾ Eredeti címe e költeménynek: „Magyarország-
nak elveszett szabadságán, s török igában
esett sorsán jaj! igen méltó keseregnem.“ Fog-
laltatik a „Keserves rabságban Munkács kövára-
ban szerzett versek“ között.

2. Állhatatossága
 S ő tulajdonsága —
 Állhatatlanságban ;
 Ritkán hízlekedik
 S gyakran mesterkedik :
 Kit hogy ejtsen kárban ?
 Jovait ha osztja :
 Azokat elfosztja
 S embert veti porban.

3. Jár-kél nyughatatlan,
 Szaporán s úntalan
 Kerekét forgatja,
 Soknak uraságra
 Fejét méltóságra
 Némelykor juttatja ;
 Többeknek veszélyre,
 Keserves inségre,
 S gyakortább, fordítja.

4. Víg kedvvel sokáig,
 Senkinél mindétig
 Nem szokott mulatni ;
 Az mint vígasságot,
 Úgy szomorúságot
 Könnyen tud szerzeni ;
 Nincs állapotása,
 S egy nyomban hágása
 Nem is szokott lenni.

5. Mutatott kedvének
 S forgó kerekének
 Nincs kötöző láncza ;
 Agya-fúrt fejének
 Vakult elméjének

Nincs semmi tanácsa.
 Gyakorta öröme :
 Szívünknek gyötrelme,
 S változó a tánca.

6. Az midőn sok jóra
 Fölemel a pólczra
 S hoz téged örömré,
 Midőn kedveskedik
 S néked hízlekedik,
 Szolgál is kedvedre :
 Olyankor pad alá
 — Avvagy hogy láb alá —
 Taszít nyakra-főre.

7. Szólhatnék én errül,
 S változó kedvérül
 Nagy sokat mondhatnék ;
 Tündér mivoltárul
 S forgandóságárul
 Példát is adhatnék.
 Okot beszédemre
 — Tekintvén ügyemre —
 Nagy könnyen vehetnék.

8. Hirtelen s véletlen
 Melly nagy reméletlen
 Kereke forduljon, —
 A szép szabadságrul,
 Öröm-vígasságrul
 Melly hamar elszálljon,
 Sokféle kárvallást,
 Bánatot, búsulást
 Melly könnyen csináljon !

9. Oskola rabságom ; Taníta fogságom Világos példára : Ragyogó szép fénye S tündöklő víg színye Melly hamar homályra — Szívünk fájdalmával S fejünk romlásával — Jusson változásra.	11. Én mind kedvezését S mind hizelkedését Tartom már semminek ; Semminémű jóvát, Sem ámitó szovát Nem is tartom kincsnek ; Egyedül Istenben S nem az szerencsében Reménye fejmennek !
10. Adok Istenemnek Hálát teremtménnek Mellyért mostanában Tudom, hogy elhinni : Szerencsének hinni Kedvező voltában Képtelen embernek — Nem is kell senkinek Virágzó sorsában !	12. Rab vagyok, elhittem S kétségben sem vettem, Kell sokat szenvednem ; Gyámoltalan vagyok S bánatom is nagyok, — Van min keseregнем ; De jobb keseregve, Mintsem hitem-szegve Ez világot élnem ! ¹⁾

III.

Most mások örömben. ²⁾

— 1683. —

1. Most mások örömben Virágzó kertekben Kedvekre sétálnak ;	Jártokban beszélve S nyájassan trécselve Egymással mulatnak,

¹⁾ Kolárynak a gyönyörű s öt és akkori sorsát oly híven jellemző éneke, szintén a már idézett gyűjteményében létezik.

²⁾ Eredeti czíme: „Mindenekfölött embernek elsőben lelkére, annakutánna böcsületire kell jó gondot viselni.“

Nevetnek, kacagnak,
Semmin sem búsúlnak
S nagy-frissen vígadnak.

2. De én szegény fejem —
Se napom, se éjem,
Untalan bánkódom,
Egyedül rekesztve
S az vasban heverve
Törődöm s aggódom,
Nincs ki hozzám szóljon
S engem vigasztaljon, —
Méltán szomorkodom!

3. Éhezni nem szoktam
Mást is jól tartottam, —
S koplalás éheztet,
Kenyérnek csak ize
S Latorczának vize
Sóványan tengődött;
Főtt éték szagával
Még csak illatjával
Senki is nem értet.

4. Öszülve s törődve,
Gyötrődve s cpedve
Képes hát aggódnom;
Lankadva s bágyadva,
Éhezve s koplalva —
Illendő búsúlnom,
Öldöklő sorsomon
S kemény rabságomon
Méltó szomorkodnom.

5. Tekintve két felé
S akármennyi felé:

Senkit nem láthatok
Egy jó barátommal
S egy jóakarómmal
Egyet nem szólhatok,
Mástul is felölök
— Mert csak magam ülök —
Semmit nem hallhatok.

6. Bézártak, bécsuktak
Ablakot sem hagytak
Szoros erkélyemen;
Éhen koplaltatnak
S vasban verve tartnak,
Bűbárat szívemen.
Rabságomnak sorsa
S lábaimnak vasa —
Nagy teher fejemen.

7. Nem szabad embernek,
Egy szóval: senkinek
Énhozzám béjönni,
Engemet se látni,
Se megvigasztalni
S rajtam szánakodni,
Könyörülő szívet
Se pedig jó kedvet
Énhozzám mutatni.

8. Egyet ha ki szólna
S engem vigasztalna;
Vennék gyanóságban,
Labancznak mon-
danák,
Árúlónak fogják

S tennék árestomban ;
Sőt nemcsak megvetnék :
Még meg is büntetnék
S vernék talám vasban.

S fris eget ²⁾ vehetnék ;
Engednének gyónnom
És meg is áldoznom
Ha papot kaphatnék.

9. Örül de valaki
— Légyen az akarki —
Az én rabságomnak :
Böcsülete lehet,
Nagy grátiát nyerhet
Azzal ő magának ; ¹⁾
Érdeme, hitele,
Előmenetele
Van is ollyanoknak.

12. Rám fenik fogokat,
Látom, agyarokat
Igen köszörülük ;
Elepedésemet
S megemésztésemet
Nem is keserülük ; ³⁾
Akarnák, gondolom,
Ma lenne halálom, —
S kínomat örülik.

10. Nem egyszer gondoltam,
Sokszor is forgattam
Magam elméjében :
Lennék ha töröknek
Pogány ellenségnek
Az ő tömlöczében, —
Ennyi boszontásom
Vólna-é tartásom
Mostohább kezekben ?!

13. Nem vétettem annyit,
Hogyszenvedjek ennyit —
Úgy tartom magamban ;
Nem öltem társomnak
Apját s anyját másnak
Éltem napjaiban ;
Az prédán sem kaptam
S más javát sem dúltam —
Ha mód volt is abban.

11. Láthatnám az napot
Valaha talám ott,
Emberrel szólhatnék,
Kávém és főtt étkem
Lenne talám nékem

14. Kell tehát ennyire
S illy szörnyű inségre
Valljon miért jutnom ? . . .
Vétkemért, bűnömért,
Hivságos éltémért —

¹⁾ Thökölynél, kit Koháry folytonos makacssága- és sértő válaszaival gyakorta fölingerlett maga ellen.

²⁾ Érted : fris levegő t ; ódon.

³⁾ Szánják.

Bizonynyal kell tudnom!
 Tudom de: Munkács-
 ban
 Mintsem hogy po-
 kolban
 Jobbnékem kínlód-
 nom!

Méltóbb inkább lennem;
 Enyhödött szívemre
 S csendes életemre
 Most kezdettem lépnem.
 Találtam nyugtomat,
 Nem tudom gondomat
 S bűtül sem kell félnem.

15. Áldott légy Istenem
 Ki ezt megösmernem
 Adtad; malasztodat
 Nem érdemelhettem,
 Mert sokszor vétkeztem,
 Illy nagy irgalmadat.
 Nem érdemlem, tudom,
 — Ha jól gondolkodom —
 Illy kegyes vőltodat!

18. Kegyelmet Istennek:
 Jót ad rab-fejemnek!
 Naponként várhatom.
 Elmémet kordélyban ¹⁾
 S világi hívságban
 Immár nem futtatom;
 Lótva avvagy futva
 S héában koslatva
 Magam sem fárasztom.

26. Csudálhatom tehát,
 Hogy elmém nem nyughat,
 Mert nincs mit búsulnom.
 Záport szemeimből
 Hüllott könyveimből
 Nem kell árasztanom;
 Ügyemnek súly-sorsán
 S lábaimnak vasán
 Sem kell sóhajtanom.

19. Irigyimnek mérge
 Se kegyetlensége
 Fejem nem érdekli; ²⁾
 Ólálkodó lese,
 Se dühösködése
 Most nem is kerül; ³⁾
 Gondolom: rabságom
 Mert nyomorúságom
 Senki nem irigyli.

17. Látom, hogy örömben,
 Mintsem törődésben

20. Oltalmára másnak,
 Gondot már magamnak

¹⁾ Nyaka-szakadtában, vakmerő dolgokon.

²⁾ Éri, érdesi helyett; régies.

³⁾ Kerülgeti, környezi értelemben.

Most nem kell viselnem ;
 Nem kell ilyenekben
 Se több effélékben
 Búsulnom s epednem.
 Dolgaimnak folytát
 S magamnak is nyugtát
 Nem kell hát megvetnem!

21. Olly karban volt sorsom,
 Füleken lakásom —
 Kárban kellett esnem ;
 Tett esküvésemet
 Jól tudom, hitemet
 Nem kell felejtenem.
 Vagy hogy minde-
 denemnek —
 Vagy böcsületemnek
 Vesztét kell szen-
 vednem!

22. Illendőbbnek tartom
 Sméltóbbnak állí-
 tom

Vesztét minde-
 nemnek,
 Sanyarú rabságát
 S illy sanyarúságát
 Nyomorúlt fejemnek :
 Élve mintsem fris-
 sen
 Lássam keserves-
 sen
 S érelmét hitemnek!

23. Lelkemnek keresni
 S üdvösséget nyerni
 Lehet az rabságban ;
 Nem kell többre vágynom
 Se többet kívánnom
 Széles ez világban :
 Istennek juthassak
 — S hogy boldogulhas-
 sak —
 Ő szent országában ; ¹⁾

IV.

Elmémnek nincs nyugta . . .

— 1683. —

1. Elmémnek nincs nyugta,
 Henyélést nem szokta

S nem akar heverni ;
 Látom : nincs megkötve,

¹⁾ Ez ének is a fentebb írt gyűjteményből való.

- Sem vasban nincs verve,
Vágyódnék sétálni;
Munkács kövárából
S bezárt fogházamból
Akarna kimenni.
2. Elme henyelése
S túnya heverése :
Ördögnek párnája ;
Jóban ha nem fárad —
Gonoszban elárad
S roszban van munkája.
Ezen szovaimnak
S igazmondásomnak
Sok ezer példája.
3. Erre nézve tehát
Szabadon sétálhat,
Magát meg nem únja ;
Magát hogy megúnva
S gonoszra fordítva
Jótul el ne vonja :
Bátor ám sétáljon
S roszra ne forduljon, —
Útját meg ne bánja !
4. Elkészült útjára
A salvus passusra
Nincs semmi szüksége :
Reménlem s állítom
S magamban úgy tartom :
Nincsen ellensége ;
Nem kérdezik tüle :
Hol úti levele ? —
Lehet békessége.
5. Ér hogyha az vánra,
Vagy az harminczadra :
Tudja szabadságát;
Királynak, császárnak,
Semmi hatalmasnak
Nem féli haragját,
Nem féli sem vasnak,
Bilincsnek s békónak
Terhelő súlyságát.
6. Éles, hegyes törtül,
Kard s pallos életül,
Sem nyiltul s dzsidátul,
Megtöltött puskátul,
Taraczkátul s álgyútul,
Sem tüzes gránátul
Nincs semmi félelme,
S nem lehet sérelme
Országos hadaktul.
7. Juthat táborokban,
S járhat sátorokban,
Strázsa nem szólítja ;
Váraknak kapuit
S rakott kőfalait
Könnyen meghághatja,
Gyors hamar járását
Senki, nyargalását
Meg nem tartóztatja.
8. Szabados menése,
Vissza is térése,
S gátlását nem tészik ;
Zörgését mentében
Jártában s költében

Sohúl nem vészik,
Járását nyomának
S rejték naplásának
Hírül el sem viszik.

9. Kezdje azért útját,
Szivemnek bánatját
Járása enyhítse;
Vasamnak súlyságát
S fejemnek rabságát
Meg is könnyebbitse:
Jutván barátimhoz
S jóakaróimhoz —
Azokat köszöntse.

10. Szerelmes anyámnál:
Balassy ¹⁾ Judithnál
Tülem elmentében
Akarom hogy szálljon,
S ottan udvaroljon
Legislegelsőbben, —
Gyámoltalan sorsom
Légyen koplálásom
Feledékenségben!

11. Rabságom súlyjárúl
S lábaim vasárúl
Sem kell semmit szólni,

Azzal búsulását
S ő szánakodását
Nem kell újítani, —
Úgy hiszem: rabságot
S az nyomorúságot
Tudja együtt jární.

12. Anyai mivóltát
S hozzám nagy jóvóltát
Isten füzesse meg!
Gyarló vagyok s voltam
S hogyha megbántottam —
Vétkem bocsássa meg!
Istennek ajánlom
S óhajtvá gondolom:
Az Isten áldja meg!

13. Onnand ha búcsúzik
S hogyha eltávozik:
Térjen öcséimhez.
Dunántúl, reménlem
Juthat — úgy itílem —
Koháry Imréhez;
Igyemet ²⁾ jól tudja,
Jó szívvel fogadja,
Vonszon ³⁾ mert véréhez.

¹⁾ A költő anyja Gyarmathi gróf Balassa, vagy régies kiejtés szerint Balassy Judith, — mint számos levelei tanúsítják — igen művelt nő volt, méltó e fiúi nemes gyöngédséggel irt sorokra.

²⁾ Igyemet helyett, ódon kiejtéssel.

³⁾ Vonszódik értelemben.

14. Koháry Farkashoz,
 Az szerint Gáborhoz
 Térjen bé útjában ;
 Feltalálván őket,
 Ha fogja kezeket
 S látja búsulásban :
 Vigasztalja szómmal,
 S az én rabságommal
 Ne ejtse bánatban !

15. Távul estem tülök,
 Szakasza mellőlök
 Szerencse, véletlen ;
 Jól tudják : rabságom
 S van nyomorúságom,
 Sorsom szerencsétlen . . .
 Áldása Istennek
 Szálljon mindeniknek
 Fejére szüntelen !

16. Úgy hiszem, tudhatja
 S fel is találhatja :
 Hol van Makovicza,
 János rab-öcsémet
 — Erzi ott ügyemet —
 Szómmal vidámita,
 Légyen reménségben
 S fris jó egészségben,
 Isten szabadítsa ! ¹⁾

17. Az édes hugomnak
 Koháry Judithnak
 Felőlem hirt adjon :
 Gonddal, búval értem
 S héában mellettem
 Immár ne fáradjon ! . . .
 Hogy nem feledkezett,
 Rólam emlékezett —
 Ezer áldást mondjon.

18. Az élő Istenre
 S nagy bőv kegyelmére
 Bízza rab-fejemet ;
 Tudja : szabadságra
 Kell-e vígasságra
 Juttatni engemet ?
 Azért az Istentől
 Várjuk el s üdőtül,
 Mint adja ügyemet ?

19. Rövid búcsújával
 S látogatásával
 Sohul el ne késsen,
 Járjon hamarsággal,
 Jöjjön vígassággal
 S énhozzám siessen,
 Térjen fogházamban —
 S nékem rabságomban
 Örömet hirdessen ²⁾

¹⁾ Koháry János, István testvéröccse, szintén majdnem három évig volt fog'ya Thökölynek, Makovicza (Zboró) várában, majd Kassán.

²⁾ Eredeti címe : „Elméje embernek nem nyűgszik, újságra

Az ezerhatszázban s nyolczvanharmadikban
 Karácsony havában s hetinek folytatában
 Munkács kövarában, kemény rabságomban,
 Hosszú unalomban, nyomorúságomban :
 Ezeket gondoltam, elmémben forgattam,
 Koholtam, faragtam, toldoztam s foldoztam,
 Nótámra csináltam s magamban dúdoltam ;
 Elúntam, elhagytam, s Istent sóhajtottam.

Az rabság terhe könnyebbedésére
 Szerzett verseknek vége
 De nincs az rabságnak vége !

V.

Jár-kél, lótfut, fárad . . .

— 1684. —

1. Jár-kél, lótfut, fárad,	Magát haszontalan,
Gonddal búval árad	Élte napjaiban
Ember mindúntalan ;	S napjai folytatában
Gondjait neveli	Mind csak nyughatatlan.
S azokkal terheli	

vágyódik, futja világ határit.“ Mindjárt utána következik egy még szintén 1683-ban szerzett rabének, e jellemző cízzel :

„Valaki kardot köt oldalára :
 Vasat várhat az lábára.“

Alapeszméj e ennek is : Istenben való megnyúgóság, mint az előbbieknek.

2. Némelly örökodik
 S igen iparkodik
 Kapni böcsületre,
 Felkötött kardjával
 S nem penna orrával
 Az jó hírre-névre,
 Éles fegyver által —
 Nem csép, kapa, bottal
 Légni tisztességre.

3. Legnagyobb munkájok
 Sokféle próbájok
 Van ez ilyeneknek ;
 Életek veszélyben
 Forog szerencsében
 Vitéz embereknek.
 Lágy, puha párnákon
 S vetett nyoszolyákon
 Ritkán heverhetnek.

4. Éheznek némellykor,
 Szomjúhozna, olykor
 Álmokat szakasztják,
 Magok diaetáját
 S ebédnek óráját
 Elvétele tarthatják, —
 Nyereségre vágyva
 S ellenséghez vágva
 Véreket hullatják.

5. Epednek melegben,
 S forró nagy hévségben
 Gyakorta bágyadnak ;

Lecsurgó esőkben,
 Hóban, fergetegben
 Gyakorta elázna,
 Kemény erős téiben
 S nagy hideg üdöben
 Sokszor meg is fáznak.

6. Ültökben s fektekben,
 Jártokban s költökben
 Sokszor megrémülnek ;
 Lesben, martalékban,
 Seregben, dandárban,
 Fel is verettetik.
 Jó szerencsét várva
 S prédáért fáradva
 Rabokká is esnek.

7. Szerencse folytatja
 Sokképen forgatja
 Sorsát az vitéznek :
 Taszít egyet földre
 S mást emel helyére —
 Ha tetszik kedvének.
 Egyet földhöz verve
 És mást felemelve
 Öröme szívének.

8. Nem füzet ¹⁾ érdemre
 S nem néz igaz ügyre :
 Azért mondják vaknak ;
 Tudjuk mindenkiben
 Változó kedvében
 Hamar forgandónak.

¹⁾ Füzet.

Sokan tenyerérül
S forgó kerekérül
Az porban hullanak.

Nem foghatja nyakon
Sem fülön sem farkon
Sorsát szerencsének.

9. Zászlók alá kelve
S vitézséget üzve
Hamar változását,
Oránként jobbára
Hol jobbra s hol balra
Változó forgását
Látjuk, tapasztaljuk,
S elégszer búsuljuk
Állhatatlanságát.

12. Nincsen de olly jó hír
Mint melylyel vitéz bir,
Harczolván szivessen
Isteni Fölségért
S az kereszténységért
Nagy-dícsíretessen ;
Vérét özvegyekért
Kiontván árvákért —
Halhat istenessen !

10. Gyakran egy órában
Mostoha sorsában
Sok vitéz elveszti
Az maga jó nevét
S elbíresült szívét ¹⁾
Gyalázatban ejti.
Leszegik a szárnya,
Magát is megünja
S bújában epeszi.

13. Győzedelmet vehet,
Halálával nyerhet,
S jó hírét hagyhatja ;
Országát Istennek
S érdemét vérenek
Jó hitben várhatja :
De talám pogány-
nak —
Töröknek-tatárnak
Ne légyen barátja! ²⁾

11. Való dolog, látjuk,
Nem is tagadhatjuk
Az vitéz embernek
Alkalmatlanságát,
Nyughatatlanságát
S veszélyét fejének.

14. Azok ellen víjjon,
Azok ellen vágjon
S melléjük ne áll-
jon,
Légyen ellenségek:

¹⁾ Annyi mint bátorságát; a szív ily átvitt értelemben gyakran használtatik a régielnél.

²⁾ Itt is Thököly kuruczaira céloz a költő.

Nincs kereszténységek,
S jármokra ne szálljon;
Ojja igájoknak

Terhét, nagy súlyjának,
Veszélyt ne találjon! ¹⁾

VI.

Haj ki bánat! . . . ²⁾

— 1684. —

1. Haj ki bánat, haj ki!
Fogházambúl menj ki —
Nem tiéd e szállás!
Az farsang előljött
Téged innén elüt,
Nem lesz itt busulás!
Jól jött vendégemmel
Múlatok örömmel —
Rám száll az vidulás.

2. Keservét szívemnek,
Sorsát rab-fejemnek
Majdan elfelejtem,
Inségem súlyságát,
Fejemnek gondságát
Majd megkönnyebbítem;
Bútúl üresedve,

S az farsangot érve
Szívemet enyhítem.

3. Azt mondják példákban,
Hogy olykor pokolban
Esik ünnep egyszer;
Nem jó az farsangban
Lenni búsulásban —
Hallottam nem kétszer,
Az farsang ünnepit
S utolsó napjait
Megüllik elégszer.

4. Tehát Munkácsban is
Én fogházamban is
Illik az farsangot
El nem felejtenem,

¹⁾ Eredeti hosszás czíme e versnek: „Igen szép dolog minden félelem nélkül Istent szolgálván, nyugalomban lenni.“

²⁾ Teljes czíme: „Haj ki bánat, előljött az farsang, majd vígan lakjunk mostan már kedvünkre!“

S meg is kell üllenem,
Kezdve vígasságot ;
Letennem, levetnem
S magamról elvetnem
A szomorúságot.

S ha jó kedvek indul —
Elrúgják a széket,
Az asztalt kiviszik
Avvagy félre teszik,
S osztják az szüzeket.

5. Öröme mindennek,
Íffúnak, vénnek,
Szegénynek, gazdagnak
Lévén az farsangban :
Nincsenek bánatban,
S mindnyájan vígadnak ;
Iffiak az tánczra,
Vének az kalácsra
Most immár rá kapnak.

8. Ropják ³⁾ a szép tánczot,
Nem ejtenek gáncsot,
Járják nagy ékessen,
Szépét a szüzeknek
S az frís menyecskéknek
Forgatják kedvessen ;
Az tánczot megvonják, ⁴⁾
Járni el nem unják,
Mulatnak nagy-frissen.

6. Ülnek az asztalhoz,
Kezdenek italhoz,
Köszönik ¹⁾ az pohárt,
Töltik az gyomrokat,
Puffasztják hasokat —
Nem tartnak abban kárt,
Ámbár jó rendeket
Felejtsek eszeket —
Mostan semmit nem árt !

9. Nemkülömben üllik
Nagy sokan tisztelik
Ünnepét farsangnak :
Gyakran úgy üllöttem
S akképpen tiszteltem
Folytát napjainak —
Még nem vólt r e g é c z
Sem pedig m u n k á c s i
Lakása magamnak.

7. Zeng az muzsikaszó,
Trombita, dob, sípszó,
Mondják az éneket ;
Fejek ha megkajdúl ²⁾

10. Az olly ünnepléstül
S afféle örömtül
Engem de eltiltott
Írigy szerencsémnek

¹⁾ Értsd : k ö s z ö n t i k.

²⁾ Megmámorosodik.

³⁾ Rakják, járják.

⁴⁾ Megnyújtják, hosszúra nyújtják.

- Sorsa rab-fejemnek,
 Régen már megfosztott ;
 Dolgomat más tánczra
 Hozta búsulásra,
 S nagy inségben hajtott.
11. Van hogy az farsangkor
 —Éppen mint egyébkor—
 Dolgom egy formában,
 Jobbítást nem látva
 S újulást sem kapva
 Magam tartásában :
 Gondoltam farsangot —
 Kiüzvén gondságot
 Ez verscsinálásban.
12. Az farsagnak folytát,
 Kezdetit, sem fogytát
 Egyébként különben
 Nem is lehet tudnom,
 Jelenségét látnom
 S juttatnom eszemben.
- Látom, e farsangban
 Senki lengyel tánczban
 Nincs itten örömben.
13. Az tánczolást tennem
 S farsanglást követnem
 Én de nem kívánom ;
 Kívánom csak éppen :
 Üdömet miképpen
 Lehessen mulatnom ? ¹⁾
 Így elgondolkodva
 S az bűt is kihajtva
 Ünalmat nem látnom.
14. Vettem farsanglástúl
 A szerint a táncztúl
 Én immár búcsúmat.
 Nem egyszer tekintem
 — Minthogy függ előt-
 tem —
 Levágott vasamat. ²⁾
 Keserű az lejtő ³⁾

¹⁾ M ű l a s z t a n o m helyett, régies.

²⁾ Bilincse már ekkor le volt véve (vágva) könnyebbítésül lábairól, s csak rabsága jeléül mintegy, a falra függesztve ; így is festette le aztán magát, börtönfalon függő rabvasával, 1685-ben mikor kis zabadúlt, e büszke aláírással:

„Infoelici sorte captivitatis in pane et aquae perpessae in arcibus Regécz, Munkács, Tokaj, Patak, Ungvár triennio ulterius graviter pressus, non vero suppressus, Stephanus Koháry.“ (Eredeti kép a szent-antali kastélyban.)

³⁾ Táncz.

Nékem, elhihető, —
Tudom jól sorsomat !

15. Maskara-köntöse
S abban öltözése
Ékesít olyakat :
Kik nem raboskodva —
Óráként vígadva
Mulatják magokat,
Szép nagy szabadságban
S kegyes ¹⁾ nyájasságban
Töltik napjaikat.

16. Táncznak s farsanglásnak,
Öröm-vígasságnak
Van helye a z o k n á l,
Az hegedűszónak
S egyéb muzsikának
Pengése házoknál
Nem szűnik, itélem
S tudják mások, vélem,
Jobban énnálamnál.

17. Mert hahogy megszűnne
S hegedűs pihenne —
Mondják: h á r o m a z
t á n c z !
Azt is hogyha érzik
Hogy majd elvégezük —
Megint : h á r o m a z
t á n c z !

Ropják, frissen ropják
S nagy ékessen járják,
S ugyan — h á r o m a z
t á n c z !

18. Kedvekre, kinyessen
Mostan nem kedvessen
Mások örvendeznek,
Ételben-italban
Fris, vig, jó-lakásban
Megújulást vesznek ;
De száraz kenyérnél
S egyebet az víznél
Előmben nem tesznek !

19. Versemet végezem ;
Az bánat, jól érzem,
Hozzám visszatérek,
Ült mellém újabban
Most is az farsangban —
Csak szállást sem kérek ;
Nem lehet lakása
Másutt maradása, —
De nem száll szívemre !

20. Kérlek bánat, kérlek,
Hogy kikergettelek —
Bocsásd meg vétkemet !
Romlanom kellenék
S éppen elepednék

¹⁾ Kedves értelemben.

Ha üznéd kedvemet.
Engedd, hogy csendessen

Szívem pihenhessen, —
Ne búsíts engemet!

VII.

Hogy az farsang elmúlt

— 1684. —

1. Hogy az farsang elmúlt
S kedvem meg nem újult:
Arrúl nem tehetek;
Az farsang farkárúl,
Szomorú fogytárúl
Jó kedvre léphetek;
Most rab vagyok noha —
De talám valaha
Örömben lehetek!

2. Völt elmúlt farsangban
Az változó tánczban
Része ha másoknak:
Abban jövődöben,
Érve jobb üdökben —
Nékem is oszthatnak!
Szomorú nótárúl
És bús dalolásrúl
Vig tánczra ugranak.

3. Sötétes homályban
S homályos völtában
Nem fogy el nap finye,
Zúrzavar-üdöben
Havas fergetegben

Nem hagyja el színye,
Engem sem hagyott el,
Nálam sem fogyott el
Még jönnak reménye!

4. Roszra járúl csve
S az rabságban élve
Vagyok most bánatban;
De roszrúl jót érve,
Szabadságot nyerve
S jutva jobb napokban:
Akkor éu rabságom
—Lesz ha szabadságom—
Hoz nagy vígasságban.

.

5. Megvallom, kívánnám:
Már egyszer láthatnám
Szabadulásomat!
Bézárt fogházamtúl,
Megúnt kvártélyomtól
Vehetném búcsumat.
Akarnám: érhetném:
S egyszersmind élhetném
Olly állapotomat!

6. Rabsága embernek
 Minthogy akárkinek
 Nagy boldogtalanság,
 Fölösleg nagy gondság,
 Bánat, szomorúság
 S teljes nyomorúság;
 Ellenben szabadság:
 Nagy öröm, vigasság —
 Világi boldogság!

7. Jutni búsulásban
 S esni az rabságban
 Éppen keserűség;
 Élni szabadságban
 S lenni vígasságban
 Éppen gyönyörűség.
 Megpróbáltam nagyon,
 Hogy ezek közt legyen
 Nem kevés különbség!

8. Éppen csak azt tudnám
 S fölöttébb akarnám
 Mostan feltalálni:
 Micsoda sorsában
 Lehet szabadságban
 Az embernek élni?
 Vigan és örömben
 Min lehet éltében
 Méltán örvendezni?

9. Embert mert szívében
 S akármilyen ügyében
 Éri szomorúság:
 Világnak hívsága,

Szíve kívánsága —
 Majdan merő rabság!
 Erössen megköti
 S fogságban is ejti
 Nem kell itt bizonyság!

10. Rabságos ügyérül
 Nagy sok keservérül
 Nem kell kételkednünk;
 Az világi hívság
 S ezernyi kívánság
 — Könnyű megösmernünk —
 Úntig nyomorgatja
 S nagy rabságban tartja,
 Bizony el kell hinnünk!

11. Sorsunk boldogságát
 S állandó vígságát
 Keresni képtelen;
 Testünk tömlőczében
 S világ veszélyében
 Forogván szüntelen.
 Ezt az ki nem hiszi
 S kétségessé teszi,
 Úgy hiszem — esztelen.

12. Mit kell hát ügyemen
 S rabságos éltemen
 Énnékem törödnöm:
 Hogyha életemben
 Nem lehet semmiben
 Bú nélkül örülnöm?!

- Én szívemnek búját
Jobb hát galibáját
Nékem felejténöm.
13. Lelkem üdvösségét
Illik, csendességét
Csupán óhajtanom ;
Testnek szabadságát
S világnak hívságát
Méltó hát utálnom, —
Egyedül Istennek
S nem másnak senkinck
Szükséges szolgálnom.
14. Halálomra jutva
S életem elfogyva, —
Nem veszik kérdésben :
Az elmúlt farsangban
Vóltam-é az tánczban ?
Avvagy hogy örömben ?
Tízezer aranyam,
S arany- ezüstbányám
Vólt-é életemben ?
15. Halászva, nyulászva
S erdőket vadászva
Vólt-é multságom ?
Jó szolgálkat tartva,
Jószágot is bírva
Vólt-é uraságom ?
Zengő muzsikában,
Trombita-, dobszóban
Vólt-é vígasságom ?
16. Lépő vagy jó járó
Vólt-é futó s ugró
- Lovam istálómban ?
Agaram kopókkal,
Madaram vizslákkal
Vólt-é udvaromban ?
Laktam-é F ü l e k e n
Vagy más véghelyeken
Főkapitányságban ?
17. Nem veszik kérdésben :
Vóltam-é R e g é c z b e n
Keserves rabságban ?
Ott vólt-é inségem
És keserűségem
Mostoha sorsomban ?
Munká cson is fogva
Nagy-sokat koplalva
Jártam-é az vasban ?
18. Semmit mindezekről
Se több effélékrül
Nem fognak kérdezni ;
Ördögnek fulánkját
S megvetett hálóját
Tudtam-é kerülni ?
— Tudom, hogy meg-
kérdik,
S elöl kerekedik,
S meg fogják vizsgálni :
19. Bűnnek rút moeskában
S undok rútságában
Hányszor keveredtem ?
Örvény veszélyében
S kifolyó mérgében
Melly sokszor hevertem ?

- Testemnek kedvezve
S lelkemet megsértve —
Mennyiszer vétkeztem ?
20. Özvegyen s árvákon,
Ügyefogyottakon
Könyörült-é szívem ?
Lenyomott ügyekért,
Szenvedt sérelmekért
Megszólt-é nyelvem ?
Ezeknek jóvára
S pártjok fogására
Indúlt-é fel kedvem ?
21. Kell hát jól készülnöm,
Mert rá kell kerülnöm
Ez nagy száradásra ;
Életem mivóltát
Fordítanom folytat
Poenitentiára, —
Lelkemnek ekképpen
— Tudom, nem másképp-
pen —
Találok nyugtára.
22. Fölséges Istenem,
Malasztodat nyernem
- Ezekre engedjed !
Óhajtó szívemet
S az én rab-fejemet
Kegyelmedben vegyed,
Gonosz vétkeimet
S én sok bűneimet
Mind semmissé tegyed !
23. Néked életemben
Lelkem mindenekben
Egyedül szolgáljon,
Ótalmadban élve
S nevedet dicsérve
Irgalmat találjon,
Mennyei örömben
S örök dűcsőségben
Végre boldoguljon !
24. Az böjti napokban
Ollykor únalomban
Folytatván üdömet,
Midőn az henyélés
S az magányos ülés
Fárasztott engemet :
Ez verset koholva —
Találtam fáradva
Megpihenésemet. ¹⁾

¹⁾ A „Rabságban heverve, bánat műhelyében fáradva koholt versek“-ből, (1684.) melyeket így fejez be a rabköltő :

„Azért bátran vallom,
Hogy el nem árulom
Az én királyomat ;

VIII.

„Az szabadság mindennél kedves.“

— 1685. —

1. Megvallom sorsomat : keserves rabságom,
Búbánat, búsulás foglalatosságom ;
Annyira juttatott sok nyomorúságom —
Nem lehet kedvemre semmi mulatságom.
2. Vala olyan üdö : napom fényét láttam,
Felkent királynak hívséggel szolgáltam,
Az jó hírért-névért örömmel fáradtam —
S meghitt barátimmal kedvemre mulattam.
3. Most már napom fénye jutott éjtszakára,
Öröme szívemnek szörnyű búsulásra,
Királyom hívsége keserves rabságra —
Hírnév-keresésem sok nyomorúságra.
4. Az aranynak fénlík az ő ékessége,
Ragyog az gyémántnak tündöklő szépsége :
De a szabadságnak kedves édessége
Ennél mind többet ér szép gyönyörűsége!

Nem félem halálom,
Hitemet megállo m,
S kifutva pályámat :
Isten irgalmából
Az én rabságomból
Várom koronámat.“

5. Nem óhajtja jobban beteg orvosságát,
Sem a szegény legény maga uraságát :
Mint a nyomorúlt rab vesztett szabadságát,
Az melyben kívánná élte boldogságát.
6. Úntig, igen sokszor erről gondolkodva,
Rabság terhe alatt lankadva s bágyadva,
A szép szabadságot elmémben forgatva
S világi éltünkben boldogságnak tartva, —
7. Szerzettem ez verset szívem búsultában,
Unalmas napokban és megúnt órákban,
Sanyarú s nagy kemény, keserves rabságban . . .
Kérlek én Istenem, juttass szabadságban !! 1)

IX.

„Az rab vasat penget.“

— 1685. —

1. Az hárfás nótáját hárfáján pengeti,
És azzal sokaknak szívét édesíti ;
De az rab lábára vert vasát csörgeti,
S annak csörgésével magát keseríti :
2. Zengése az hárfás pengő hárfájának
Nevető örömet szerez iffiaknak ;
Csörgése pediglen lábokra vert vasnak —
Siralmas bánatot nevel az raboknak.

1) „Az bú enyhődésére . . . szerzett versek“-ből. Mindjárt utána : „Istenem'sz a b a d í t s m e g !“ című, szintén ily szép, de hasonyszerű ének következik.

3. Az hárfa pengése üdöt mulattatja
S annak hosszú folytát rövidde fordítja;
Csörgése az vasnak azt meghosszabbítja —
Fertályát órának nappá változtatja.
4. Az hárfanak tehát kegyessen pengését
Szeresd, mint madárnak szépen éneklését;
Lábodra vert vasnak gyűlöljed zörgését,
Mint füles-bagolynak undok üvöltését
5. Pengése hárfanak de miként Istenhez
Indít embert olykor, ő teremtőjéhez:
Úgy vasnak csörgése ő szent Fölségéhez
Juttatja az rabot, ingyen kegyelméhez.
6. Tekéntsé én Istenem az én rabságomat,
Vigasztald meg, kérlek, szomorú sorsomat, —
Nevedben bú nélkül pengessem vasamat! . . .
S ajánlom azzal is Tenéked magamat.

X.

„Nulla calamitas sola.“

— 1685. —

1. Nincs a szerencsének örök adománya,
Nem soká virágzik szép zöld borostyánja,
Eihervasztására ezer találmánya,
S abban töri fejét, soha el nem únja.
2. Valakit ha szintén felemel a pólczra,
Színlett jó kedvéből vészen karjaira:
Készít azzal útát feje romlására —
Nem is bocsát senkit csendes nyúgovásra.

3. Csuda változását látom szerencsének,
Változó forgását sorsa kerekének ;
Nem jó tehát hinni hizelkedésének —
Javain sem méltó örülni embernek.
4. Árnyék-javaiban én is részesültem,
Kedvébül kedvemre — volt olly üdö — éltem,
Hizelkedését is némellykor érzettem
S kedvező voltában vígadtam s örültem.
5. Lekaszált szénám is jó renden vólt néha,
Süvegemet félre tehettem valaha, —
Még el nem változék s nem vala mostoha ;
Hogy semmissé tégyen, nem goldoltam soha !
6. Álnoksága szerint akarván azomban
Taszítani engem s tapodni a porban, —
Minden úttal-móddal feltette magában :
Egyszersmind ¹⁾ sok veszélyt fordítson nyakamban.
7. Minden adott jóvát egyszersmind elkapta,
Lakóhelyemet is pusztulásra hozta, ²⁾
A szép szabadságtúl engemet megfoszta
S keserves rabságra fejemet juttatta.
8. Így sem telék kedve kegyetlenségének ;
Megvala már veszte az én értékemnek,
Sanyarú rabsága nyomorúlt fejemnek
S hasonló esete János rab-öcsémnek.

¹⁾ Egyszerre értelemben, ódon.

²⁾ Fülel várát, melyet Thököly, bevétel után lerontatott.

9. Tudta de azt, vélem, javát nem óhajtom,
Változó mivóltán elmémet nyugtatom,
Forgandóságával magamot bíztatom
S rab-fejem reményét Istenben fenttartom.
10. Ahhoz való képpest, hogy felhaborítsa
Szívem csendességét felbontsa s elrontsa,
Búbánat árjával éppen elborítsa
S minden részeiben kegyetlenül fojtsa :
11. Szerelmes anyámnak és Imre öcsémnek
Halálával ejté sebeit szívemnek,
S fájdalmát szerzette méltó keservének —
Tett melylyel engemet már holt-elevennek.
12. Óh fölséges Isten, végy bé irgalmadban,
Árvájúl-maradtam, vigasztalj meg búmban !
Fogd nekem pártomat én árvaságomban,
S te viseld gondomat rabságos sorsomban !
13. Látogatásidnak szapora mivólta
Keserült szívemet, megvallom, áltjárta
S a sok keserűség mind éppen elfogta, —
Tűrhetetlenségre de sohasem hozta.
14. A mellyért örökké Fölségedet áldom,
Lelkemet ajánlva, örökké imádom, i
Szívemet e mellett éppen néked adom,
Törődött mivóltát meg nem veted, tudom !

15 — Itt az koholt verseknek vége;

Óhajtok ¹⁾ Istenhez :

Hogy rabságomnak is

Légyen üdövel jó vége !

Tájékozás. Midőn a föntebbi énekeket, Koháry rabságában irt költeményeinek e gyöngyeit, kiszemelve közlenők : alkalmat veszünk itt — azon adatok mellett, melyeket a szent-antali családi levéltár után a Századok 1870. és 71-iki folyamaiban Koháry élettörténetére nézve napfényre juttattunk — egy általános tévedést, költőnk fogsága történetét illetőleg helyreigazítani, ugyancsak a hg. Koháry-levéltárból merített följegyzéseink nyomán.

Kazy Ferencz (Posthuma Memoria . . . Com. Steph. Koháry etc. és Hist. Hung.), Mocsáry Antal (Nógrád vármegye Esmertetése) és Bél Mátyás (Notitia nov. IV.) hibás értesülései után, mind Toldynál, Koháry legújabb életrajzában is (Toldy F. „Magyar Költők Élete“ Pest, 1870. I. k. 130. l.). mind pedig Nagy Ivánnál (Magyorsz. Családai VII. k. 291. l.) azt olvaszuk, hogy Koháry István 1685. nov. 6-kán, a rommá lőtt Sáros-Patak vára omladványaiból ásatott s szabadíttatott ki börtönéből, Caprara cs. tábornok által.

Ezen adat téves. Koháry a mondott napon nem Patak, de Ungvár várából szabadíttatott ki.

Maga a költő is, érintett szent-antali, 1685-iki képe aláírásában, fogsága helyeit előszámlálván, nem Patakot, de Ungvárt említi az utolsó helyen (l.

¹⁾ S ó h a j t o k értelemben, régies.

Századok, 1871. évf. 57. l.), gr. Caprara Aeneás tábornok pedig, Bécsben 1694. aug. 26-kán Koháry számára kiadott bizonyágtevő és ajánló levelében, kiszabadulására nézve világosan írja: „... bis dass Er endlichen ... durch die siegreiche kays. Waffen, zur Zeit, als ich die in Ober-Hungarn gelegene Vöstung Ungvár erobert, zu seiner Erledigung gelangt ist.“

Az sem áll, mintha Koháry, „földalatti sötét börtönből,“ „az omladékok közül kiásatva“ szabadított volna ki; ezek mind rémes nagyítások. Koháry nemcsak hogy nem volt elfeledve és mély börtönökben sanyargatva, — de mint rangjához illő ellátásban részesített előkelő rab: még ő járt közben Ungvár capitulációjában, a várparancsnok tudtával, s levelezett Caprarával. Caprara ugyanis „Ex Castris Caesareis ad Legen, prope Újhel positis, die 30. Oct. 1685.“ válaszolja Kohárynak, hogy tegnapelőtt irt levelét, az ungvári várparancsnok által föltett várfeladási pontokkal együtt, tisztelendő Pathay István praedicator által vette; megküldi válaszáat, s a várbelieknek nem ugyan a kért, de elég tisztességes földadási pontokat enged, s utóiratban Koháry személyére nézve odaveti:

„P. S. Non timeat Illustrissima Dominatio Vestra, quod ob hanc rationem ab illis quidquam mali patietur; sin vero exinde ei quidquam minimi contigerit: sciat illos majori culpa et damno excipiendo fore.“

Czíme e levélnek: „Illustrissimo Domino Stephano Koháry, Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Came-

rario, Consiliario et Colonello, necnon quondam Praesidij Fülekiensis Confiniorumque eidem annexorum Supremo Capitaneo, mihi colendissimo. — Ungvár.”

Szintén Caprara, néhány nappal később, a már időközben elfoglalt Patak vára melletti táborából („Ex Castris ad occupatum jam Patakinum positis, die 4. 9-bris 1685.”) írja gr. Koháry Istvánnak Ungvárra, hogy f. hó 2-kán kelt levelét, Pathay István tiszteletes által vette.

„Puncta quaedam tolerabilia utcunque exhibita mihi sunt super ditione Arcis Ungvár, ad quae si prompta Arcis resignatio subsequatur, secundum extradatam desuper Resolutionem meam, omnia observabo, nec quemquam in vita aut bonis damnificari patiar. — Interim sit bono animo Illustrissima Dominatio Vestra, quidcunque acciderit, liberationi ejusdem studebo, nec impune ferent, qui ea occasione malum quoddam ei fecerint. Eandem brevi cum Exercitu visurus, maneo, „etc. A czím:

„Illustrissimo Comiti Domino Domino Stephano Koháry, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Praesidij et Confinij quondam Fülekiensis Colonello et Supremo Capitaneo. — Ungvarini.”

Látjuk, hogy e levél november 4-kén kelt, s hogy az ungváriak feladási újabb pontjait a tábornok „tolerabilis-“eknek mondja; — ez fejt meg, hogy két nap múlva, nov. 6-kán, már átvehette a várat. Nem kellett azt tehát elébb rommá lövetnie: készre ment oda, — s ki e föladási művet előkészíté, ki Thökölynek Kassa

bukása fölött megrémült ungvári őrségét a császár részére megnyeré, — az a rab Koháry volt, a minthogy ezt, később, I. József császárhoz beadott memorandumában, az uralkodó ház szolgálatában tett érdemei közé sorolja maga is.

(Egykorú kéziratok a szent-antali hg. Koháry-levéltárban.)

ZRINYI ILONA ÉS GYERMEKEI

— 1686. május 22. —

Magyarország legnagyobb asszonya : a fölmagasztosult lelkek, nemes szívek, a legdicsőbb honleányok, leghívebb hitestársak, legszeretőbb anyák, a gyöngénőben legszilárdabb jellem, legszentebb önfeláldozás csodálatraméltó eszményképe — Z r í n y i I l o n a !

Van-e nő, kit a végzet boldogtalanabb és mégis oly fönséges szerepre választott volna ki, mint téged ? És van e nő, ki szenvedéseit oly hősies elszántsággal, oly megdicsőült szellemi nagysággal birta volna túrni ? Van-e nő, kinek lelkét annyi súlyos megpróbáltatás meg ne törte, -- s hitét kétségbeeséssé, Istenben való határtalan bizodalomból és megnyugovásból eredő vidorságát búbanatos komorsággá ne változtatta volna ? . . . Sokat szenvedtél, sokat áldoztál, többet mint bármely magyar hölgy, -- de vala nagy vigasztalásod, fényes kárpótolásod is; mert volt-e valaha magyar anyának nemesebb fia, mint tenéked, Magyarország legnemesb asszonya ? . . .

Százszor boldog te, a ki, midőn a sors s a férjedhez való hűség, férfiszererepére kényszerítének : tiéid közt akkor sem szüntél meg nő lenni. A legmagasztosabb honsze-

retet s az ereidben lángoló Zrínyi-vér heve hőssé bírá-
nak varázsolni: de a kemény páncél nem tön rideggé;
te a kardok csattogása s egetverő harcziáltás között
is a leggyöngédebb anya tudál maradni. Bámulatosan
betöltéd szerepedet: de hivatásodról sem feledkezel meg.

Ímé, erről akarok egy lélekemelő képet, egy meg-
ható tanúbizonyságot napvilágra hozni. Lássuk, hogy a
hős Zrínyi Ilona, éppen midőn hősiességének leg súlyo-
sabb próbáit adá, milyen volt — m i n t a n y a !

* * *

Thököly Imre fejedelem egykor oly fényes csil-
laga, a töröknek bécsi veresége s a párkányi harc
után mindinkább elhanyaglott, elborult. Dunántúlt és az
alföldet csakhamar elveszté, s Felső-Magyarországon
is mind szűkebb térre szoríták hatalmát. Szövetségesé-
vel: a föltarthatlan romlásnak indúlt törökkel együtt kelle
buknia. Ha föl-fölvillant is még olykor hadiszerencséje:
pillanatnyi fény volt az csak, melyet hosszú homály
követett; és e pillanatnyi fényt is mintegy erőszakkal,
nagy áldozatok árán kelle, s csak tündöklő vezéri te-
hetsége s kuruczainak híres serénysége által leheté ki-
vívnia. S Thököly Imre eszélyes ember volt, belátta,
hogy ha pillanatokra visszaküzdi is még néha-néha régi
szerencsáját: állandóul markában tartani annak üstö-
két, — nincs többé ereje.

A török hatalom varázsa meg volt törve, föléledé-
sében többé senki sem bizott.

Thököly, helyzetének ily tudatában jónak látta, hogy Béccsel kibéküljön. Nagy titokban felküldé biztosát, Szirmay Istvánt 1685-ben: jelentse ki a kormánynak szándékát, hogy t. i. ő, ha méltányos föltételek mellett békét és kegyelmet nyerhet: kész a még kezén levő várakat átadni, sőt a maga erejét is a török ellen fordítani.

Míg Szirmay Bécsben jára, Thököly Eperjest és Tokajt is elveszté; majd értesülvén, hogy Schultzs császári tábornok hadait Caprara új erővel szaporítá, s most már Kassa megostromlására teszen készüléket: Nagy-Váradra sieté, hogy a pasától segélyt kérjen. Ámde, a váradi őt, a várt segély helyett elfogatta, bilincsbe verette, és Ibrahim vezérpasa táborába küldé. Ekkép bántak „Felső-Magyarország királyával” szövetségesei.

A fejedelem elfogatása a nagyvezér parancsára történt, mégpedig azon okból, hogy a bécsi udvar hasznosnak itélé a Szirmayval való alkudozás helyett Thököly titkos békeajánlatát a portának fölfedezni. A szerencsétlen fejedelem levelét a nagyvezér kezébe juttatták, a ki — hitszegést látván dolgában — olyannyira fölgerjedt ellene, hogy rögtön megparancsolá pasáinak: szép szerével fogják el a kurucz királyt.

A fényes porta tévesztettebb s rosszabb következményű lépést alig követett el valaha Thököly csalárd módon történt elfogatásánál. Mert a kuruczok látván, miként bánik a török fejedelmökkel: végképen elkeseredtek, seregestől lönek labanczczá, hogy a császár

zászlói alá sorakozván, véres boszút álljanak a pogá-nyon. Így az enyiczkei ütközet hőse Szöcs János, így Deák Ferencz, kik Thököly mezei lovashadaival Kálló alatt csatlakoztak a királyiakhoz; így az ősz Petröczy István, így a hősek hőse: Petneházy Dávid gyalogvezér, ki most 7,000 hajdúval állott Leopold mellé, s a következő évben Budavár megvitt falain, véres zászlóval kezében, legelső — hirdette a törökök romlását s a magyar dicsőséget.

A visszas eredmény láttára a szultán megrémüle, s Ibrahim szerdárt megfojttatván, azonnal szabadon bocsátá Thökölyt, — de már későn. Mert e közben a várak is egymásután föltárták kapuikat: Kassa, Regécz, Patak, Ungvár.

Thököly birodalma egész Felső-Magyarországon csak az egy Munkács várából álla már; de ezt neje Zrínyi Ilona és alatta 5000 főnyi legedzettebb, legelszántabb kurucz védelmezé.

A dicső nővel két gyermeke: a két Rákóczi-árva is ott vala, sok beszorúlt nemességgel együtt, — Munkács kövarában. Maga a fejedelem csekélyre leolvadt számú csapattal távol, az ország déli részeibe szorúlt, s nemrég hatalmas pártfogójától, a töröktől sem remélhetett segélyt, mert most az maga is meg vala törve.

Caprara tábornok 1685. ősszel Munkács vára alá szállott, s miután Zrínyi Ilona a feladásról hallani sem akart: megkezdé az ostromot, a kemény lövetést, bombáztatást, gyorsan megújuló rohamokkal. Zrínyi

Péter bátor s bájos leánya pánczélba szorítá keblét, sisakot csatolt fejére, kardot karcsú derekára, és ott állott a bástyákon a legsűrűebb lövések között, biztatva, lelkesítve bajnokit. S ha észrevette, hogy kitarításuk hónapok múltával csüggedezni kezd: Thökölytől a várba titkon becsempészett — sőt sokszor csak költött — leveleket olvasott föl nekik, hogy a fejedelem nemsokára eljő segítségökre, hogy immár útban van, hatalmas sereggel, azért csak védjék a várat elszántan. — S az ostrom folyt; és megesett, hogy némely udvariatlan bomba Thökölynének ebédlő teremébe tört utat és ott vágódott széllyel, épen midőn a fejedelmi asszony gyermekeivel ebédelne. . . . De a Rákóczi-árvák életét Isten őrzé, — s Zrínyi Péter lánya a haláltól nem tudott rettegni. Ragyogó bátorságával a várvédőket oly vitézítettekre lelkesíté, hogy például egy ízben 600 elszánt kurucz éjtszaka kirohanván, a vívók sánczait bevette, s azonkívül hogy ostromszereiket szétrombolá: 3000 németet és labanczot vagdalt össze.

A hősi védelem így tartott két évi g.

Nem czélunk ezúttal részleteibe bocsátkozni e várvédelemnek, mely hazánk történetében páratlan. ¹⁾

Hagyjuk el a harczok képét; a vész pusztító angyalának szózata, az érzetek dördülése helyett, halljuk

¹⁾ Szóljon e részben a szemtanú D o b a y Z s i g m o n d naplója, melyet „Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai“ közt 1868-ban kiadtam. (Monum. Hist. Hung. Scriptores XXIII. 413—458. l.)

az anyai szeretet mézédés szavait, s a gyermek hálá szelíd rebegését. Hisz e gyöngéd érzelmek suttogását még az ágyúk dörgő szava sem némíthatta el, s emlékezetökkel nem bírt megküzdeni kétszáz zord esztendő.

Munkácsvára 1685. őszétől 1687. elejéig vala folyvást ostrom, vagy szoros ostromzár alatt. Ezen időszaknak majdnem közepére esik azon családi kép, illetőleg költői erekye története, melyet közölni akarok — 1686. május 22-kén, a Munkács várába szorult magyarságnak — miután a martius 12-kétől april 28-káig tartott éjjeli-nappali bombázást, lövetést diadalmasan állotta ki, nagy ünnepe volt. Nemcsak a tavasz kinyíltának örülének — hisz attól a rideg sziklavárban jóformán el valának zárva, — s nemcsak annak, hogy a zordon tél hidege s hosszú, sötét, kietlen éjei immár elmúlván: az örködés a bástyákon ezután könnyebb, s a vár, a sánczárkok jegének elromlása után, még erősebb leend, — hiszen ők már megszokták a virrasztást, sanyarúságot, örökös vigyázatot s kemény vitézséget; a vár valamennyi ágyúja nem azért dördült ki háromszoros örömlövésekkel, nem azért járanak a nemesség, tisztek és közvitézlő rend tisztelgő küldöttségei a vár aszszonyához; más vala az örömnök oka: Zrínyi Ilonának nevénapja volt.

Valamennyi kurucz vitéz örült, valamennyi üdvözlő küldött boldogságot, áldást kívánt az úrnőnek: de legmeghatóbb azon jelenet volt, midőn Ilonának két szép gyermeke, a két Rákóczi fejedelmi sarj állott elő

s köszönté meg anyját őszintén szerető gyermeki szívvel, egyszerű, de jellemző versekben. II. Rákóczi Ferencz 9 éves és Rákóczi Juliána 13 éves volt ekkor.

Zrínyi Ilonát annyira meghatá e jelenet, hogy a gyermekei által elmondott köszöntő verseket örök emlékül megőrizni akarván, sajátkezűleg leírá, s elején és végén az anyai szeretet lélekemelő kifejezéseit, szerető szívének áldásait jegyezé a bizonyára örömkönyeivel áztatott papírra.

A jó sors úgy akarta, hogy a magasztos hölgy e kézírása hazánk egyik főúri s a Rákóczi-házzal rokon családjának: a gr. Erdődyeknek vörösvári levéltárában fennmaradjon. Ímé itt közlöm onnat, s csak azon figyelmeztetést bocsátom még előre, – hogy a szives olvasó e verseket inkább mint becses történelmi emléket, mintsem valami nagyértékű poétai művet tekintse; továbbá költői becsök megítélésénélse nyelvünk mai kifejelettségét s művészetté emelkedett verselésünket hanem irodalmunk akkori állapotát vegye zsinórmértékül. Különben, annyit költői szempontból véve is egyáltalában el lehet mondani, hogy a hangulat e versekben igen jól eltalált, hogy vannak egyes megható képek, sikerült stróphák, s ép oly jól illik a tűzlelkű kis Rákóczi szájába a harcoknak, szabadságnak, anyja dicsőségének emlegetése, mint szelid nénjének ajkaira az odaadó édes szeretet és gyermeki hála olvadó szózata.

* * *

„Munkács várában, 1686. 22. Majj köszöntöttek

az én édes gyermekim, Szent-Ilona napján. Kezdette az én édes fiam Rákóczi Ferencz, 9 esztendő korában, ezen szókkal:

1. „Pallas, bölcsességnek szép Istenasszonya,
Téged követőknek igaz oktatója :
Nyelvünk kerekinek, kérünk, megoldója
Feltett szándékainknak légy igazgatója !
2. Mert nincs nyúgodalma mi csekél elménknak,
Fájdalmi nyilai újítják szívünknek ;
Az hálaadásra ez nap ösztönöznek —
Mai szent innepre úgy emlékeztetnek.
3. Dicső Szent-Ilona ünnepének napja,
Romlott természetnek erős érzebástyája,
Meggágyadt elménknak biztató istápjá —
Isten dicsőségét keresők példája !
4. Mert nem szánta kincsét , hogy Istennek tessék,
Szent keresztnek fáját, csak feltaláltassék,
Azzal egész világ megörvendeztessék,
Föld sötét gyomrából napfényre vitessék.
5. Szent-Ilona által békesség zászlója
Ma taláztatott fel éltünk megadója,
Lelkünk örömi szent keresztnek fája,
Ádám esztünk életrehozója.
6. Gonosz Lucifernek ez volt megrontója,
Halál mirigyinek lelki orvoslója,
Vétkekkal megterhelt lelki biztatója,
Sanyarú inségből megszabadítója.

7. Áldott ez mái nap, és szerencsés óra,
Áldott boldogsággal teljes Szent-Ilona,
Hogy lelkünk általa virradott ily jóra, —
Szent-Ilona által jutánk boldogságra.
8. — De megdobbant szívem, hogy juta eszemben
Kegyelmes asszonyonk forogván elménkben,
Kivel múlt napokban valánk nagy ínségben :
És mégis maradtunk, vagyunk kegyelmében.
9. Két pellikán-fiát szárnyaival fedezte,
Szempillantás nem volt : szemcivel nézte,
Hogy vagy egyikének ne légyen eleste,
Kevesség ¹⁾ távozván : azonnal kereste.
10. Munkács-Betúlia, mit mondasz ezekre ?
Vitéz, sok lakossi szóltok mindenekre :
Hogy Isten tartotta sok szerencsétekre, —
Ilona, nem Judit ment az ellenségre !
11. Ínség bilincseit kerülő magyarság :
Egy Munkács várában szorult az szabadság,
Kit egy Zrínyi-szívő tartott meg asszonyság, — ²⁾
Hol vagy s hálát nem adsz az egész magyarság ? !
12. De mi közöm máshoz ? . . . tudom, mit míveljek,
Én szerető néném, mert hozzád beszélek :
Mondjunk dícséretet a mi szülőinknek !
— Én többet nem szólok : ítélettől ³⁾ félek. “

¹⁾ Kevesség = kevéssé.

²⁾ Zrínyi-szívű asszony tartott meg.

³⁾ Megítéltetéstől.

„Most felelt arra az én édes leányom Rákóczi Juliána, 13 esztendő s korában :

13. „Én szerető öcsém ! bátran elkövetem
Kérésed, intésed ebben meg nem vetem ;
Ámbár, mint kellenék : úgy nem követhetem,
De szívből cselekszem, mint végben vihetem.
14. Óh áldott szereteti fiaknak szülőkhez,
Ki mézeket meggyőz, anyák gyermekekhez;¹⁾
Szíve vígadozhat, ki járulhat ehhez, —
Mert az által czéloz az boldog élethez.
15. Azért kegyességgel teljes szabadítónk,
Minden ínséginkben egyedől vígyázónk,
Ez Nagyságod kegyelmét legyünk háladók ;
Nem tudhatjuk módját, vagyunk tudatlanok.
16. Mindazáltal mégis, hallja szavainkot,
Szívből óhajtozó mi kívánságinkot,
Mutatván ezzel is fiúi voltunkot :
Vegyen nagy kedvesen ez ajándékinkot !
17. Éltének folyamja, mint tengernek légyen,
Földnek bő zsírával itt az földön éljen,
Semmi szerencséje bal-útra ne térjen,
Szent patronájával egyben²⁾ bő részt végyen.
18. Szent-Ilona napját számossan érhessen,
Fiúi készséget soká szemlélhessen,
Isten szent áldását mindenben vehessen —
Szép nemzetünk hírét égis elmehessen.

¹⁾ Anyák szeretete gyermekeikhez a mézet meggyőzi, azaz fölülmúlja édességben.

²⁾ Együtt.

19. Szíve minden bűja, öremnek árjára
Forduljon, hajoljon boldogulására ;
Egy szép fényt mutasson vidámulására, —
Még ellenségi is szolgáljon jóvára !
20. Ez kívánságinkot Nagyságodnak ajánljuk,
Szent-Ilona napján szívből praesentáljuk ;
Gyarló ajándékunk, magonk is megvalljuk :
De s z í v t á r h á z á b ó l mi ezeket adjuk !
21. Esedezvén azon : hogy szokott kegyelme
Ne szőnjen¹⁾ meg rajtunk anyai szerelme ;
Czímeres két szárnya : életünk védelme,
Szép Munkács-varának légyen segedelme !
22. Csekély ajándékért bocsánatot kérünk :
Szívünk óhajtásit fontolja meg nekünk,
Kinek szeretetiben végződjék életünk,
Es hogy kegyelmében holtunk napig éljünk.
23. Isten ! hallgasd tehát ez kívánságinkot,
Hallgasd az egekből mi sóhajtásinkot :
Boldogíts(d) e földön mi édes anyánkot ! . . .
Lábához e szókkal hajoljunk magunkot. “

„Isten soha ne adjon anyának jobb gyermekeket, mint ezek még eddig az ideig voltak, mert soha nem tapasztaltam egyebet benne az igaz szeretetnél és engedelmességnél hozzám, semminémű változásokban ; abban leginkább gyönyörkedtem. Egymáshoz igaz atyafi (testvéri) szeretettel voltak ; ha tovább is hozzám és az én édes Uramhoz (Thökölyt érti) abban megmarad-

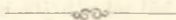
¹⁾ Szűnjön.

nak: vesznek jutalmat mitőlünk, az Istentől áldást, s adnak jó példát az világ fiainak.“

* * *

Eddig Zrínyi Ilona írása.

Kit ne hatna meg ilyen kép, két század múlva is! . . . Íme, ily lélekemelő jelenetek történtek Munkács várában, a hosszú ostrom, a hősi védelem idejében, — mely az ifjú Rákóczi Ferencz lelkét, dicső anyja behatása alatt, a jövő nagy események vezérelésére oly korán megérlelte, megedzette. Szolgáljon e kis irodalmi emlék némi epizódjául a nagy eposznak.

MOST JÖTTEM ERDÉLYBŐL. . .

(1685—95).

1. Most jöttem Erdélyből, Erdélyországából —
Lovastól, nyergestől, egy nyargalt szolgástól. ¹⁾
2. Szolgámnak a neve Hányd-el-vesd-el Gyurka,
Magamnak a neve: bujdosó katoná.
3. Nem vétettem semmit, az ég bizonyágom :
Még sincs maradásom — köztetek lakásom . . .
4. Szegény árva fejem nincs hová hajtanom —
Szegény árva fejem nincs hová hajtanom.
5. Elment az én uram idegen országra :
Levelet íratott, hogy menjek utánna. . . .
6. Elment az én uram a török táborra —
Meggyászolom ötöt fekete bársonyba. ²⁾

¹⁾ Horváth Ádámnál.

„Három paripával — egy rongyos subával.“

²⁾ Más, szintén régi változatban :

„Bizony meggyászolom fekete bársonyba.“

7. Délig feketébe — délután veresbe,
Hajnalkor pediglen öltözöm fegyverbe. . . .
8. Ülök paripára — jó lovam hátára :
Úgy megyek utánna — nagy Törökországba.
-

Tájékozás. E szép ének, melyet, úgy látszik, Thököly hanyatló éveiben — okvetlenül 1685. ősszel Váradon történt elfogatásánál később — valamely, ura után Törökországra alá induló bujdosó kurucz katona szerze, — egykor igen népszerű lehetett, mert több régi dalgyűjteményben fönmaradt, az Akadémia kéziratárában. Pálóczi Horváth Ádám is följegyzé 1813-ban „Öt száz ének“-ébe, „Nincs maradás“ cím alatt; — sőt, bár jelentékenyen elváltoztatva, még ma is él a dal egyes verseiben. Lásd és v. ö. a Heckenast-féle Magy. Népdalok és Románczok 153—154 l., továbbá: „Pálóczi népköltemények.“ Összegyűjté és kiadja Pap Gyula. (Sáros-Patak, 1865. 21. l.) Az általunk itt közölt változat azonban ezen újabbak, s eredeti jellegük-ből kivetkőztetteteknél nemcsak hogy sokkal régebb, de egyszersmind sokkal becsesebb és teljesebb is. Több ódon följegyzésből, melyekben némely stróphái szintén össze valának zavarva, sikerült így egybeállítanunk vagy mint hisszük: az eredetire visszavinnünk.

SZEGÉNYLEGÉNY DALA.

— A XVII-ik század végéről. —

(1686—96.)

1. Mit búsúlsz kenyeres, midőn semmid nincsen ?
Jó az Isten, jót ad — légy jó reménségben !
Fölnyílik az idő, majd az gyöngé füre,
Hova két szemünk lát, elbújdosunk ketten.
2. Óh édes pajtásom, hogyan búsulkoznék :
Midőn az sok gondok rajtam uralkodnak ;
Sok gondolkodások szüntelen fárasztanak —
Minden órán engem elmémbe bágyasztanak.
3. Rongyos az dolmányom, ki van az oldalom,
Az sok folttól ugyan nehéz az nadrágom,
Hátam lapoczkáját veri az kalpagom,
Zsírtól ködmenyem is igen megavult már.
4. Az köpönyegem is igen jó-viselt már,
Az sok eső miatt vagyon benne sok kár,
Mind elrothasztotta az esizmámat nagy sár, —
És nyereségemmel kerest ¹⁾ pénz szükön jár.

¹⁾ Így, keresett helyett.

5. Nincsen abrak, széna : rút, hitvány az lovam,
Rongyos az istállóm, igen puszta házam,
Mind eltöredezett szegen az nyeregfám,
Mind lekopott róla az sok szép nyert szerszám.

6. Kenyereim, peccenyém igen szűkön vagyon,
Morzsalék sem hever mast az tarsolyomban,
Pénzem penig nincsen mast az oldalamon,
Kiürült a gyűszöm, elkölt kóborlásom. ¹⁾

7. Az lovamról igen lekopott az patkó,
Az ki még rajta van, az is nem igen jó ;
Ha nem patkoltatok : elhal tülem az ló —
Csak gyalog maradok, mint egy rút kóborló.

8. Az farkasbőrömnek lekopott az szőre,
Pókháló palaczkom az szegen bélepte ;
Nyargalózik rajtam az tetvek serege —
Mert szurtos az üngöm, nincs ki fejrítse.

9. Kurva már az anyja ! . . . mint élhetek : élek ;
Kivetem hasamat az szép verőfénynek,
Csak úgy dohányozok az midőn éhezek —
Így én is másokkal szépen eltöngődök.

S z e n c s e y G y ö r g y codexe szerint ; megvan egyébiránt ezen igen elterjedt katonadal más, múlt századi gyűjteményekben, és szintén múlt századi ponyva-

¹⁾ Szerzeményem, ragadományom. Kóborlani régen == raga-
dozni, csavarogva prédálni.

irodalmi nyomtatványokban is, több-kevesebb eltéréssel s többé-kevésbbé rövidítve; — azonban legrégibb, tehát legeredetibb változata e Szencsey-féle, mely vagy még a XVII-ik század végén, vagy a XVIII-iknak első éveiben iratott be azon codexbe. Alább közöljük még néhány újabb változatát, megjegyezvén, hogy ezen ének minden valószínűség szerint Thököly szerencséjének hanyatlása idejében, 1686—96 keletkezett, midőn a csupán fegyverök keresményéből élő katonarendek: „szegénylegények,” egy időre szolgálat nélkül maradának.

KAPITÁNY ISTVANRUL.

(Ugyanaz, más változatban.)

1. Mit búsúlsz kenyeres, midőn semmid sincsen?! ...
Jó az Isten, jót ad, — légy jó reménségben!
Felnýlik az üdö majd az gyenge füre —
Hová két szemünk lát, elbujdosunk ketten.
2. Óh édes pajtásom, hogycne búsúlnék én :
Midőn a sok gondok rajtam uralkodnak,
Sok gondolkodások szüntelen fárasztanak, —
Életemet éppen nékem elfogyasztják.
3. Rongyos a dolmányom, ki van az oldalom,
A sok főttúl ugyan nehéz a nadrágom,
Hátam lapoczkáját veri a kalpagom,
Sinóros mentém is alig van nyakamba.
4. Kenyerem, peccsenyém igen szűkön vagyon,
Morzsalyék sem hever mostan tarsolyomba,
Pénzem pedig nincsen a szegény táskámba —
Mert beiddogáltam régenten a koresmán.
5. A köpönyegem is igen viselt immár,
A sok esső miatt vagyon benne nagy kár ;
Mind elrothasztotta csizmámat a nagy sár,
A nyereségem is igen szűkön csak jár.

6. Nincs abrakom, szénám : rút, hitvány az lovam,
Rongyos az istálóm, igen pusztá házam ;
Mind eltöredezett a szegény nyeregfám,
Mind elszakadozott puha hermet-sziam.
7. A farkasbüremnek lekopott a szőre,
Pókháló palaczkom a szögön bélepte ;
Nyargalózik rajtam a tetűk serege —
Mert szennyos az ingem, nincs ki fejtérse.
8. A lovam lábárúl lekopott a patkó,
A ki még rajta van : az is nem igen jó ;
Ha nem patkoltatom, elromlik az jó ló —
Ló nélkül peniglen nekem nem igen jó !
9. Kurva legyék az anyja ! mint élhetek, úgy élek ;
Néki vetem az hasam a jó verőfénnek,
Csak úgy dohányozom, a midőn éheznek, —
Úgy az többivel majd én is kitelelek.
10. Én Kapitány István ezeket szerzettem,
Mohácsi mezőben, nagy tetvességemben ;
Szintin elbágyadtam nagy szegénységemben,
Ezeket úgy irtam, veszteg hevertemben.

Egy, néhai Erdélyi János hátrahagyott kéz-
iratai közt találtató, — a múlt század elején — mint
egy „Sancta Maria . . .“ kezdetű latin énekben említte-
tik : III. Károly uralkodása idejében — összeírott co-
dexből. Az írás jellege, továbbá a papír is kétségkívül
ezen korra utal. A codex különben vegyest magyar,
latin és tót énekeket tartalmaz, elején csonka, s kül-

alakjára nézve 8-ad rétű, kopott fekete bőrkötésű. Egykor Jankovich Miklósé volt, mert első lapján ez van írva: „Collect. Cation. Hung. Jankovichian. In Octavo. Tom. G.“ S valóban, a nemzeti muzeum kéz-irattárában Hung. in quarto 173. sz. a. lévő Jankovich-féle régi ének-másolatok nagy része ebből a codexből vétetett, de gondatlanul és a nyelvezetet ódon jellegéből kivetköztetve.

Ki volt, legyen Kapitány István?... Bizonyára bujdosó katona, — de ily nevet többen viseltek, úgy Thököly, mint Rákóczi korában; melyikükre kelljen itt gondolnunk?... nem tudható, de nem is lényeges, miután valami jelentékeny szerepet, sőt felsőbb tisztséget egyikük sem viselt.

MIT BÚSÚLSZ KENYERES. . . .

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Mit búsúlsz kenyeres, midőn semmid sincsen?
Jó az Isten, jót ád, — légy jó reménységben! . . .
Kinyílik az üdő a szép kikeletkor —
Hova két szemünk lát, oda megyünk akkor!
2. Hogyne búsúlhatnék én édes pajtásom!
Rongyos a dolmányom, ki van az oldalom,
A vállamat veri elkopott ¹⁾ kalpagom,
Zsíros ködmönkém is allig függ nyakamon.
3. Lovamnak lábárúl lehullott a patkó,
A ki ²⁾ még rajta van, az is csak kotyogó;
Patkó nélkül pedig megromlik a jó ló, —
A szegínylegénynek az is nem igen jó.
4. Az köpönyegemben sok kárt tett az esső,
Mert ³⁾ úgy megrongyollott, általsüt a verő. ⁴⁾

¹⁾ A k o p o t t (Más változatban. Nemz. muz. kézír. Hung. quart. 173. IV.)

²⁾ A m e l y (U. o.)

³⁾ M á r (U. o.)

⁴⁾ Értsd: v e r ő f é n y.

Van még egy kalpagom, de az is csak végső,
Új mundérhoz pedig a reménység késő.

5. A farkasbőrömnek elkopott a szőrc,
Poloska, ¹⁾ pókhálló a szögön belepte;
Csak úgy sétál rajtam a férgek serege, —
Mert szennyes az ingem, nincs ki fejeértse.
6. Héj, kurva légyen az anyja! élek, a mint élek! . . .
Néki vetem a hasam a jó verőfénynek;
Csak úgy dohányozom midőn megéhezek —
Más szegínylegénynyel én is eltengődek.

Egy, néhai Erdélyi János hátrahagyott kéz-
iratai közt levő, czifrán festett kezdőbetűkkel ékes,
aranyos barna-börkötésű, 8-ad rétű, elől csonka dalos-
könyvből, mely az 1770-es években készült, és a „m u-
t a t ó - t á b l á - j a után tett följegyzés szerint 1779. oct.
1-jén fejeztetett be. Megvan továbbá ugyan így, csupán
a jegyzetek alatt jelzett lényegtelen eltérésekkel, a
nemzeti muzeum kéziratára Hung. in quarto 173. IV.
alatti gyűjteményben is.

¹⁾ P a l a c z k o m. (U. o.)

BUGA JAKAB ÉNEKE.

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Mit búsúlsz kenyeres, midőn semmid sincsen ?
Jó az Isten, jót ad, légy jó reménységben !
Kinyílik az idő majd a jó tavaszkor :
Hová két szemünk lát, oda megyünk akkor.
2. Hogy ne búsúlnék én, én édes pajtásom —
A tömérdek gondok uralkodnak rajtam ;
Gondolkodásim közt se nyugtom, se álmom,
Lelkemet is bennem csak addig találom.
3. Ki van az oldalom, rongyos a dolmányom,
Hátam lapiczkáját veri a kalpagom ;
A tömérdek folttúl nehéz a nadrágom —
Zsíros ködmönkém is alig van nyakamon.
4. Lábárúl lovamnak lehullott a patkó,
A ki még rajta van, az is csak kotyogó ;
Patkó nélkül pedig megromlik a jó ló —
A szegénylegénynek az is nem igen jó.
5. A köpönyegemben sok kárt tett az cső,
Új monderhoz pedig a reménység késő.
Van még egy tarsolyom, de az is csak végső, —
Az vígasztal mégis, hogy bajom nem első.

6. A farkasbőrömnnek lekopott a szőre,
 Palaczká, pókháló a szögön belepte ;
 Nem csalogat engem ifjúság öröme,
 Mert szennyes az ingem, nincs ki fehérítse.

7. Ej, kurva az anyja! élek a mint élek,
 Kivetem hasamat a jó verőfénynek.
 Csak úgy dohányozom mikor megéhezek,
 Több szegénylegénnyel én is eltöngödek.

Nemz. muz. kéziratár, Hung. oct. 74. sz. a. ponyva-
 irodalmi termékek gyűjteményében, többszörösen, — a
 múlt századból s a jelen század elejéről való nyomtatott
 füzetkében. Úgy látszik, egy ily példányról — mert
 egészen a szerint — vette föl Erdélyi János „Nép-
 dalok és Mondák“ gyűjteményébe, (I. I. k. 198. l.) kit
 azonban, a másként oly jeles író, a „szegénylegény“
 szónak mai, átvitt, ferde értelmezése annyira tévedésbe ej-
 tett, hogy a jelen katonadalt a pusztai és harminia-
 énekek rovatába, épen az újabbkori hirhedt zsvány,
 Sobri Jóska nótája mellé sorozá. Holott Buga
 Jakab nem volt zsvány (ki látott farkas-kaczagányos,
 kalpagos, tarsolyos, szóval katonaöltözetű zsványt?) ha
 nem ezen ének szerzésekor szolgálat nélküli szabad vitéz.
 A hópénzből és zsákmányból élődő vitézi rendet, mint
 Thököly, Rákóczi, Bercsényi, Forgách, Károlyi, Beze-
 rédy, Balogh Ádám stb. eredeti leveleiben számtalan-
 szor olvasám, általában „szegénylegények“-nek
 nevezék köznyelven. Kik is eleinte törökre, majd né-
 metre csatázván: Thökölyvel, hanyatló sorsában — né-

melyek török földre bujdosának, mások itthonn megvonták magokat, jobb időkre várva, mígnem 1697-ben a Tokaji Ferencz-féle támadásban, s később 1703-ban, II. Rákóczi Ferencz zászlai alatt, újra megnyílt katonaviláguk. Kik a hosszú harcokban el nem estek, a szatmári béke után ismét szolgálat nélkül maradván: vagy Belez n a y J á n o s — néhai kurucz ezredes, majd császári altábornagy — újon toborzott huszárezredébe álltak, vagy, a regularis hadi fegyelmet megszokni nem tudók, szétbolyongtak itthonn a pusztákon, a „katonacsillag“ újabb feltűnésére várva. De a katonacsillag többé nem tűnik fel, s ők a hosszas pusztai bujdosásban végtére, szükség által kényszerítve, s z e g é n y l e g é n y e k k é lőnek, a szó mai értelmében. Imé, a „szegény legénység“ credete!

A mi már Buga J a k a b személyét illeti: ez kétségkívül Thököly és Rákóczi korában élő kurucz katona volt. Azon, a XVII-ik század utolsó negyedéből származó, vitéz Oláh Gergelyről szóló balladában ugyanis, melyet a „Régi Magyar Vitézi Énekek“ I. k. 213—217. l. közlöttem volt, e versszak fordul elő:

„Pörteleki, hazánk fénye,
B u g a J a k a b, n a g y r e m é n y e,
Jászberényi is népestől
Majd hozzánk jön seregestől.“

Buga Jakab tehát a szabadlegények hadnagyai, Oláh Gergely hadakozó társai között említetik: már pedig ez utóbbiról Béri Balogh Ádám kurucz

ezredes, 1705. aug. 7-kén Szabadszállásáról, világosan írja Károlyi Sándor tábornagynak: . . . „Oláh Gergőly nevű, Hellepront (dunántúli kurucz ezredes) uram hadnagya.“ (Ered. a gr. Károlyi-ltárban.) Ennélfogva Buga Jakabnak sem személyéről, sem koráról nem lehet kétség.

EGY BUJDOSÓ SZEGÉNYLEGÉNY. . . .

— A XVII-ik század végéről. —

1. Egy bujdosó szegénylegény,
Idegen földön jövevény,
Csak megvonta magát szegény —
Hogy ne is látná az napfény.
2. Nincsen semmi állapotja,
Ísmérője, sem barátja ;
Jó szerencsáját óhajtja,
Mert előmentit nem látja.
3. Szakadozott, szennyes ünge,
Rongyos fehér köpönyege,
Megkopott tollas süvege,
Kidült csizmájának kérge.
4. Elrothadott hevedere,
Megvetközött farkasbőre,
Szorúlt csak egy göcsörére — ¹⁾
Nem sokat hajt mast szőrire !

¹⁾ Görcs, gebe. Alább színéről „f e j é r”-nek is mondja.

5. Hegyes-tőre ¹⁾ ketté-romlott,
Minden szerszáma megbomlott;
Vánkosából ²⁾ toll kihullott,
Dolmányja, nadrágja foszlott.

6. Sok sár, víz érte szabljáját,
Hó, zápor verte lódingját,
Rozsda megfogta puskáját,
Lova hullatta patkóját.

7. A fehér is holt-ösztvér,
Meglátszik rajta az szügy-ér;
Kórószál ínyéhez nem fér —
Mert l o b o n c z o t ³⁾ üzni nem mér.

8. Italára szomorún néz,
El köll tünni, noha nehéz,
Mert az gyakran csak csupa víz —
Ritkán vagyon rajta boríz.

9. Inkább pusztákon bujdosnék,
Pogány törökkel csatáznék,
Kövér borjút, báránt ennék —
Az fehér is ott jól laknék.

¹⁾ Münevén dragon, a régi lovaság kedves fegyvere, a magyaré is; hosszú, háromszögű, kardfogantyúju nyárs volt, ló-hosszant fektetve hordák s leginkább üldözésre használák, kópja helyett.

²⁾ Nyeregvánkosából.

³⁾ Labanczot; dunántúliasan ejtve, a hová a leiró. Szencsey való volt.

10. Abban lenne reménsége,
Fizetésben nyeresége,
Vitézségen előmente,
Tisztességes hírc-neve.
11. — Talám az idő megfordúl,
Az jó szerencse megmozdúl,
Katona-csillag földerül, —
Zabot ő akkor nem koldúl!
12. Hol nem lehet: senkit nem bánt,
Két pénzt, garast ha ő elránt,
Nem sokat vét ő az eránt, —
Az mint tanulta, csak úgy szánt!
13. Katona-por ha búsítja,
Tíz avvagy húsz az ki bántja:
Vállát csak meg sem vonítja —
Csak csöndesen elmúlatja. ¹⁾
14. Nám föltette az czégért is, ²⁾
Van hozzá vastag nyaka is,
Bíztatja magát azzal is:
Állapotra mehet úgy is.
15. — A ki ez éneket szerzé:
Sok helyen ő megijede,
Sok helyen mást megijeszte . . .
Ekképpen járt ő élete.

¹⁾ M u l a s z t j a értelemben, ódon.

²⁾ Tollas forgóját fogja érteni.

Szencsey György dalkönyvéből. Ez ének tartalma is nyilván a Thököly bukása utáni korra, az első kuruczvilág szünetére, de a török háborúknak még fönn voltára, szóval a XVII-ik század végére utal. A szegénylegényekről az előbbi éneknél mondtak, e dalra is mind állanak.

Helylyel-közzel lényegesen eltérő s egy strophával hosszabb változatát egy székely-codex után, l. a köv. lapon.

EGY BUJDOSÓ SZEGÉNYLEGÉNY. . . .

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Egy bujdosó szegénylegény,
Idegen földre jövevén,
Csak megvonta magát szegény —
Hogy ne is látná az napfént.
2. Nincsen semmi állapotja,
Ismerője, sem barátja,
Jó szerencséit óhajtozza,
Mert elémentit nem látja.
3. Szakadozott szennyes inge,
Rongyos fejr-köponyegje,
Megkopott tollas süvege,
Kihullott esizmája kérge.
4. Megrothadott hevedere,
Megvetkezett farkasböre,
Szorult csak egy göcsörére,
Nem sokat óhajt szörire.
5. Hegyes-töre kettétörött,
Nyerge szerszáma megbomlott,
Vánkosából toll kihullott.
Dolománya s nadrágja elszakadott.

6. Elfogyott az ebverte is,
Nincs erszénben egy pénze is,
Sem, hogy miként épüljön is —
Megúnták már szállásán is.
7. Nincs mit adni főzeléknek,
Nem mond semmit, hogy főzzenek,
Panasza van kenyerinek,
Óhajtja borsát étkinék.
8. Italára szomorún néz :
El kell tünni, — noha nehéz,
Mert az csupán csak tiszta víz, —
Ritkán nagyon rajta boríz.
9. Katona-por megszállotta ;
Tíz-husz hogyha háborgatja :
Még csak vállát sem vonítja —
Ily csendesen elmúlatja.
10. Az lova is holt-ösztövé,
Megtetszik rajta az verés,
Poros zab ínyire nem fér,
Koszorút most üzni nem mér. ¹⁾
11. Inkább pusztában bujdosnék,
Pogány törökkel csatáznék,
Kövér bornyút, báránt ennék, —
Az lova is ott jól laknék.

¹⁾ A régi magyarok koszorúért szoktak versenyt futtatni. (L. a Zrínyi Ilona lakodalmán tartott ünnepélyek egykorú leírását: a Hazánk és Külföld 1867. febr. 10. számában közölve.)

12. Kész volna ontani vérit,
Kardjával enni kenyérit ;
Csak látná érdemes bérít :
Forgatná vitéz fegyverit.

13. Ily sok kárát ha számlálja :
Éppen az fejét furdalja,
Vitézségnek kúrát unja,
Szemeit égre fordítja. . . .

14. Talám az üdő felfordúl,
Katona-csillag felvidül,
Szerencséje is megfordúl —
Abra-kot akkor nem koldúl.

15. De addig sem jó henyélni,
Az éjet végig alunni,
Tanolt dologhoz kell fogni,
Néha lovat sétáltatni.

16. Nem esett feje lágyára,
Kész mindenkor szolgálatra,
Semmit abban nem hagy hátra —
Az mint fordúlhat jóvára.

Finis.

Csik-Szent-Léleki Bocskor Jánosnevű, Rákócziidejében kuruczoskodott csiki székely, csak kevésbé literatus ember codexéből. E codex 1716-tól 1739-ig iratott egybe. Tartalmát a XVII-ik század elejétől az utóbb mondott évig terjedő vallási, továbbá nemzeti és társadalmi, különösen lakodalmi, tréfás, — sőt oláh és czi-

gány nyelvvel is vegyes énekek képezik. Vannak közöttük az 1657-iki tatár rabságra stb. vonatkozók, s több becses k u r u c z v i l á g i dal, mely utóbbiaknak mindnyáját közöljük. A codexet, mely 1744-ben csík-szentléleki kántor Székely Antal, az újabb időkben pedig a verespataki társalkodó egylet, majd mások tulajdona volt, a múlt évben gr. L á z á r M i k l ó s — a magyar történelmi társulat kolozsvári állandó bizottságának jeles elnöke — több kézen át megszerezvén, újra az említett egyletnek ajándékozta, honnét úgy látszik, 1849-ben vészett el. De előbb felküldé a nemes gróf irodalmi használat végett hozzám, mint a történelmi társulat titkárához, ki is a becses dalkönyvet a nevezett társulat 1870. évi febr. 3-kán tartott választmányi ülésén bemutatván, tüzetesen ismertettem. Miután pedig belőle mind azt, a mi Vitézi Énekeim közt, továbbá Krizánál és Erdélyinél meg nem jelent, lemásoltam volna, gr. Lázárnak köszönettel visszaküldém; mely hálás köszönetet, jelen gyűjteményem nevezetes teljesbitése okáért is, örömetest ismételem itten.

GONDVISELŐ ÉDES ATYÁM. . . .

— A XVII-ik század végéről. —

Ezen ihletett költői lélekből fakadt, bánatos hangulatú, megható resignatióval irt s némely versszakai-ban a költészet felsőbb régióiba emelkedő bujdosó ének egyike az összes kuruczvilág legszebb dalainak. Nagy kedveltségnek is örvendett ama szomorú időkben, mert Ungvártól Vas vármegyéig, s a Bakonytól a szé-kely havasokig el vala terjedve. Sok szegény kurucz bujdosó vigasztalhatta vele magát. Valódi költői és tör-ténelmi ereklye, mely ama sokat szenvedett és sokszor elbukott s meg újra fölkelt buzgó magyar párt üldözött híveinek állapotát híven festi, hangulatát híven tükrözi. Közöljük tehát mind azon négy változata szerint, melyet fölkutatnunk sikerült.

Megvolt a jelen ének Szencseý codexében (Bakony-vidék), mert ennek tartalomjegyzékében kezdősora előfordúl, — de a szövegből már ki van szakadva. Megvagyon továbbá, mindenekelőtt ama J a n k o v i c h - E r d é l y i - f é l e , III. Károly korabeli dalkönyvben, melyről a „Kapitány Istvánról” című éneknél szólottam; megvagyon a nemzeti muzeum kéz-

irattárában: Hung. in quarto 173. VII.; megvagyon a győr-szemerei, Mészáros Péter-féle 1698—1701-iki, s meg végre a csík-szent-léleki codexben, itt 1716-ban, beírva.

Áthangozá tehát az egész országot, átérté, át-
érezé fájdalmas hangjait az egész kuruczság. És miké-
pen Thököly bujdosó hívei a hóhér Caraffa üldözései
közepette e szívemelő énekkel ajánlák magokat a buj-
dosók gondviselője: Isten ótalmába, — ugyanezzel bú-
csúztak hazájoktól a bujdosásra indult Rákóczi és Ber-
csényi hívei is, — a magyargyűlölő, kegyetlen Heister,
Pálffy és a bécsi ministerium leszködő zsoldosai elül er-
dőkön, hegyeken bujdokolva, 1710, 1711-ben s utóbb

Tinódy Sebestyén Kolozsvártt 1554-ben nyomtatott
énekinek van a nemzeti muzeum Széchenyi-könyvtára-
ban (quart. 3546. sz. a) egy ép példánya, mely 1682-ben
Muraj-Szombatban Tulok Ferencz Antalé, 1686-ban
Légrádon Marich Istváné, 1739-ben ismét Tulok Feren-
czé volt ¹⁾, — e példány 256-ik lapján, alól, régi írás-
sal ez áll:

„Rákócz y Ferencz írta“, míg a könyv
vége felé, a 307-ik lapon, — Bercsényiéhez hasonló
írással ez: „Anno 1711. elvégeztem 10. Febr.“
Ugyanezen könyv V-ik lapján, azon írással, mely a
muraj-szombati Tulok Ferencz Antal 1682-iki névbe-

¹⁾ 184-ik lapján pedig e följegyzés olvasható: „Írta J. Cs.
Szent-György-Wöllgyin.“ (Zala.)

jegyzése alá ezt írta: „Tulok, de rossz jármás, mert nem Isten tulka,” — olvashatók a jelen bujdosó dalból, a lap szegélyére írva ezen részek:

„Szegény fejem hozzád hajtom,
Minden dolgom reád bízom,
Légy az én édes tőtorom —
Előttem járó csillagom!

Nincsen nekem atyám-anyám,
Az kihez“

Itt a dal megszakad.

Ugyanazon, Bercsényi-forma 1711-iki írás ez, melyről az imént szólék. ¹⁾

Még csak dallamára nézve jegyzek meg e megható bujdosó dalnak annyit, hogy versmértékét s 12-ik versszakát:

„Ez ég alatt, az föld színén. . . .“

összehasonlítva a hasonló kezdetű gyönyörű, egyik legszebb most is élő magyar népdallal: ennek búsongó ómagyar áriájában megtaláltuk a bujdosó kurucz énekek dallamát. Nevezetes költészeti és zenei jelenség.

Lássuk most már az első változatot.

¹⁾ Bizonyos, hogy ezen 1711-iki beíró katonáember volt, mert számos lapszéli jegyzetein kívül, Tinódy „Hadnagyoknak tanoság“ című énekének a hadi jó rendtartást hangsúlyozó helyeit mind megjegyezte, aláhuzkodta.

„Más, igen szép, bujdosó legények éneke.“

1. Gondviselő édes Atyám,
Kérlek, immár meg ne utálj,
Onnét felől vigyázz reám —
Mert érkezett nagy nyavalyám.
2. Édes teremptő jó Atyám,
Én immár mire jutottam!
Csak mióta én bujdostam,
Minden költségből kifogytam.
3. Szegény vagyok, hogy-hogy éljek?
Idegen földre hogy menjek?
Útavalót hogy keressek?
Kenyeret is miből költsek?
4. Egy pénznek ura nem vagyok,
Az erszényből mert kifogyott,
Kölesön pedig nem kaphatok,
Emberségim itt nem nagyok.
5. Zálogba vetném jószágom:
Ha volna mihez nyúlhatnom,
Igyefogyott szegény voltom —
Csak magamot alig tartom.
6. Csak elmegyek egyik földre
Elbújdosom valamerre,
Egy országnak szegletire —
Ott megszálok egyik földre.

7. (Az) Istenre nézve talám
Találkozik olyan atyám
Avvagy olyan mostoh' anyám,
• A ki gondot visel reám.
8. Igaz teremptő jó Atya,
Minden szegények gyámola
Vigyázz az szegény árvákra —
Az idegen bujdosókra.
9. Szegény fejem hozzád hajtom,
Minden dolgom reád bízom ;
Légy az én édes tőtorom,
Előttem járó csillagom.
10. Talám mindaddig bujdosom :
Jóra fordul gondolatom,
Lészen annyi nyúgodalmom —
A hol fejemet lehajtom !
11. Valamely föld határára,
Ha megszállok étszakára :
Szegény madarak módjára
Fészket rakok az ágakra.
12. Ez ég alatt, az föld színén
Vagyon-é olyan jövevény,
Avvagy olyan szegénylegény —
Nem is termett olyan mint én. ¹⁾

¹⁾ E stróphának ma is élő változata így hangzik :

„Az ég alatt, a föld színén
Nincsen olyan árva, mint én ;

13. Nincsen nekem atyám, anyám,
A kihez én folyamodnám;
Isten az én atyám, anyám —
A ki gondot visel reám!¹⁾

14. Mindenektől elhagyattam,
Csak Istenemre maradtam,
Arra dolgomat én bíztam,
Ő szent Fölségére hattam.

15. Bujdosó szoros útakon
Esméretlen földhátakon,
Forgok sokféle próbákon
És idegen országokon.

16. Elúntam már az bujdosást
És az keserves vándorlást;
Istenem, mutass olly szállást,
A hol találjak jó nyugvást!

17. Országnak fényes csillaga,
Szegény fejem kalauzza:
Mutass utat valahova —
Egyik ország határára!

18. Menj el, azt mondja az Isten,
Válogass a jó földekben,

Sirat engem a madár is, —
Hej, lehajlik értem az ág is.“

¹⁾ E strophának is él még variansa, ugyan a föntebbi népdal egyik versszakában:

„Nincsen nekem apám, anyám,
A ki gondot viselné rám.“

Szállj meg Pálma¹⁾ szigetiben,
Az Jordán vize mentiben !

19. A hol a szívednek tetszik :
Fáradt tested megnyughatik,
Fáradt tested megnyugodjék —
Könyves szemed hadd aludjék !

20. Megnyugszol ott bús szívedtül,
Szíved keserőségétül, —
És sokféle félelmektül
Bánatos szíved megnyhül.

21. Ha betegséged történik :
Fáradt tested elnyúgoszik,
Lelked Istenhez vétetik,
Tested a földbe tétetik.

22. Ott leszen étélet-napig,
Fgynchány száz esztendőig,
Azután megétéltetik
És boldogságban vitetik.

23. Ez a vége életemnek
Énnékem szegínylegénnek ;
Bujdosása én fejemnek,
Nyomorúlt sorsa éltemnek.

24. Ez a vége énekemnek . . .
— Engem kinek nevezzenek ?

¹⁾ Előbb P a t h m o s volt írva.

Csak egy szegény idegennek,
Bujdosó szegínylegénnek.

25. Nemes Ungvár vármegyében,
Az erdőháti szigetben,
Az Latorcza mellyékében
Éneklém ezt egy üdőben.

(A Jankovich-Erdélyi-féle, III. Károly korabéli co-
dexből.)

GONDVISELŐ ÉDES ATYÁM . . .

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Gondviselő édes Atyám,
Kérlek, immár meg ne utálj,
Onnét felül vigyázz reám —
Mert érkezett nagy nyavalyám.
2. Édes teremő jó Atyám,
Én immár mire jutottam!
Csak mióta én bujdosom,
Minden költségből kifogytam.
3. Szegény vagyok, hogyan éljek?
Utravalót hogy keressék?
S idegen földre hogy menjek?
Kenyérre is miből költsek?
4. Egy pénznek ura nem vagyok,
Az erszényből mert kifogyott,
Kölcsön pedig nem kaphatok,
Emberségim itt nem nagyok.
5. Zálogba vetném jószágom:
Ha volna mihez nyulhatnom;
Igyefogyott szegény-voltom —
Csak magamat alig tartom.

6. Csak elmegyek egyik földre,
Elbújdosom valamerre, —
Egy országnak szegletire, —
Ott meghalok keservembe.
7. Istenért tán találkozik
A ki rajtam szánakozik ;
Olyan atyám, avvagy anyám,
A ki gondot visel reám.
8. Igaz teremő jó Atya!
Minden szegénynek gyámola!
Vigyázz a szegény árvákra :
Az idegen bujdosókra !
9. Szegény fejem hozzád hajtom,
Minden dolgom reád bízom ;
Légy az én édes tőtorom,
Előttem járó csilagam !
10. Talám mindaddig bujdosom :
Jóra fordul gondolatom ;
Lészen annyi nyűgodalmom —
A hol fejem lehajthatom.
11. Valamely föld határára,
Ha meghálok éjszakára,
Szegény madarak módjára
Fészket rakok az ágakra.
12. Ez ég alatt, a föld színén
Vagyon-é olyan jövevény,
Avvagy olyan szegénylegény ? —
Nem is termett olyan mint én!

13. Nincsen nékem atyám, anyám,
A kihez én folyamodnám ;
Isten az én atyám, anyám —
A ki gondot visel reám.
14. Mindenektől elhagyattam,
Csak Istenemre maradtam,
Arra dolgomat én hoztam,
Ő szent Felségére hagytam.
15. Bujdosó szoros úton
És idegen országokon,
Forgok sokféle próbákon,
Esméretlen földhátakon.
16. Elúntam már a bujdosást
És a keserves vándorlást ;
Istenem mutass oly szállást
A hol találjak jó nyugvást !
17. Országnak fényes csillaga,
Szegény fejem kalauza :
Mutass utat valahova,
Egyik ország határára !
18. Menj el — azt mondja az Isten —
Válogass a jó földekben,
Szállj meg Palma szigetében,
A Jordán vize mentében.
19. A hol a szívednek tetszik :
Fáradt tested megnyughatik ;
Fáradt tested megnyugodjék —
Könnyes szemed hadd aludjék !

20. Megnyugszol ott bús szivedtül,
Szived keserűségétül,
És sokféle félelmektül
Bánatos szived megnyhül.
21. Ha betegséged történik :
Fáradt tested elnyúgoszik,
Lelked Istenhez vétetik,
Tested a földbe tétetik.
22. Ott leszen ítéletnapig
Egynéhány száz esztendőig, —
Azután megítéltetik
És boldogságban vitetik.
23. — Ez a vége életemnek
Énnkem szegénylegénynek,
Bujdosása én fejemnek,
Nyomorúlt sorsa éltemnek.
24. Ez a vége énekemnek . . .
Engem kinck nevezzenek ?
Csak egy szegény idegennnek —
Bujdosó szegénylegénynek.
25. Nemes Ungvár vármegyében,
Az erdősháti szigetben,
A Latorcza mellyékében
Éneklém ezt egy időben.

Nemzeti muzeumi kéziratár, Hung. in quarto 173.
VII. Az előbb közlöttül leginkább a 3., 6., 7., 8., 10.,
11., 14. és 15-ik strophákban mutatkozik eltérés.

GONDVISELŐ ÉDES ATYÁM . . .

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Gondviselő édes Atyám,
Kérlek, immár meg ne utálj,
Onnanfölül vigyázz reám —
Mert érkezett nagy nyavalám.
2. En édes szerető Uram :
Immár én mire jutottam !
Az miúta csak bujdosam,
Minden költségből kifogytam.
3. Szegény vagyok: hogy-hogy éljek?
Idegen földre hogy menjek?
Utravalót hogy keressék?
Kenyeret is miből vegyek?
4. Zálogban vetném jószágom :
Ha volna mihez nyulhatnom ;
Nyomorodott szegény voltom,
Azt miképpen táplálhatnom ? . . .
5. Csak elmégyek egyik földre,
Elbújdosom valamerre,
Az országnak szegletire —
Ott megszálok egyik helben.

6. Istenemre nézve talám
Találkozik olyan atyám,
Avvagy olly kegyes mustohám,
A ki gondot visel reám.
7. Igaz teremő jó Uram,
Minden szegénynek gyámola :
Vigyázz a szegény árvákra —
Az idegen bujdosókra !
8. Szegény fejem hozzád hajtom,
Minden dolgom reád bizom,
Légy az én édes tútorom,
Elöttem járó csillagom !
9. Talám mindaddig bujdosom :
Jóra fordul állapotom,
Leszen annyi nyűgodalmam,
Az hol fejem lehajthatom.
10. Nincsen nekem atyám, anyám,
Az kihez folyamodhatnám ;
Isten az én édes atyám,
Minden ország édes hazám.
11. Valamely föld határára
Ha megszállhatok valaha,
Szegény madarak módjára
Fészket rakok étczakára.
12. Bujdosom szoros útakon,
Ismeretlen föld határán,
Forgok sokféle próbákon
Az idegen országokon.

13. Országnak fényes angyala,
Légy én fejem kalahuzza,
Mutass utat valahova —
Egyik idegen országra!
14. Menj el, azt mondja az Isten,
Válogass az jó földekben,
Száílj meg Pátmósz szigetében,
Az Jordán vize mentében.
15. Az hol te szívednek tetszik :
Fáradt tested hadd nyugodjék,
Könyves szemed hadd aludjék. . . .
És az bús elméd megnyugszik.
16. Ha betegséged történik :
Fáradt tested hadd nyugojék,
Tested az földben tétessék,
Lölköd Istenhez vitessék.
17. Nemes Vasvár vármegyében,
Kanizsára lementemben,
Szerzém ezent egy kis helyben,
Az házaknak szegletiben.
18. Ez az vége énekemnek
Engem kinek nevezének?
Csak egy szegény idegenynek,
Bujdosó szegénylegénynek.

Finis .

A győr-szemerei, Mészáros Péter-féle dalos könyvből, mely a XVII-ik század végén s a XVIII-ik legelején u. m. 1701-ben iratott. Különbségeket a 3., 10., (ez egé-

szen új sort) 11., 13., 15., s 17-ik versszakok mutatnak, azonkívül, hogy hét strophával rövidebb is az előbbi két variánsnál. Mindjárt azon alább közlendő 1700-dik évi nevezetes ének következik utána a codexben, melynek kezdő sora:

„Zokogó sirással sírhatsz magyarnemzet...”

GONDVISELŐ ÉDES ATYÁM. . . .

— Ugyanaz, más változatban. —

1. Gondviselő édes Atyám,
Kérlek, engem meg ne utálj,
Onnan feljül vigyázz reám —
Mert érkezett nagy nyavalyám.
2. Édes teremő jó Uram,
Én immár mire jutottam!
Költségemből már kifottam, —
Nincsen hova folyamodjam.
3. Szegény vagyok, hogy-hogy éljek?
Idegen földre hogy menjek?
Útravalót hogy keressek?
Kenyeremet miből költssek?!
4. Zálagba vetném jószágom,
Hogyha volna mihez nyúlnom;
Nyomorodott szegény voltom,
Keserves én állapotom.
5. Csak elmegyek egyik fele,
Elbújdosom valamerre,
Egyik ország szegletiben,
Idegen ország széljében.

6. Lelkemnek őrző angyala,
Légyen fejem kalauza,
Életemnek főtútora —
Légyen vezérlő csillagja.
7. Bujdosom szoros útakon
Isméretlen föld határin,
Forgok sokféle próbákon
Az idegen országokon.
8. Talám mindaddig bujdosom :
Jóra fordul bujdosásom,
Lészen annyi nyugodalmam,
A hol fejemet lehajtsam.
9. Megúntam (már) az vándollást
És az keserves bujdosást,
Isten mutat olyan szállást
A hol talállok jó lakást.
10. „Parancsolok az vadaknak,
Hogy tégedet eltartsanak,
Oltalmok alá fogjanak,
És téged el ne hagyjanak !
11. Ha betegséged történik :
Fáradságod megnyughatik,
Tested földben letéttetik,
Lelked mennyben felvitetik.
12. Ottan leszen negyven napig,
Huszonkilencez esztendeig,
Az mint ítéletig,
Az Jézus eljöveteleg.”

13. Ez az vége énekemnek . . .
 Engem kinek nevezzenek?
 Bujdosó szegénylegénnek,
 Idegen földről jövőnek.

Finis.

A cik-szent-léleki codexből, melyben, 1716-ban beírva, közvetlenül a föntebbi: „Egy bujdosó szegénylegény . . .“ kezdetű dal után áll; egy tárgyúnak, egy korúak.

A jelen variansban különben, a fölött, hogy a két első változatnak úgy szólván csak fele, — majdnem minden strophá (2, 4, 5, 6, 7, 12, 13) többé-kevésbé eltér, a 10-ik pedig egészen új. A 12-iknek két utolsó sora, úgy látszik, hibásan iratott le Bocskor János által.

IDEJE BUJDOSÁSOMNAK. . . .

— A XVII-ik század végéről. —

1. Ideje bujdosásomnak
Eljött már távozásomnak,
Szomorú utazásomnak —
Sok okai vannak annak.
2. Angyalodat én Istenem
Küldjed, hogy kísérjen engem,
Útaimban vezéreljen,
Minden gonosztól megmentsen.
3. Nincsen, látom, a legénynek
Semmi becse, jaj szegénynek :
Mert itt honninkább kedveznek
Az idegen jövevénynek.
4. Oly helyet azért keresek,
Az hol becsületben leszek,
A tengereken túl megyek —
Jó hírt-nevet ottan szerzek.
5. Csak egy sem fogja megtudni :
Szegény fejem él-é, hal-é,
És élésben módja van-é? . . .
Isten gondomat viseli!

6. Záloga te vagy lelkemnek
Én Istenem ; bízom benned,
Hogy ottan gondom viseled
Az hol engem nem ismernek.
7. — Ifjú Tóbiást vezérlé
Szent angyalod messze földre :
Szegény fejemnek vezére
Ez legyen, és őrizője !
8. Az egész föld kerekségén,
Erdőn, hegyen, földön, vízen,
Ellenség tábor közepén —
Félelem nélkül elviszen .
9. Nem félek ha megbetegszem :
Mert meggyógyít én Istenem ;
Rabságomban megszabadít,
Inségemben ő megsegít.
10. De hogyha rabságba esem :
Ott is van jó reménségem,
Hogy szabadítóm énnekem
Te léssz, kegyelmes Istenem !
11. Róllam el ne felejtkezzél,
Ha meghalok, te temess el ;
Akárki bánjon testemmel —
De csak te bírsz én lelkemmel.
12. Azért hozzád fohászkodom
Mikor eszem avvagy iszom,
Éneklek, vagy imádkozom :
Te légy úti kalauzom !

13. Szerelmes atyámfjai,
Nemzetem kedves tagjai,
Szívemnek vigasztalói,
Kik voltatok orvoslói :
14. Csak kell immár búcsút vennem,
Édes atyám, anyám, néném,
Szerelmes bátyám és ösém, —
Mert nincsen immár késésem.
15. Szomszédim s jó barátimat,
Kik látják megválásomat :
Köszöntsétek mindazokat,
Kik jóakaróim voltak.
16. Isten hozzátok pajtásim,
Vélem felnőtt jó barátim,
Kikkel sokszor nyájasságim
Voltak sokszor mulatásim.
17. Nékem a mi jót tettetek :
Isten fizesse meg néktek,
Hosszabbítsa életetek, --
Hogy ötet tisztelhessetek.
18. Az idegen földre mégycék,
Véletek többé nem lészek ;
Talám nem is lát szemetek . . .
Róllam ne felejtkezzetek !
19. Lábam akármerre mégycen :
Róllatok nem felejtkezem ;
Minden járásom-kelésem
Áldja meg a szent Úr-Isten !

20. Áldása szent háromságnak,
 Isten fijának Jézusnak —
 Ki angyalt ad kalaúznak
 Az igaz útban járóknak

Janóczy András.

Nemzeti muzeumi kéziratár, Hung. in quarto 175. II. és III. A versfőkben rejlik a szerző neve: „Janoczi Andras csinálá.“ Azt hiszem, nem tévedek, ha ezen, a föntebbiekhez — kivált a „Gondviselő édes Atyám...” kezdetühez — alak, modor, tartalom és hangulatban oly hasonló ódon bujdoso éneket szintén a XVII-ik század végére helyezem, s szerzőjét Janóczyt valamely idegen földre induló katonának tartom; különben nem nevezné magát szegény legénynek (3-ik strópha) s nem beszélne más országokon szerzendő hírnévről (4-ik strópha), elenség táborárul (8-ik str.) s rabságba esésről (10-ik str.) A 3-ik versszak egyébként is a Thököly vagy Rákóczi háború befejezése utáni korra utal, mint a melyben a hadi szolgálatban állott magyar vitézlő rend, bizalom és alkalmazás hiányában, szomorú sorsra jut vala, az elhatalmazott idegen elem által, mint volt kucucz, gyűlöltetvén és hátravettetvén.

ÓH SZEGÉNY MAGYARSÁG! . . .

— 1697. május elején. —

1. Óh szegény magyarság, mit gondolsz magadban? . . .
Azt tudod: jól nyugszol te nemcs ágyadban,
Avvagy vígan tánczolsz szabad cúriádban,
Sipoltatod magad kárpitós házádban.
2. Nyájasságod után ménsz az vadászásra,
Jóakaróiddal meg más mulatságra,
Természeted szerint az jó társaságra,
Gondolod: majd juthatsz előbbi vígságra.
3. Ne hidd; mert igen megtréfál az reménség! . . .
Más nótát fúj neked idegen nemzetség; —
Nézd el csak, mint regnál rajtad az németség!
Már az te országod, életed is kétség.
4. Az accíza után az repartíció,
Bészálta tehozzád az contributió,
Mely is te népednek nagy conturbatió,
Kit nem orvosolhat rectificatió.
5. Megkérték s megkérik tüled az portiót,
Vármegyékre osztják számtalan sok adót,
Megnézik házádnál te kincses ládádót,
Elvonják alúlad paplanos ágyádót.

6. Szabadságod ellen házodban is bészáll,
Úri amódon, bízvást énekölve sétál,
Te nemes fejedre tüle sok „h u n c z f u t!” száll,
Azt mondja: házodtúl máshová távozzál!
7. Rettentő hatalmát kölletik kerülnöd,
Magad cselédestül¹⁾ más szállásra menned,
Az hol nem adatik az te csöndességed —
Hanem köll szenvedned igen nagy ínséget.
8. Ajtódat kanóttal ő elpöcsétölte,
Muskotérokka azt környül kerítette,
Estrázsáját pengig mellé helyheztette —
Igaz hűségedet ekképpen fizette!
9. Ágyadban nem fekhetsz, mert elordinálta,
Ásztalod nem tiéd, mert rajta az kártya
Több német urakat kártyázásra várja; —
Ez Magyarországnak egyik nagy igája.
10. Az kártyát elúnván, kezd az koczkázáshoz,
Koczkázása után az dohányozáshoz,
Ezzel sem elégszik, alkalmatlansághoz
Másra lépik, — mely nincs országunk javához.
11. Abrakot és szénát kér az lovainak,
Szép fejr, lány czipót hordat éh gyomrának,
Gyöngé levest, tyúkhúst parancsol szájának,
Édes, lángizü bort hordat ő torkának.

¹⁾ Családostúl értelemben, régies. Cseléd, család: analog eredetű szavak.

12. E mellett forspontot kényszerít meglenni,
Az hová kívánja : sörényen elmenni,
Egy pár citromért is messzi elküldeni, —
Kedvének, kényének eleget köll tenni.
13. Ha ellene támadsz : neved csak rebellis;
Ellened föltámad házadban nyolczszor is,
Szabadságod ellen kikerget tizszer is,
Egy órában téged fenyeget húszszor is.
14. Azonban pálezáját emeli fejedre,
Kéméletlenül vér, esel ott az földre,
Nem is mersz szólani magad mentségére —
Fejet köll hajtaniod ő engedelmére.
15. Ha kvártélybúl kimegy : semmidet sem hagyja,
Minden javaidat magának takarja,¹⁾
Idegen országra szekerekkel hordja —
Házod elpusztúljon, szintén azt akarja.
16. Gondolod olyankor : hol magyar szabadság?!...
Hol van Mátyás király, kinél volt igazság!
Földben temettetett véle az uraság,
És az szép nemesség lön keserves rabság.
17. Hol van országodnak öröme s vígsága?
Hol szép regulája, privilegioma?
Hol tündöklő napja, ragyogó csillaga? . . .
Eltüntenek, — vagyunk idegenek rabja.

¹⁾ Takarítja, hordja.

18. Föltámadtál egyszer¹⁾, de nem vala haszna,
Jó híred és neved azzal megcsorbula :
Mert erőt vett vala, téged megtromfola —
Te fejedről másra esék az korona,

19. Kihez hajtod fejed nyomorúlt magyar nép ?
Ki oly erőtlen vagy, mint sárbúl formált kép ;
Annyi szabadságod bizony immár nem ép —
Ki annakelőtte voltál szép kényes nép.

20. Ki más országoknak régen parancsoltál,
Te vitézségeddel sok népet meghajtál,
Idegen nemzetet vitézül levágtál,
Sok győzedelmekkel triumphust tartottál :

21. Mast nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod,
Miként fűjják, néked csak úgy köll tánczolni ;
Idegen nemzetre szállott szép országod,
Tüled elvétellett arany szabadságod.

22. Ez egy néhány versek Magyarország dolgát
Mutatják, és írják nagy nyomorúságát,
Mert ő elvesztette régi igazságát,
Jó Mátyás királynak drága szabadságát.

23. Kérjed Istenedet : megvigasztal téged —
Csak nagy tisztólettel mindenkor böcsüljed,
Szívedet, lölködet hozzá fölemeljed :
Előbbi koronád megadja tenéked ! —

¹⁾ A bujdosó vezérek s úgy Thököly alatt.

24. Az ezerhatszázban és kilenczvenhétben,
Az pünkösdhavának második hetében
Irák ez verseket szomorú szivemben,
Az Magyarországon való nagy inségben.
25. Dícsértessél mennyben fölséges Űr-Isten,
Az te Szent-Fiaddal fénlő dicsőségben,
Szent-Lélekkel együtt ; szánj meg kérésünkben —
Az Magyarországot tartsd meg békességben !
-

Ez igazi természetes magyar észjárást tükröző, s a Thököly-féle szabadságmozgalom elnyomása után, a hadiszerencsájében fölfuvalkodott német soldatesca által a hazában szerte, nemesen úgy mint nemtelenen, egymásra elkövetett garázda erőszakoskodásokat, zsarlás- és ragadozásokat oly élethíven festő verseket, S z e n c s e y G y ö r g y codexében maradt fenn. Oly jeles és korjellemző, oly élénken beszélő plasticai kép ez, melyet eléggé becsülnünk nem lehet, ha történeti szemmel nézzük.

TOKAJI VESZEDELEM.

„Cantio Tokai.”

— 1697. —

1. Jaj, végső romlásra jutott Magyarország,
Kiben épség ninesen, hanem csak nyomorúság.
2. Veszedelmünk oka az nagy kegyetlenség —
Egymás ellen való méltatlan irígység.
3. Kegyetlenek vagyunk, mert egymást nem szánjuk,
Kisded csöcösszopókat fegyverre hányatunk.
4. Az fenevadak is nem érnek mivelünk,
Oroszlányoknál is kegyetlenebb szívünk.
5. Sirván az Tokajban, jajgatnak Patakban,
Sok jajszó hallatik minden utcáiban.
6. Jajszó indíttatik kívül az kapuban :
Nagy vérontás esék széllel az városban.
7. Jajgatás, óhajtás, szörnyű nagy vérontás
Általméne rajtunk keserves kárvallás.

8. Mint Jeruzsálemet úgy elpusztítának,
Mindenestül fogva fegyverre hányának.
9. Kiált Tokajvára, jajgat Patakvára,
Kinek most hallatik rettenetes jaja.
10. Sok szép lakosinak sűrű könnyhullása,
Apró gyermekinek keserves sirása.
11. Ki siratja urát, ki jajgatja társát,
Ki apját, ki anyját, szánja szép magzatját.
12. Kedves lakóhelünk szörnyű pusztaságát,
Tokaj várasának utolsó vígságát.
13. Nem volt tekinteti ékes személyünknek,
Nem volt fogamatja reménkedésünknek.
14. Könyörgő szép szavunk minket meg nem tartott,
Grátiát fejünkre senkisémm találunk.
15. Sok asszonyiállat gyermekét fölvette,
Véle szép magzatját az Tiszában ölte.
16. Csöesszopó gyermekek halak ebédjévé —
Kiket megemészte Tiszának mélysége.
17. Sok vér kicsurdúla Rákóczi házában,
Nagy vérontás esék Tokaj várasában.
18. Az sok káromkodók átka azt hozta ránk :
Babiloniához mert hasonlók valánk !

19. Vérrel tajtékozék az Tiszának habja,
Rakva volt holttesttel az város utcája.
20. Siralmas órára ez nap értünk vala —
Személyválogatás mert köztünk nem vala.
21. Egy fertál óráig nem volt késedelmünk,
Egy szempillantásig, elfogya életünk.
22. Miként Zsodomának kénköves essővel :
Úgy volt veszedelmünk nagy hirtelenséggel.
23. Jusson eszetekben vériünk kiontása,
Apró gyermekinknek nagy martyromsága.
24. Gyászban öltözzenek már szomszéd városok, —
Tanúljanak rólunk ártatlan magzatok.
25. Tisza-torok köze méltán átkozhatja,
Az egész Hegyallya mind elkarhoztathatja
26. Pataki és Kövér Ferencz hamisságát,
Bakos és Tokai gyalog kapitányát.
27. Protestál az igaz és az ártatlan vér,
Kegyelmes grátiát az Ur-'stentül kér.
28. Angyali korona fejükben tétessék,
Nagy hálaadással Isten dicsértessék.
29. Ha mennyi rótok van az egész világon, —
Mind egyet-értene ezen az egy dolgon :

30. Szörnyű veszedelmünk ki nem tudnák írnia,
Annak sok romlásit előszámlálnia.
31. Szerteszéllel hullott tetemink hol vadnak :
Minden föld határán benned nyugodjanak.
32. Megmaradt árváknak keserves gyámola —
Míg ez földön élnek : légy irgalmas Atya !
33. Az ezerhatszázban és kilenczvenhétben
Szent-Iván havának ¹⁾ harmadik hetiben
34. Eger vize mellett irám ez éneket —
Jajgató beszéddel megsiratám őket.

Finis.

Tájékozás. 1697-ben a híres bujdosó vezér Thököly Imre már rég Törökországba, Nikápoly és Drinápoly tájára volt szorúlva, néhány ezer megmaradt hívével ; de ügynökei még mindig jártak az országba, hol — kivált a felső-tiszai protestáns földnépe között — folyvást élénk rokonszenvvel találkoztak. A daliás kurucz fejedelem, a távul Balkán alján „mesés fénynyel körülövezve tünt fel a pórok képzelmében.“ Ez érzület Thökölynek, néhány a dargói és szalánczi erdőkben bujdosó hajdú-tiszte : pl. Tokaji Ferencz és Szalontai Kárándy György által tápláltatván, s a fölhalmozott gyúanyag fellobbanása a német katonaság képtelen garázdálkodásai által hova-tovább előmozdítottat-

¹⁾ Ez nyilván tollhiba, tán Szent-Jakab vagy Szent-Mihály-hava helyett, miután maga az esemény júliusban történt.

ván: 1697. június havában a sátor-alja-újhelyi vásár alkalmával nyíltan kitört a zendülés, a föllázadt nép a sáros-pataki várparancsnokot is agyonverte. Azután az említett két vezér Thököly zászlait kitűzván, a hegyaljai nép alájuk csoportosúl, s július 1-jére virradólag Tokaji Ferencz Tokaj, Szalontai Patak várát véletlenül meglepik, s őrségét kardra hányva, elfoglalják. A két város lakossága a tokaji őrség magyar részével hozzájok áll, s július 6-kán Ónod elfoglalására indulnak, — de a Buttler egri várparancsnoktól ellenök küldött cs. hadak által Harangod mezején megveretnek. Egy más csapatjukat, Kövér Ferencz alatt, Deák Pál ráczai verik szét. Mire Vaudemont herczeg feles német és labancz haddal Tarczalhoz szállt, s július 17-kén Tokaj városát háromszori ostrom után visszafoglalván, lakóit — bosszúból a leüldösött őrségért — nagyrészen kegyetlenül kardra hánnyatta s házaikat fölprédáltatá. Erre másnap a várba szorútlak, Tokaji Ferenczczel, nagy ágyúdörgések alatt, a Tiszán általkelnek Rakomazra; Tokaji ugyan elfogatik, de a nagyobb rész megmenekül, ép úgy, mint a szorongatott pataki várban levők, kik Szalontai Györggyel a szalánczi erdőkre vették magokat, s miután öszre kelve, egy ködös napon az üldöző császáriak közül szerencsésen kiosontak, a Tiszán túl amazokkal, s Máramarosban az eléjük érkező báró Orlay Miklóssal — Thököly egyik főhívével — egyesülve, sok viszontagság után a havasokon átvergődnek s Moldován keresztül a török földén Thökölyhez jutnak.

Ily kalandosan végződött az 1697-iki kalandos kezdetű kurucz népfölkelés. De a honnmaradtak szomorún járának. Tokaji Ferencz még szerencsés volt: mert Bécsbe vitetvén, ott Koháry István, hálából 1683-ban regéczi fogsága alkalmával — a hol Tokaji vala öre — iránta tanúsított emberséges bánásmódjáért, életét kikönyörgé, oly föltétellel, hogy katholikussá lesz; — hanem a kik Tokajban és Patakon, vagy menekülés közben elfogattak: a vérengző Vaudemont által irgalom nélkül karóba és bitóra vonattak.

Ez vala im, Tokaj városának szomorú esete, melyről énekünk szól, s melynek alkalmával e szegény város, lakói nagy részének leöletése, vagyonuk fölzsákmánylása s némely házainak fölégetése által fölötte sokat szenvedett. Sőt azután is igen keményen bántak vele a várba helyezett németek, büntetésül a föltámadásért.

Ezen, a részletekre nézve fölötte érdekes ének mint végszakaiból látható, még ugyan 1697-ben, mindjárt a veszedelem után keletkezett, tehát az első, élénk behatás alatt, a mi annál figyelemreméltóbbá teszi. Jelen változata egy, a XVII-ik század utolsó és a XVIII-iknak első éveiben készült codexben maradt fön, melyből már föntebb is merítünk egy-két éneket. E codex, mely vallási, történelmi és társadalmi — különösen lakodalmi — énekeket s némely tréfás és babonás följegyzéseket tartalmaz, — a mondott években, Győr vármegyei Szemerén iratott össze, Mészáros Péter nevű mészáros által, ki, mint könyve tartalmá-

ból látszik, buzgó protestáns volt. Jelenleg az eredeti kéziratot — 4-ed rétü, szeltében írva — Szekeress Mihály rév-komáromi reform. segédlelkész úr bírja, ki azt 1865-ben, kérésemre, néhány hétre használatomra szives volt átengedni. Egészen lemásoltam. Szerzőjéről legillőbben Mészáros-codex-nek nevezethetik.

Megjegyzem még, hogy a 29-ik versszakban előforduló „rótok“ szó, tájilag rovást jelent.

„CANTIO FLEBILIS DE PERICULO TOKAJENSI.“

(Ugyanaz, más változatban.)

1. Jaj! végső romlásra jutott Magyarország,
Kiben épség nincsen, hanem csak pusztaság,
Veszedelemünk oka az nagy kegyetlenség, —
Egymás ellen való irigység.
2. escesszopókat
Fegyverre
.
.
3.
.
.
. minden utcájában.
4. Jajszó indíttatik kívül az kapuban,
Nagy vérontás esék széjjel az városban ;
Sok vér kiesurdula Rákóczi házában,
Sok szem befogaték Tokaj városában.
5. Jajgatás, óhajtás, szörnyű nagy vérontás,
Általmene rajtunk keserves kárvallás ;
Mint Jeruzsálemet úgy elpusztítának,
Mindenestül fogva fegyverre hányának.

6. Így bánik az Isten most is mindazokkal
A kik vermet ásnak másoknak károkkal,
Magok nyaka szakad, fizetnek halállal,
Az mint meg is történt gyakorta sokakkal.
7. Siralmas napot és órát érünk vala,
Személyválogatás mert köztünk nem vala.
Nincs másokban oka, hanem csak magunkban:
Mert föltalálhatjuk éktelen szitkunkban.
8. Negyven éjjel-nappal szívesen böjtöltünk,
Hogy az pápistákon bosszúnkat tölthössük,
Bertalan templomát magunkévá tegyük,
És mi papjainkat abban szentölhessük.
9. De hejában vala ez az böjtölésünk,
Nappali, éjjeli nehéz könyörgésünk,
Sok könyhullatással zsoltáréneklésünk :
Édes Jehováinktúl nem lön segítségünk.
10. Pironkodhatunk már jó Pannoniánkban :
Nem lesz maradásunk az egész országban,
Nem bízhatunk immár Thököly urunkban,
Országunk-hervasztó pünkösdi királyban.
11. Jaj azért minékünk, az kik az papokra
Dühösködtünk vala csuklyás barátokra,
Ártatlan életű Ignáczi fiaira,
Római egyháznak az ő szolgálaira.
12. Meggyőztek már minket pápisták oltári,
Aranyos, ezüstös sok szentölt bálványi,
Törödelmes buzgó sok búcsújárási,
Istenhez nyújtandó gyakor óhajtsái.

13. Keservesen sírhatsz árva ecelésia,
Kálvinus és Luther Isten keves nyája,
Döbröczöny és Losonecz, Miskolcz, Kassa tája,
Veszprim, Vázsony, Pápa, Győr ecelésiája.
14. Kiált Tokajvára, jajgat Patakvára,
Kinek most hallatik veszedelmes kára,
Sok szép lakosinak erős jajgatások,
Ártatlan csöesszopók keserves sirások.
15. Ki siratja urát, ki jajgatja fiát,
Szíve szerént szánja szerelmes magzatját,
Kedves lakóhelyünk szörnyű pusztaságát,
Tokaj városának utolsó romlását.
16. Oltalma nem vala
Szerencsénk nem vala
Több emberek között
Nem is találkozott

Igy látszanak tovább még egyes szavak, pl.:
„Könyörgő szép szav . . .“, „grátiát fejünkre nem“, „egy-
aránt romlának“, „fegyverre hányatt . . .“, „Sok asszony . . .
magát, magzatját“ „csöesszopó gyermekek . . . megemészte. . .“
„veszedelem“ „sirásától“ stb., melyekből mind az 1697-iki
gyászos pusztítást leíró tartalomra következtethetni.

Szencse y György dalkönyvéből, honnat
azonban, mint közlésünk mutatja, egy része ki van
szakadva.

RAKÓCZI ÉNEKE BOCSKAYRÓL.

— A XVII. század végső éveiből. —

(„Második Rákóczi Ferencznek Bocskay Istvánról íratott versei.“)

1. Vajha Szent-Istvánnak, Bocskay Istvánja,
Mátyás Corvinusnak, Iktári ¹⁾ Gáborja
Hevenyén nyomokban béhághatnak vala, —
Megvolna szalonnán mind fodor s mind orja!
2. Be szépen kezdődék cz seculum veled,
Be rútúl végződik maholnap kívüled! . . .
Mint vagyunk s mint leszünk? — nincsen benne híred;
Már mi csak sóhajtunk s úgy emlétünk téged.
3. Kátainak mérge megevé fejedet,
Nem száná nemzetét, sem az te ügyedet;
Örömost meghalna, úgy sirat tégedet, —
De tarde fabulál, megiván véredet.

Néhai Sinay Miklós debreczeni hírneves tanár
kéziratgyűjteményéből. In quarto II-ik (egészen véve

¹⁾ Bethlen.

XII-ik) kötet, 408-ik lap. Jeles tudósunk nt. Révész Imre úr, m. tud. akad. tag, — kinek mint a tiszántúli reform. egyházkerület levéltárnokának szivességéből ezen, állított szerzőjéért s koráért is méltán érdekesnek nevezhető versecskét kaptam, Debreczenben 1868. mart. 13-kán kelt levelében — melyhez csatolva a másolatot küldé — egyebek közt írja:

„Okom van hinni, hogy e Rákóczi versezetét Batthány primás levéltarából másoltatta le Sinay, és pedig okos, pontos, ismert kezű másoló által (erről az ószerű kiejtés hű megtartása is tanúskodik) a múlt század végén, vagy a jelen elején, egy oly gyűjteményből, a melyben például a Báthory István és más erdélyi fejedelmek alatti erdélyi országos végzemények is vannak.“

ZOKOGÓ SIRÁSSAL SIRHATSZ MAGYAR NEMZET

— 1700. —

(„Jajszó, melyben édes hazánk romlását siratja egy poéta.“)

„Ad notam : *Mikor Senac* verbb. . . .1)

1. Zokogó sirással sirhatsz magyar nemzet :
Mert szemed bekötte idegen nép vezet,
Jóakarodért, látd, gonoszszaal fizet, —
Hogy elpusztíthasson ²⁾ bizony arra siet.
2. Te napod fényében minap hold öltözött,
Minden javaiddal ³⁾ torkáig töltözött,
Fiaidban sokat rabszíjjára fűzött,
Végre palotáid lángjával ⁴⁾ fütözött.
3. Ez jaj alig múlt el : meg más jaj követi —
De az ⁵⁾ sem múlik el, harmad jaj ott éri ;

1) A Mészáros-codexben lező változatban : „Ad notam : Jaj néked Istennek . . .“

2) Elpusztíttassál (Mészáros-codex).

3) Javaival. U. o.

4) Lángjával. U. o.

5) Ez. U. o.

Az bánatnak árja siralmad neveli, ¹⁾
 Az sok jajszó rajtad ugyan egymást éri. ²⁾

4. Az nap nyugoti sas körme közzé kapta, ³⁾
 Te gyöngé testedet erőssen marczongja,
 Hogy erőd ne légyen szárnyodat szaggatja, —
 Szép piros véreddel fiait hizlalja.

5. Nincs titkos végezés belől ⁴⁾ palotádban,
 Nincs ezüst vagy arany titkos tárházadban,
 Nincs oly jövedelem ⁵⁾ akárhol laktodban,
 Mellyet irva nem látsz Austriai házban. ⁶⁾

6. Ez oka practicát hogy forral ⁷⁾ ellened,
 Mig rabjává nem tesz ⁸⁾ nemzetestül téged,
 Hogy bűdös köntösét viseltesse véled,
 Ma is nagy vig kedvel éli keresményed.

7. Látd-é practicáknak ⁹⁾ neve rád mit hoza,
 Minden jószágodbúl ¹⁰⁾ kipusztíta, foszta ; ¹¹⁾

1) „Az bánatunk árját siralmad követi.“ U. o.

2) „A sok gonosz rajtad ugyan egymást üzi.“ U. o.

3) Kapja. U. o.

4) Belő. U. o.

5) Jövedelmed. U. o.

6) „Mellyet irva nem látsz az Austria házban.“ U. o.

7) Forralt. U. o.

8) Tön. U. o.

9) Portiónak. U. o.

10) Javaidbúl. U. o.

11) Ráza. U. o.

Elérkezék hozzád az nagy summa ¹⁾ díca,
Mely miatt szemeid kisírva s apadva. ²⁾

8. De ezek földiek és mind elmúlándók,
Nap, hold alatt valók ³⁾ azért változandók ;
Nem is olly zokogó sirásra indítók,
Mint az mely gonoszok reánk tódulándók.

9. Óh bánatban borúlt szegény magyar haza !
Kemény küszív volna, ki téged nem szánna ;
Oh elpusztított jajszó : ⁴⁾ Pannónia,
Ki volna, sorsodon ki méltán nem sírna ! . . .

10. Mert az kútból kijött és füstből lött sáskák, ⁵⁾
Kik híven ⁶⁾ szolgálnak ördög Abadonnak :
Hatalom adatott, hogy néked ártsanak,
Míg amaz hét ⁷⁾ tanúk ismét lábra állnak.

11. Az ördög mast egyszer lánczról elszabadult,
Ki Ádámtól fogva az hívekre dúlt-fúlt ;
Mérges haragja még ellenek ⁸⁾ el nem múlt,
Hogy rabjává tégyen, mast is azért indult.

¹⁾ Summás. U. o.

²⁾ „Mely a mid megmarad, egészen rabolja.” U. o.

³⁾ Vadnak. U. o.

⁴⁾ Gyászos. U. o.

⁵⁾ „Mert az kútból kijött, földből nyött sárkányok.” U. o.

⁶⁾ Sírván. U. o.

⁷⁾ Két. U. o.

⁸⁾ Ellentünk. U. o.

12. Sirassad magadat híres Mátyusfölde,
Zokoghatsz sorsodon két Csalló ¹⁾ víz köze,
Gyászbán öltözhetsz Balatony mellyéke,
Mert löttél sokaknak köz-példabeszéde.
13. Erről bizonytságot tehetsz Pannon-hegye,
Hogy gyászbán öltözött Veszprém, Győrvármegye,
Mindezekkel együtt Duna ²⁾ két mellyéke
És Tisza vizének napnyúgoti része. ³⁾
14. Siralommal juthat Csehország eszedben,
Sok szomszéd országok, részetek van ebben ;
Addig practicála barátság színében :
Míg lölködet ejté pápa belincsében. ⁴⁾
15. Hopmesterét küldé hozzánk is elsőbben,
Hogy ecclesiánkat írná bé levélben: ⁵⁾
Hány vallású ember lakik helységünkben ?
Mi jövedelem van parochus kezében ?
16. Azután, mint farkas juhok köntösében,
Vagy mint fene párducz bárányok képében,
Hogy prédát vethessen ⁶⁾ Jézus seregében, —
Eljőve az sátán hirtelen közénkben.

¹⁾ Csorló. U. o.

²⁾ Buda u. o., nyilván toll hibából.

³⁾ Széle. U. o.

⁴⁾ „Míg ő lölköt ejthet pápa bilincsében.“ U. o.

⁵⁾ Irjuk levelében. U. o.

⁶⁾ Vethessen. U. o.

17. Hol ennekelötte az Isten ígéje,
Kiessen folydogált Úr-Jézus beszéde :
Ott mast bestianak ¹⁾ megbillegzett népe
Dágon bálvány előtt áll mindennap térdre.
18. Siralmas példa vagy Táp-Szent-Miklós ebben,
Mező-Örs, Pér, Pázmánd, Nyalka szintén ilyen,
Lázi, Kis-Bér, Ászár győri mezőségekben,
Vörös-Berény, Kajár, Kenesével egyben.
19. Mert mikor ²⁾ nem vélnéd, nagy hirtelenséggel
Jezsoviták mentek ³⁾ rád német sereggel,
Templom kulcsát kérik fenyegetésekkel, —
Kit sírván hallgatunk ⁴⁾ lehajtott fejjekkel.
20. Elszedék egyenként tülünk templominkat, ⁵⁾
Mindenütt üldözik lölki-pásztorinkat, ⁶⁾
Prédálják azoknak minden jószágokat, —
Pilátustúl kérnek őrző katonákat.
21. Tápon visszavevék ismét az templomot,
Mellyért jezsoviták vittek rá dülókat, ⁷⁾
Sok száz tallért vontak rajtok bírságokat,
Templomban ⁸⁾ kergetik nagy büntetés alatt.

¹⁾ A római pápát érti.

²⁾ Mikoron. U. o.

³⁾ Mennek. U. o.

⁴⁾ Hallgatnak. U. o.

⁵⁾ Tölők templomokat. U. o.

⁶⁾ Pásztorokat. U. o.

⁷⁾ „... vőnek rák (rájok) dülókat.“ U. o. Düló = executor.

⁸⁾ Pápista isteni tiszteletre.

22. Negyven lovas német siet Szent-Miklóstra
Az jezsovitákkal, szegény polgárookra,
Hogy, ha nem engednek: hányják őket kardra,
Praedicatort, mestert vigyék nagy rabságra. ¹⁾
23. Az több helyekkel is ilyenformán ²⁾ bántak:
Sokszámu németet rájuk szállítottak,
Ezek erejével szegény néppel bírtak, —
Melyért ³⁾ az Istennek sírván panaszkodtak.
24. Sirassatok minket, kik távol halljátok!
Jajgassatok minket, kik közel látjátok!
Gyászban öltözzetek már szomszéd városok! ⁴⁾
Bánkodjatok rajtunk körösztýén országok!
25. No, ártalmas lölkök, ⁵⁾ valljon az Christusnak!
Völt-é darabantjok az apostoloknak? !
Isten beszédével a z o k tanítanak: ⁶⁾
Ti sok pénzt fizettek német ⁷⁾ zsoldosoknak.
26. Nem vadtok Christusnak bizony, tanítványi,
Szent ⁸⁾ apostoloknak igaz követői,
Hanem Heródesnek vérontó seregi,
Vagy pénzért hazudó Pilátus szolgálai. ⁹⁾

¹⁾ „... elvigyék rabságra.“ U. o.

²⁾ Ezenképpen. U. o.

³⁾ Melyet. U. o.

⁴⁾ „... szomszéd nagy városok.“ U. o.

⁵⁾ „Óh ártalmas lélek!“ U. o.

⁶⁾ Hódultanak. U. o.

⁷⁾ Szencseynél: némely.

⁸⁾ Sem. (Mészáros-codex.)

⁹⁾ Vitézi. U. o.

27. Az ördög jól látja : elpusztult országa,
Ha készítve nem lesz az véres practica ;
Az Anti-Christusnak szomorú országa,
Mert naponként romlik az zsinagógája.
28. Az ezerhétszázban mikoron írának :
Békesség dolgárul királyok tractálnak, —
De pápa zsoldosi azon practicálnak :
Jézus seregének miképpen ártsanak ?
29. Véren fundáltatott az Istennek háza :
Ma is vérben mosdik a Christus mátkája,
Elfolyta szép testét Christus vére árja, —
Ebben diescedik a hív eeclesiá. —
30. Oh keresztyén világ, magad vedd eszedben,
Mert az Anti-Christus hálót vont ¹⁾ elődben,
Lölködet ²⁾, testedet, hogy ejtse törében,
Ő azon practicál ez gonosz időben. ³⁾
31. Mast készít Istvánnak megölő köveket,
És ⁴⁾ Ézsaiásnak sok fa-fürészeket,
János apostolnak Páthmósz szigeteket, —
De megtartja Isten igaz hitben őket !
32. Siet gyilkos Kain, Ábel halálára,
És a kevély Hámon zsidók romlására,

¹⁾ Vött. U. o.

²⁾ Lölköddel. U. o.

³⁾ „Azon practicál ő az gonosz időben.“ U. o.

⁴⁾ Az. U. o.

Tánczol¹⁾ Heródiás János halálára, —
De őket az Isten viszi boldogságra.

33. Kialthat hát Illés keserves jajszókkal,
Hogy egyedül maradt a szent igazsággal! . . .
Mert kevés van, ki már gondol Szent-Írással, —
Löttenek mindenek társ az hamissággal.
34. Isten próphétáit tápláló Abdiás,
Kérlek, ne légy pénzért áruló, mint Júdás,
Sirassad e gonoszt, mint az Jerémiás, —
Hogy te koronádat ne vehesse el más!
35. Hagyott Izráelben Isten hétezeret,
Kik még nem hajtottak amaz Bálnak²⁾ térdet,
Amaz fenevadtúl sem vettek billeget,
Egy Jézust tisztöltek, — nem fát, sem³⁾ egyebet.
36. Azért, a ki bízván: igaz keresztyén vér,
Melj-vasát, paizeát kösse föl, mint Abnér,
Fusson⁴⁾ mindhalálig, mert bizony, ha eltér:
Megesküdt az Isten, léssen jutalom s hér!⁵⁾
37. Uram Jézus, mennyből jól látod ezeket, —
Valljon nem szánod-e kesergő népedet?
Mert⁶⁾ az nagy bánatban ugyan⁷⁾ elepedett . . .
Jövel Uram Jézus, segéld híveidet!

¹⁾ Hamis. U. o.

²⁾ Az rút Bálnak. U. o.

³⁾ Vagy. U. o.

⁴⁾ T. i. pályát, azaz: küzdjön.

⁵⁾ E stropha csak a Mészáros-codexben van meg.

⁶⁾ Mely. U. o.

⁷⁾ Sírván. U. o.

38. Pöcsétöld bé immár az mélységes kutat,
Néped romlására hogy ne nyisson utat;
Bágyadt sereged közt emeld föl zászlódat,—
Szomorú sereged hadd hallhassa szódat!
39. Vond ki kebeledből elröjtött kezedet,
Vaspálczáddal törd meg te ellenségedet,
Tanácsokban, Uram, szégyeníts(d) meg őket,
Öld meg az áruló Achitopheleket!
40. Nincsen kiben bízunk, csak reád ¹⁾ maradtunk,
Édes Jézus, érted romlunk s gyaláztatunk; ²⁾
Látd, melly sok gonosz közt ³⁾ ide s tova bolygunk,
Nincs kinck ölében fejünket hajtunk.
41. Kedves lilimod tövisek sebhetik,
Drága termő szőlőd vadkanok emészti,
Ékes ültetésid kiszaggatják s tépik,
Végső ⁴⁾ pusztulásra jutni kényszerítik.
42. Jövel hát, lölkünknek édes völegénye,
Keserves ⁵⁾ népednek egyedül reménye,
Szenvedő háznak lásd siralmát végre —
Légy bágyadt népednek biztató vezérc!

¹⁾ Egyedül. U. o.

²⁾ Szencseynél, alkalmasint tollhibából : gyaláztatunk.

³⁾ „Lásd, mely gonosz között.” Mészáros-codex.)

⁴⁾ Végre. U. o.

⁵⁾ Érted : kesergő; ódon.

43. Tarts meg mindvégiglen minket igaz hűtben,
 Erősíts, bátoríts harcunk közepiben,
 Készíts(d) ¹⁾ koronánkat a fényes egekben. . . .
 Jövel Uram-Jézus, jövel hamar! . . . Ámen.

Ezen, úgy politikai mint egyháztörténelmi szempontból, de vallásos bensősége által költészetileg is becses ének, — mint a benne előforduló Győr, Komárom és Veszprém vármegyei helynevek mutatják, nyilván dunántúli eredetű; mit azon körülmény is igazol, hogy két, épen ez időben összeírt dunántúli, és pedig protestáns jellegű codexben, u. m. a Szencsey Györgyében (Veszprém vármegye, Tézis) és a Mészáros Péterében (Győr vármegye, Szemere) maradt fenn. A miben a két változat egymástól eltér, jeleztem. Mészáros, ki 1701-ben írta be könyvébe, még e jegyzetkével kíséri végül: „Élj sokáig, kegyes, és légy kedves Isten előtt, — jó componáló (versszerző) s jót akaró hazájának fia. Ámen.“

¹⁾ Szencsey-nél tollhibából: Ékesíts(d), a mi a versmérővel nem válna össze.

TOLDALÉK.

XVI LEVÉL

GYÖNGYÖSI ISTVÁNTÓL.

1663—1703.

I.

„Ngodnak mint kegyelmes uramnak alázatossan szolgálók, Istentül Ngodnak minden idvösséges jókat megadatni kívánván.

Ez levelem Ngodnak praesentá'ó szegény tótfalusi legény, Gróff Rákóczy László uram ö Nga jobbágya jöven fel hozzám, panaszképpen jelenté, hogy ezelőtt harmadnappal Szabó Istók és Mérái Peti nevü szécséni katonák huszonkét szám marhájakat — kilenczen lévén — elhajtották volna; mi okra nézve? Ngos uram, nem érthetem derekassan az szegénylegény beszédéből. Ha kinek mi praetensiója ellene lehetett volna: nem hatalommal, hanem juris via kellett volna procedálni. Ngdat mint kegyelmes uramat kérem alázatossan: Gróff uram ö Nga tekintetiért restituáltassa szőrin az szegénylegényeknek marháit, és ha méltó okbul csett elhajtása az marhának: termináltasson Ngod seregbíró urammal ellenek. Ngodnak abbeli kegyelmességét én, mint Ngod szolgálja, alázatossan megiszolgálom Ngodnak, s elhittem: az én kegyelmes uram ö Nagysága is (Wesselényi Ferencz?) jóakarattját Ngodnak cum gratiarum actione szolgálja meg. — Kegyelmes uram, ha kinek mi praetensiója leszen: én kész vagyok

az requisitióra, terminálván felüle. — Isten Ngdat éltesse so-
kaig jó egészségben. Datum Füle, die 7. Maij 1663.

Ngodnak alázatos szegény szolgája

míg él

GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Külczim: „Spectabili ac Magnifico Domino Domino
Stephano Koháry, Equiti Aurato, Supremo Comiti Co-
mitatus Hontensis, necnon Sacrae Caesareae Regiaeque Majes-
tatis Consiliario, Praesidiorum Fülekiensis et Szécsényi-
Capitaneo etc. Domino Domino gratiosissimo.“ P. H.

Eredeti levél a hg. Koháryház levéltárában Szent-Anta-
lon, egész ívre, in folio, Gyöngyösi maga kezével írva. Ostya-
ba nyomott papírfölzetes gyűrű-pecsétének monorú pajzsán
kalpagos magyar vitéz áll, félczombig érő dolmányban, jobb-
jában görbe kardot villogtatva, balját övébe dugva. Jobb lába
mellett csillag, balja mellett félhold, alatta hármás le-
velű virág. A sisak helyét a paizs felső csúcsán csillagszerű
diszítmény pótolja; mellette jobbról (heraldice) G. balról I.
betűk, s legfölül középtűt: 1653.

II.

„Generose Domine, mihi confidentissime, servitiorum me-
orum addictissimam commendationem praemissa.

Isten minden idvösséges jókkal és szerencsés hosszú
élettel, hogy kegyelmedet megáldja, — kívánom. — Ezen al-
kalmatossággal akarám kegyelmednek értékre adnom, hogy

ez elmúlt napokban Peteő János nevű emberséges ember az agói puszát, melyet ab antiquo az árok-szállásiak, Szent-Imrét pedig, kit az biríni uraimék bérlettenek meg az régi szokás szerént az jászkapitány uraiméktől, kért vala meg, melyről úgy hiszem, hogy immár is certificáltak az jász uraimék kegyelmedet; mindazonáltal, hogy kegyelmed annyival is inkább provideálhasson contradictiójoknak az leleszi conventbül való kiváltása felől: én sem akarám elmulatnom, hogy kegyelmedet az dolognak mivoltárul ne tudósítanám. — Minthogy én régtől fogvást jóakarójok voltam az jász uraiméknak, mostani alkalmatossággal is ipso die tempore statutionis magam mentem el embereikkel conventualis és regius uraimékhoz, és jó informatiót adhibeálván nekik, contradicáltattam azon statutio ellen. — Nincsen egyébb hátra dolgokban, hanem hogy kegyelmed jóakarójából az contradicitiót vétessék ki az leleszi conventbül; míg kegyelmed embere oda érkezik, addig eltelik az quindena, és így kiadják az contradicitiót, melylyel tovább is succurálhatnak magoknak. Mint-hogy afféléhez ők nem sokat tudnak, énáltalam kéretik azért kegyelmedet, ne neheztelje kegyelmed egy jámbor szolgáját elküldeni, és azon contradicitiót jurium suorum futura pro cautela kiváltatni. — Abbeli kegyelmed jóakaróját cum gratiarum actione akarják megszolgálni kegyelmednek. — In reliquo kegyelmed engemet is esmérvén jóakaró szolgájának, — parancsoljon. Maradok mindenkoron kegyelmed szolgája, kívánván, hogy az Úr-Isten kegyelmedet éltesse sokáig, jó egészséggben. Datum Fülek, die 8. Juny 1668.

Generosae Dominationis Vestrae servus addictissimus

STEPHANUS GYÖNGYÖSI m. p."

Külczim: „Generoso Domino Nicolao Andrási de Szentkirály, Cumanorum et Philisteorum Capitano, etc. Domino mihi multum confidentissimo.“ (P. H.)

Ostyába nyomott gyűrűpecsét; a címerben egy vitéz, balját csípőjén nyugtatva, jobbában csákányt tart. — A sisak jobb és baloldalán G. I. betűk láthatók. A pecsét tojásdad alakú. —

Eredeti, egészen Gyöngyösi sajátkezével irtt levél, a Szlavniczai Sándor-család okmány-gyűjteménye első kötetében, Tót-Sóókon.

III.

„Nekem holtig való Kegyelmes Asszonyom!

Az Nagyságod méltóságos levelét, Dósáné asszonyom includált levelével, alázatosan vettem. — Csudálatos az világi dolgoknak eventusa: gyakorta az mellyek vigasztalásra czélloznak, azok szomorítást hoznak, — az kik szomorítani igyekeznek, azokkal vigasztaltatik az megkeseredett lélek. Vádolás volt célja Dósáné asszonyomnak, s azzal kedvetlenséget okozhatott volna inkább, mint örömet; de nekem oly kedves dolgot vitt végben, az mellyet más eszközök által sok fáradsággal sem tudtam volna végben vitetni. Az Ilymbusbéli szent atyák az ó testamentomban, az purgatoriumbéli lelkek az újban: nem óhajtják jobban szabadulásokat, mint én azt, hogy az Nagyságod néhai kegyelmességéből szomorú számkivetett voltomban, bár csak egy lineából álló parancsolatjával vigasz-

taltatnám valaha ; de miolta azon Nagyságod kegyelmességének nem reméllett metamorphosisával neheztelésében jutottam Nagyságodnak : azolta sem magamnak töredelmes megalázása, sem másoknak mellettem való törekedése nem engesztelhetett annyit ellenem megkeményedett szíven, az mennyit Dósané asszonyom panasza — nem reméllett szerencsénre — cselekedtetett Nagyságoddal ; ő adván arra okot, hogy nékem is, elfelejtett szegény remete szolgájának, méltóztatott levele által itt való szolgálatomban parancsolni, — az mellyel mennyire újultam annakelőtte kétségben fetrengő reménségemben, — meg nem írhatom. Noha, ennek is más talám az mysteriuma, hogysem mint az én együgyűségem érti ; mindazonáltal, ha úgy nincsen is, de elhitettem én magammal, ezen Nagyságod parancsolatjából, hogy ellenem megkeményedett szíven lágyítani kezdett, vagy az üdö, vagy sokakban méltatlanul vádoltatásomnak kinyilatkozása. Kérem alázatosan Nagyságodat, ha úgy nem volna is az-mint elgondolom, ne bánja, — hadd hízkelkedjem magamnak véle !

Kegyelmes Asszonyom, bizvást ünnepet írhatna az Lőcsei Kalendárium holtom után az én nevemre, és az szüzeknek serege litánia gyalánt áhétatossan énekelhetné az processiókban : Sancte Gyöngyösi, ora pro nobis! . . . ha olly teredelmes lehetnék Istenem ellen cselekedett bűneimről, az melly megkeseredett vagyok azon, hogy illy nagy kedvetlenségében jutottam Nagyságodnak. Vajha néhai kegyelmességének bár csak némely részecskéjében juthatnék még valaha : kész volnék akármelly poenitentiás szenvedésre, — noha nem vétettem soha annyit, az melynek érdeménél már is többet nem szenvedtem !

Keservessen jutnak eszemben azok, az mellyekkel engemet eleitől fogvást az Udvar*) érdemetlenül rongált. Bokros szerencsétlenségim nem elégedének meg azzal, hogy az elmúlt esztendőkbéli sok rövidséges szenvedésim után (az mikor kakas nélkül is kotlonak vala az jérezék,) végre bizony merő gyermeki te-mondákból származott s ok nélkül okozott gyanós gondolatokra, s azokból valamelly subtilizáló elmének helytelenül inferált consequentiáira nézve, az én Kegyelmes Asszonyom ő Nagysága kegyelmességéből proscibáltattam; hanem az mikor már az Udvarnak habjaiból kikelvén, azoknak hányatási után valami keves megpihenést (noha csak interspem et metum) mostani remeteségemben reméllenék : akkor sem enged az udvari tündérség nyugovást, — hanem, minthogy kifogyott volt immár talám más mesterségéből, az szolgálómról vészen okot ok nélkül, s azt nem tudom micsoda deli Dianának, szép Helenának s kaczer Venusnak hirdetvén, olajt tölt az tűzre, s újabb neheztellést támaszt ellenem. Átkozott hirharangok ! vagyon-e még valami hátra, az mellyel az én Kegyelmes Asszonyom ő Nagysága elméjét ellenem zavarjátok ? Az ki a szolgálómon erre okot talált : talál az a napnak macula nélkül való tiszta fényében is homált !

Illyen igazságból állottak mindazok is, az kikkel eleitől fogvást vádoltatott az én ártatlanságom.

Ha olyan volna azon szolgáló, az mineműnek Nagyságod előtt hirdetik, — minthogy már éppen szerzetes zabola alá fogtam életemet : keresztvetés nélkül csak reá sem mernék nézni, félvén az tentatiótól; de minthogy szintén olly együ-

*) A nádori udvart érti.

gyű, mint magam : botránkozás nélkül reméltem szolgálatját. Vagyon ugyan — megvallom — egy kis specialitás rajta, mert szintén olyan félsoldarú, mint Hannula uram*) néhai Diligója,**) — de azzal nem csinál az én állhatatos szívemben botránkozást. Az jószág conscriptióján itten lévő Nagyságod szolgálai oculálhatták, s valóságos relatiót tehetnek Nagyságodnak felőle. Elszökése felől ne gondolkodjék Dósané asszonyom; az Nagyságod parancsolatja szerint leszen olly vigyázás reá, hogy nem távozik messze az vártúl, — noha, más-képen sem szökevény.

Sok az én kerezttem, Kegyelmes Asszonyom; de az melly Isten ezeket titkos itéleti szerént reám ereszti : bízom, azon Isten üdövel elveszi vállaimról, s ha fényes napot nem is, — nekem is viraszt valami homályos hajnalt valamikor !

Azonban engesztelje az Szent-Lélek az Nagyságod ellenem megkeményedett szívét, mostani neheztellését fordítsa kegyelemre, s ösme:tesse meg azt Nagyságoddal, hogy az ő szegénylegénysége szerént bizony tekélletes szolgája Nagyságodnak

In Arce Balog, 4. Maÿ. 1669. az szegény

GYÖNGYÖSSI ISTVÁN m. k.“

E nagyérdekű, úgy költői és iráhyi szempontból, mint Gyöngyösi belső életére nézve valamennyinél becsesebb levél, minden kétségen kívül a költő kegyes pártfogója, gr. Széchy Anna-Máriához, gr. Wesselényi Ferencz nádor özve-

*) Széchy Mária murányi tisztartója.

**) Kedvese.

gyéhez, a Gyöngyösi költeménye által halhatatlanná lett „Murányi Venus“-hoz szolt. A címet tartalmazott boríték ugyan már elveszett, — de a tartalom s belső címzés semmi kétséget nem hagy fenn.

Gyöngyösi saját kezével, igen nagy gonddal van írva, ívrétben. Létezik a kir. kamarai levéltárban Budán, hová a címzett úrnőnek — mint a Wesselényi-Zrínyi-Nádasdy-összeesküvés részesének — Murányvárában lefoglalt és elkobzott rományaival került.

Először a Magyar Történelmi Társulat 1871. évi április 6-iki ülésén mutattam be; — azóta, mint nevezetességet, a Századok április havi füzeté után számos hirlap közlé.

IV.

„Illustrissime ac Eminentissime Princeps Domine Domine
it Patrone nobis gratiosissime!

In gratiam Illustrissimae ac Eminentissimae Dominationis Vestrae servitiorum nostrorum humillimam commendationem. Megértettük, Kegyelmes Urunk, Méltóságos Gróff Forgách Ádám főispán urunk ö Nagysága irásából: Nagyságoddal is közlötö ö Nagysága az mi reméntelen és váratlan s egyszersmind hazánk törvénye ellen és érdemünk kívül rajtunk esett kemény árestomunk felöl való panaszunkat.*) És Nagyságod

*) Gyöngyösi, mint Széchy Mária bizalmas embere — és így az összeesküvés gyanújában élő — fogatott el. mivelhogy az Udvar által betiltott 1670. január 24-iki kassai gyűlésben, urnője követeképen részt vett vala.

is azonnal érzeni kezdette nemessi szabadságunknak az aránt bennünk megsértődését, — mellyért Isten áldja meg Nagyságodat hosszú élettel! Megvalljuk, Kegyelmes Urunk, Nagyságod méltóságának is tartoztunk volna külöm irnunk, és ezen panaszunkat alázatosan declarálnunk, s egyszersmind az Nagyságod méltóságos patrociniumját is implorálnunk; melyet, hogy akkor el nem követhettünk, alázatosan könyörgünk Nagyságodnak, vétkül abbéli fogyatkozásunk ne tulajdoníttassék, — mert egyedül csak az sietség halasztatta velünk akkorról mostanra, az táborra vagy másüvé hurezoltatásunkat akarván akkori sietségünkkel megelőztetni.

Azonban Nagyságodnak, mint Kegyelmes Urunknak alázatosan könyörgünk: tovább is azon rajtunk szánakodó gratiáját continuálni, hazánk törvényének és az közönséges nemesi szabadságnak sérelmét nemcsak érzeni, hanem méltóságos fejedelmi tisztinek authoritássával efficaciter orvoslani, és az mi ő Fölségéhez való hűségben maradásunkat respectálni, s mind személyünknek és inventált javainknak ez kemény árestum alól felszabadításában s vádolóinknak is megszégyenítésében, az hol szükség, és kiváltképpen Méltóságos Gróff Rottal János uramnál ő Nagyságánál — az kinek ő Fölségét ül plenipotentiaiter committáltatott az ilyen dolgoknak complatiója, — méltóságos bölcse elméje szerint cooperálni méltóztassék Nagyságod, — hogy az Nagyságod ilyen kegyelmességét mind mi s mind maradékink, míg az haza fentart, nagy háládósággal, feledékenység nélkül szolgálhassuk meg alázatosan kegyes választ várván. De caetero Eandem Illustrissimam ac Eminentissimam Dominationem Vestram foeliciter ac diu vivere

desiderantes. Datum ex loco Aresti Arcis Fülekiensis, die 23. Augusti Anno 1670.

Illustrissimac ac Eminentissimae Dominationis Vestrae
servitores humillimi:

PETRUS BATTIK m. p.

FRANCISCUS MOCZARY m. p.

PAULUS NÉMETHY m. p.

PETRUS PÁPAY m. p.

ANDREAS KISS de BOLDOGHÁZA m. p.

GREGORIUS BATTIK m. p.

JOANNES PÁPAI m. p.

MICHAEL TASSY m. p.

STEPHANUS GYÖNGYÖSY m. p.

Külezím: „Illustrissimo ac Eminentissimo Principi Domino Domino Georgio Szelepcheni, Archi-Episcopo Strigoniensi, Comitatusque ejusdem Supremo Comiti, Primati Hungariae, Legato nato, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Intimo Consiliario, Summo Secretario, Cancellario et per Hungariam Locumtenenti etc. Domino Domino et Patrono nobis gratiosissimo.“

Eredetije egészen Gyöngyösi István saját kezével írva — kétségkívül fogalmazva is — Esztergomban, a primási levéltárban, Capsa X. fasciculus nro 19, honnét Pauler Gyula t. barátom szivességéből közlöm.

A kilencz vörös spanyol-viaszba nyomott gyűrűpecsét közül — melyek a levélen láthatók — az utolsó a levél írójájé. Rajta egy vitéz látható, balját csipejére támasztva, jobb-jában csákányt tartva. A sisaktól jobbra G. balra I. betű.

V.

„Ajánlom kegyelmednek böcsülettel való szolgálatomat.

Ez levelem által akarám kegyelmednek értésére adnom, hogy ez elmúlt rima-szécsi sokadalomra, feles fileki vitézek kimenvén, annyi alkalmatlanságot cselekedtenek a sokadalomban, hogy az áros emberek nemhogy magok szabad quaesturáját exerceálhatták volna, sőt az nagy félelem és rettegéni miatt inkább mind futó-félben voltak.

És mivel már a szent-mihály-napi sokadalom is elöttünk vagyon : tartok attúl, hasonlót ne cselekedjenek, és az ott való sokadalom is el ne pusztúljon, az ő Felsége, az mi Kegyelmes Urunk harminczadbeli proventusának is nagy diminuatiójával, — a kit az nemes camara is megértvén, maga is megítélheti kegyelmed, mint fogja apprehendálni. Minekokáért kérem kegyelmedet nagy bizodalomossan : a mint azelőtt, annyi számú katonákat az felül megírt sokadalomra ki ne bocsásson, és a kik odamennek is, holmi alkalmatlanságoktól tilalmazza el őket ; egyébaránt látván az ott való sokadalomnak teljességgel való elpusztulását, és az ő Felsége, az mi Kegyelmes Urunk kárát is : kéntelen leszek az aránt is az nemes camarát megtalálnom.

Ezeknek utánna Isten tartsa meg kegyelmedet sokáig, kedves jó egészségben. Datum in Arce Murán, die 19. Septembris, Anno 1670.

Kegyelmednek

böcsülettel szolgál

G. ANNA MÁRIA SZÉCHI m. p.“

Külczim: „Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Kohári, Sacratissimae Caesariae Regiaeque Ma-

jestatis Praesidij Filekiensis Supremo Capitaneo etc. Domino observandissimo.“

P. H. (Széchy Mária kis gyűrűpecséte, fekete spanyolviaszba nyomva.)

Csupán az aláírás az özvegy nádornée, — különben szöveg, külczim, szóval az egész levél Gyöngyösinek jól ismert, szép gömbölyű, apró betűs írása, — és mivel a költő a nádornénak belső embere volt: fogalmazta is. Létezik Szent-Antalon, a hg. Koháry-levéltárban.

VI.

„Ajánlom alázatos szolgálatomat, s kívánok Istentől minden jókot kegyelmednek.

Akartam ez alkalmatossággal is alázatosan bemutatnom írásom által az kegyelmed szolgálatjára magamot, az hol személyem szerint is kívánnék immár egyszer jelen lenni s udvarolni. De az míg immár nyavalyás Asszonyomnak ő Nagyságának dolga teljes végben nem megyen, addig nem lehet ahhoz szerencsém. Mindazonáltal annak is immár végét adja az Isten, s reméljük, hogy jól: mert maga immár tegnap délután, Istennek neve dicsértessék, mind magának, mind nekünk mellette nyomorgó szolgáltnak nagy vigasztalására, sok másoknak pedig álmélkodására, megszabadult ő Nagysága, s nincsen tovább semminémű őrizet alatt; oda mehet, valahova akarja. Maga az udvari fő német cancellárius volt ő Nagyságánál, s az denunciálta szabadságát, biztatván az jószáginak

restitutiójáról is; az minthogy, ha Nagy Ferencz uramnak megadták mindennemű javait : megadják ő Nagyságának is reméllem, nem sok csorbával. Az mely végben menvén egyszer, még visszaviheti Isten ő Nagyságát az kegyelmed szomszédságában, minthogy mostan is gyakorta emlegeti kegyelmedet, tudom, örömet is lenne közelebb kegyelmedhez. Az több, itt s Pozsonyben levő rabok dolgában semmi bizonyost nem irhatok kegyelmednek. Irtam ennekelőtte Nagy Ferencz, Nagy Mihály, Szenthe Bálint és Baloghi Gáspár uram dolgaiban nem kétlem, vette kegyelmed levelemet. Az elmúlt kedden mult el egy hete, hogy secretarius Abele uram Gréczben ment postán, nyavalyás Tautenpankot (Tattenbach) exequáltatni. Az mint az rendelés volt, tegnap kellett fejét venni; minthogy megváltozhatatlannak mondják decretumot, el kell hinni, hogy végben is ment. Az elmúlt napokban pedig Caceriust is, az pozsonyi notariust felhozták ide, s Nagy Ferencz uram helyére tévén, erős őrizet alatt tartják. Beszéllik, hogy arra nézve az soproni notarius férre-vette volna magát. Aligha némely szabad városok is közösöknek nem találtnak az rebellio dolgában. Itt mostan is valóban investigálják az dolgot: ha miben kit találhatnának interessatusnak, s Isten tudja mikor lesz az azoknak teljes vége. — Minthogy már alkalmas időtől fogvást egészségem is csak imígy-amígy szolgál itten : alig várom, hogy felszabadulhatnék az bécsi lakástól, s már egyszer kegyelmednél is udvarolhatnék, az kit el sen mulatok, Isten innét visszavivén. Adja az Isten, jó egészségben találhassam kegyelmedet. — Bécs, 2. Decembris, 1671.

Kegyelmednek

alázatos köteles szolgálja
GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k. "

Külczim : „Tekéntetes Nemzetes Szentkirályi András Miklós, nékem bizodalmas uramnak ő kegyelmének. Krasznahorka.“ (P. H.)

Vörös pecsétviaszba nyomott gyűrűpecsét, a czímerben egyszarvú ló, a sisak jobb és baloldalán S. G. betűk. A pecsét alakja nyolczszögű.

Eredeti; az egész levél, és a boríték-czím is Gyöngyösi sajátkezű írása. A Szlavniczai Sándor-család okmánygyűjteménye I. kötetében.

VII.

„Méltóságos Gróff, nékem érdemem felett való régi nagy jó uram!

Ajánlom alázatos szolgálatomat Nagyságodnak.

Csábrágból a mostani hónap 16. napján kelt Nagyságod méltóságos levele ezen órában jutván kezemhez, vettem azt alázatosan, és hogy az által is érdemetlen régi szolgájáról méltóztatik megemlékezni, az eránt mutatott gratiáját ha én meg nem szolgálhatom, kívánom, az Isten áldja meg azért Nagyságodat. Hogy Bécsben esztergomi érsek uram ő Nagysága gátolta meg az én intentióm folyamatját: értettem azt magától cancellarius uramtól is; dem inthogy annakutánna azt adja megént ő Nagysága értésemre, hogy azzal nem sokat gondol, csak a nemes szepesi kamara által recommendáltassék dolgom az Aulicának és ennét ne praepediáltassék, instantiám expedíaltatja; azért én is oda recurrálván, és obtineálván a

recommendatiót, tegnap indítottam azzal bizonyos postámat Bécs felé.

Bánom s szégyenlem is, hogy a versekrül tett régi ígéremnek illy későre tehetek eleget : de esett az Nagyságod távul létele miatt is. E jövő héten Kassára s onnét annakutánna die 9-na 9-bris kezdendő Iudex Curiae uram ő Nagysága commissionalis terminusára Eperjesre kelletvén mennem : ha Isten addig éltet és onnét megérkezhetem, — a leszen első dolgom, miképen tandem aliquando megküldhessem azon verseket Nagyságodnak. Azonban penig talám Balogban vagy Jolsvára hozandja Isten Nagyságodat, és akkor magam is udvarolhatok Nagyságodnak. — Ajánlom ezekkel tovább is szokott jó affectusában s gratiájában magamat, és maradok Nagyságodnak

Krasznaherka-Várallya, 21. Octobris 1674.

Alázatos, köteles és mindenkor kész szolgálja

GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Külczim : „Illustrissimo Domino Domino Stephano Kohári de Csábrág, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliario, Camerario, Colonello, et Partium Regni Hungariae Transmontanarum praesidiorumque Cis-Danubianorum Vice-Generali-Capitaneo, etc. Domino mihi gratiosissimo. — Csábrágh.“ (P. H.)

Eredeti levél, egész ívre Gyöngyösi saját kezével írva, a hg Koháry-ház levéltárában, Szent-Antalon. Fekete spanyolviaszba nyomott, s finom-metszetű kis gyűrűpecséttel, melynek czímere pajzsában és a sisak koronája fölött egyszarvú emelkedik ki, féltesttel, jobb-jában három szál tollat, kalászt,

vagy nyilvánvesszőt? — kicsinysége miatt kivenni nem lehet —
tartva. A sisak mellett S. G. betük.

VIII.

„Kegyelmednek, uramnak alázatosan szolgálók.

Az annectált leveleket most hozá Kassáról Petrenkó kezemhez; kikben minthogy oly dolgok vannak, az kiknek késedelme kárt hozhat magával: azért nem akarván azokat itt tartóztatni, ím megküldöm kegyelmednek, hogy tempestíve tudhasson azokból következhető alkalmatlanságok avertálásának invigilálni, accomodálván abban magát kegyelmed Lucsenszki Boldizsár uram levele tenorához is, a ki úgy látom, azon dologban jót kíván kegyelmednek. — Az németeknek innét továbbmenetelek után a kuruczság megént meg kezd itten szaporodni. Ez elmúlt étszakán Várallyán is hált egy néhány lovas, Uri Istvánval; ugyan az ő hozzá tartozók közzől voltak tegnap Háskuton, (Hárskúton) Hosszúréten és Jólészen is.*) Az Tót-völgyön pedig mostan is majd minden falu rakva vélek, az mint Musztafa János tegnap is beszéllette itt létében, és már ma is írja, vannak oda-fel öt vagy hatszázan, — lovas és gyalog. Nevezet szerint pedig Bakost, Újvárit, Borost, Kassait és Rác Ádámot mondja ottan lenni, az kik, az mint itt híre vagyon, Likova várát és más helyeket is vervén fel Liptóban és Árvaiban, sok praedát mondanak hogy nálók

*) Faluk Krasznahorka közelében.

vagyon. Sőt azt üzenete most újonnan Musztafa János, hogy Árva várát is felverték volna, kit ennekutánna jobban meghallunk. Ezek megéint csak itt Rozsnyó, Csetnek és Jolsva táján fognak tekeregni és az ott való szegénységet fogyatni, az minthogy mindenekből ki is fogynak már nemsokára. — Soltész Tamás által az másféle dolgokról üzentem szóval böven kegyelmednek, kikben mostan is ő reá referálván magamot, mararok in reliquo

alázatos szolgája kegyelmednek

Krasznahorka, 28. Junii 1679.

GYÖN. IST. m. k.

P. S. Az kamara praetensiója végett Dóczi Mihályt hivattam vala fel, s proponálván azt neki, úgy declarálja annak dolgát, hogy az Thököli-résről való somosi korcsomát és vámot (az kiken akkor a fiscus kezé volt) anno 1673. karácson tájban árendálta volt meg kegyelmed, eszdendönként kétszáz forintot compromittálván annak has náért, az mint az a contractusból is kitetszik; de ugyanazon esztendőben Szent-Iván nap tájban remittálván magát a kamara Thököli uramnak azon somosi jószágát: a megárendált korcsomát és vámot kegyelmed sem birhatta tovább annál, hanem azokat is mindjárt akkor remittálni kellett. Az félesztendőre celáló árendapénzt pedig, úgymint száz forintot, maga bevitte Dóczi Kassára, és ott Potrauyai (Potturnyai?) uramnak tette le azt; melyről quietantiát is extrahált, de azt hova tette el? arra bizonyossan nem reflectálhatja magát; hanem vélekedik úgy, hogy talám somosi gondviselését illető irási között volna, (ha Harsági kezében nem adta volt), kiket holnap percurráltatván véle, ha ottan

fog találtatni, tudósítom mennélelőbb arrúl is kegyelmedet. Az lemesi és gatali pusztárúl való leveleket, s Szenthe Balint reversálissát is feltaláltam; meg vagyon Marzi András reversálissa is, kikrúl tovább mit parancsol kegyelmed, — elvárom.

Ezen írásom közben érkezik a pácsai ember, a véle levő levelekkel, mely á'tal is mit parancsoljon, — értem, s azon leszek, hogy annak is satisfaciálhassak. Az jövő pénteken, úgymint holnapután, leszen itt a raboknak terminussa, a mint azt más levelemben megírtam kegyelmednek, s akkor a vármegye tiszteinek és Kállai Pál uramnak is jelen kellettven lenni: conferálok mind ő kegyelmével, mind másokkal az kikkel szükséges leszen, Máriási Lászlóné asszonyom dolga felől, és a kegyelmed parancsolatjához conformálván magamat, azután abban is megcselekeszem, az mit meg kell cselekednem. A szekeret is megindítom a mikorra parancsolja kegyelmed, arrú mindazonáltal elvár án Soltész Tamás által leendő újabb dispositióját is kegyelmednek. — Itten a várban is egynehány betegeskedő vagyon. Péter úrfi*) is tegnaptúl fogvást inkább mind hever, Asszonyom ő kegyelme is rosszúl mondja magát lenni. Máriási Lászlóné asszonyom pedig, és Klára sógoraszszony ugyan egészségtelenek. Anicska, Nagy Kati és Örziák is, az dajka, mind nyögdögéltek e napokban; a somosi Péter is rosszúl vagyon, már hét nap asztalnál sem volt. Az Asszony-nak ő kegyelmének ajánlom szo'gálatomat; ha oly infectio vagyon Eperjesen a mint itten hirdetik, nem leszen tanácsos ő kegyelmének is ottan maradni, másivé pedig nem tudom

*) Andrási Miklós legidősebb fia, kinek később Gyöngyösi egyik költői művét ajánlotta. —

hova recipiálhatja most ő kegyelme magát, hanemha idegyün a kegyelmed engedelmebül; ezt is hozná az igaz jóakarata magával, a melynek a szükség a próbája, hogy ne engedné ottan periclitáltatni kegyelmed ő kegyelmét is, hanem, ha maga elgyön az infectio előtt, elhozná ő kegyelmét is. Itt a felső-várban lehetne ő kegyelmének is helye, az hol, feleségemmel és egész cselédemmel együtt, valamiben tudnék, én is örömet szolgálnék ő kegyelmének, nem gondolván azzal hogy eleget káromkodnának ellenünk a köz'pső-várbeliek." —

A levél borítéka nincs meg, de tartalmából világos, hogy ez is Andrássy Miklósnak szólott, Eperjesre. Gyöngyösi sajátkezével írt eredetije a Szlavniczai Sándor-család okmánygyűjteményében találtatik, I. kötet.

IX.

„Kegyelmednek, uramnak alázatosan szolgállok.

Noha nem kétlem, megírják a várból is kegyelmednek, akartam mindazonáltal én is értésére adnom, hogy az elmúlt kedden, (a mint akkor is írtam vala arról) Semsei Pál, Zákány István és Jánoki Farkas circiver 15 lóval itt a falu végén szállván meg, már estve-felé, másnap innét Rozsnyóra mentek vala be, az hova annakutánna Farkas János és Fazekas András is beérkezhvén: azolta mind ott mulatoztak, s jóllehet azalatt Szomolnoktúl is gyött két compánia által, és azok is egy éjjel Rozsnyón háltak, Pelsőcz felől is pedig gyött ment oda a német: mindazonáltal semminemű alkalmatlanság nem

emergált közöttök; sőt a más étszakán a táborrúl Kassára menő valamely officér is hálván ottan, minthogy kevés comitivával volt, a mellé Semsei uram, pro majori securitate, tegnap reggel egynehány lovas kuruczot is adott Kassáig, s azok után maga is, Zákány István és Jánoki Farkas uraimékkal kiindulván a városbúl ide Krasznahorka felé; azonban Leszli Sándor uram circiter ezer horváttal és némettel Pelsöcztől azon éjjel felgyö-vén, a mikor Semsei uram a városbúl kiindult a véle lévőkkal: akkor már a várallyai kapu felé is feles horvátság érkezett volt fel a városon kívül, az kik előtt mindazonáltal elmehet-tek volna szaladva Semsei uraimék: de bízván az armistitium-hoz, megvárták őket, a fegyverhez hozzá sem nyúlván. Amazok pedig az armistitium mellett mind megragadozták és minde-nekből megfosztották, s ezután egy ingben-gatyában, hajadon fővel és mezítláb úgy vitték be, lovok mellett gyalog őket a vá-rospan. Nagyobb része a némettségnek a bányász-utezán menvén be, azok előtt Farkas János és Fazekas András a gyalogsággal a csucsoni utezán nyomódott fel az erdő felé; az hol is, a váro-son kívül, jóllehet azoknak is elállották volt az utjokat, azon mindazonáltal alkalmasént általmentek, nem több, hanem cir-citer tizenötig való esvén el mindenestül közülök. Német három csett sebben, az kettei még él, az egyik (ez Leszli uram inassa volt) megholt mindjárt. Azon felveretett talpasok az estve három seregben vervén magokat: az kis hegy felől, a sáncz mellől, Dernő felé menének által, és hihető, ottan, vagy pedig Ková-csiban háltak ez elmúlt éjjel. Az németség ma reggel Csetnek felé méne Rozsnyóról, elvivén a rabokat is magokkal. Onnét némely része a rabokkal a generális után, némely része pe-dig az commissariussal a bánya-városok felé fog, az min

mondják, menni. Az említett kuruczok felverésének pedig ilyen okát adják, hogy a generális megüzente nekik: menjenek el innét, mert nem szenvedni itten őket, ezt tartván Thököli uram parancsolatja is, hogy általmenjenek utánna a Tiszán. Az melly izenetire az generálisnak igen böcsstelenül üzent az értetlen talpasság Rozsnyórúl : arra nézve küldött aztán reájok ő Nagysága, és úgy verette fel őket, nem oly értelemmel mindazonáltal, hogy azzal az armistitiumot fel akarná bontatni. De akár mint és hogy lett légyen ez, ebből mindazonáltal az fog már következni, hogy, ha alkalmatosságát találják, megadják ezért a kuruczok is a kölesönt, és az ilyen többbrül többre menvén, felbomlik az armistitium is ; az minthogy ennekelőtte bizonyos üdővel felverték a fülekiek is Ragályi Jánost Rima-Szombatban, s bevitték nyolczad-magával Fülekre, a többi ellábolt ; ugyan nagyobb részről csak gyalog, mert többet nyertek tőlök hatvan lónál, s azokat az több nyerelességgel együtt az elmúlt hétfőn s kedden mind elkótyavetyélték, magokat pedig mind a temleczre hánták. Az melyeket kegyelmed így értvén, kérem alázatossan, vigyázzon magára, és a mint eddig az armistitiumra nézve, együtt is s másutt is ne sétáljon, sőt Somoson se szerencséltesse magát, hanem benn légyen a városban. (Eperjesen.)

A minthogy ezen dolgokat nem is annyira másra, mint arra nézve adom én is kegyelmeknek értésére, hogy ezekhez képest ennekutánna kegyelmed is circumspectusabb lehessen maga dolgaiban. Józsa Miklós és Zári András uram ez elmúlt étszaka, már 12 óra tájban érkezének ide pusztá házamhoz, oly szándékkal, hogy innét Csetnek felé mennének ; de a praenominált dolgon ő kegyelmek is igen conturbálódván, nem ígérnek arra tovább securitást magoknak, hogy már azon szándékokat continuál-

hassák ; sőt mint lehessen csak innét is haza menetelek, azon is nem kevéssé busúlnak. Józsa Miklós uram pedig egyrésről a 300 arany felvételeért gyött volna erre, elhozván az kegyelmed obligatoriáját is magával, s bánja, hogy az aránt is az kegyelmed itt nem létében csak hijában esett fáradsága. Ajánlják mindketten kegyelmednek kötelességgel való szolgálatjokot, s maradok ezek után én is

alázatos szolgálja :

Krasznahorka-Várallya, 18. Maij 1680.

GYÖN. IST. m. k.

P. S. Kohári uramnak szóló kegyelmed levelét mihelt vettem, mindjárt elküldöttem volt Fülekre : de ő Nagysága ottan nem lévén, arra választ nem hoztak ő Nagyságátul, hanem Dúl Mihály uram mit rescribál azon kegyelmed levelére, az annec-tált párbúl*) megértheti kegyelmed ; az ő kegyelme levelét pedig in specie Kállai uram kezéhez kelletett küldenem, maga kívánván azt Kállai uram. —

Az mint Józsa és Zári uram beszéllik, az mely németek mellé, az kikirül feljebb emlékezém, Semsei uram késérő kuruczokat adott volt : azokat megárestálták a kuruczok Sepsiben tegnap, meghallván, hogy az talpasokat felverték és Semsei uramot a többivel együtt megfogdosták Rozsnyón ; kirül ezen árestált németek üzentek is Józsa uram által Leszlí Sándor uramnak ; megvállik, mi lészen belőle ? Ha Semsei uramot és a többit elbocsátják, talám még tovább is leszen valami az armistitiumbúl, noha a tornai dologért nagy neheztes valyon Semsei uramra, az kinék szerencsétlensége méltó szánakodásra. “

*) Nincs itt.

Borítéka e levélnek is hiányzik, de hogy ez is A n d r á s s y M i k l ó s n a k szólott, kétségtelen. Létezik ugyanott, szintén eredetiben, sajátkezűleg írva.

X.

„Kegyelmednek, uramnak alázatosan szolgálók.

Itt most sem szűnik a kuruczok fel s alá való járása; csak már ma is két rendbeli lovas és gyalog ment által ezen, Rozsnyó felé, onnét pedig már egynéhány naptól fogvást egyik felekezet a másikat váltja ki; a szerént a Tót-völgy, és itten is a szomszéd faluk és hegyek szünetlenül rakva vélek. Tegnap mindazonáltal általvonódtam vala Szomolnokra, és ottan az ezer forintot letevém Juliani uramnak, kirül ím írt is ő kegyelme a feleségének; melyet praesentibus includálva megküldvén, ha assignálja kegyelmed, a mellett feladandják ezen pénzt ottan kegyelmednek; ki hogy ennyire haladott, nem másnak, hanem az interveniáló sokféle akadályoknak kell tulajdonítani. Mostan is elég félelmesen mehettem az hegyen által, minthogy mindenfelől szaporán hozták a kurucz híreket, a minthogy mind Remete, mind Svedlér rakva volt akkor is vélek, a szerént Rozsnyó és Dernő völgye is. Thököli uramnak Kézsmárkot feladván, azután Lőcse alá csapott és ott a hostátot s az majorokat mindenestül felégetvén, onnét Meczenzéfre, és tegnap reggel Meczenzéfről Sepsí felé ment által; onnét merre fordul? még nem hallatik. Itt azonban mi nekünk nagy fenyegetésekkel szaporán

üzengetnek. Ma reggel is Fazekas András a seregét a falu végénél Rozsnyó felé bocsátván által, maga ötöd vagy hatodmagával begyövé a faluban, eleget esküvék, hogy felégetteti a falut, ha a szabad-legényeket tovább itten engedik lézzengeni, az kik együtt is s másütt is lesekedvén, csak ez elmúlt napokban is két ízben egynehány lovat nyertek tőlök, és magokban is megöltek egyet vagy kettőt, a kirül úgy hallatik, hogy magának Thököli uramnak is panaszt tettek a hadnagyok, és arrúl tegnapelőtt Szomolai János, és ma Űri István is üzentek fel hasonló fenyegetésekkel ide a várban; noha már alkalmas ideje, hogy azon szabad-legények, a kik mindenestül is hatan vagy heten vannak, itten nincsenek. Nem is látom a kegyelmetek részéről semmi hasznát itten tekergéseknek, alkalmatlansága pedig nagy vagyon miatta mind az itt való, mind a tót-völgyi szegénységnek. Megvallom, én sem voltam még eddig oly bokros a faluban, mint mostan; mert ennekelőtte nemesak Jutka gyermekivel, de magam is oda-alá mertem maradui, most pedig mindenestül a várban kellett felszorúlnunk, a ki nem kevés alkalmatlanságunkra vagyon nekünk is. Vesseléni Pál uram feljebb nem gyött Miskolcznál, s itt az a híre, hogy az ő Felsege hadai Breznó táján voltak; noha, a mint Muránybúl gyött emberek beszéllik, az is bizonytalan. Az Asszony ez elmúlt éjjel egy fiat hozza, de halva; a mint azok mondják a kik látták, régen megholt, mert már mind elsenyvedett a gyermek; maga az olyan állapotához türhetőképén vagyon ő kegyelme, ha ezután alkalmatlanabbul nem lészen. Csudálkozással olvastam az ő kegyelme ideküldött irását. Nem tudom, micsoda gondolattal írhatja azt is a mit abban feltészen? mert az én kezemhez egy pénzt sem hoztak egyebet a bírák és a tisztek, hanem a mit a

kegyelmed mostani szüksége segedelmére, a szegénység és más emberséges emberek magok jóakarátja szerint adtanak, és ezt a harmadfél-száz forintot, a melyeket Barna uramtúl és Musztafa Jánostúl felvettem, a mint ezt ugyanakkor mindjárt megírtam volt kegyelmednek. Hogy pedig ezt annyivalinkább elhihesse kegyelmed : ha Isten meghozza kegyelmedet, magokkal recognoscáltatom azt e szerint a tisztekkel és a bírakkal kegyelmed előtt. — Csudálatos az Isten a maga ítélletiben ; az ő szent Felsége titkában vagyon, miért látogatta ő kegyelmét a mostani szerencsétlenséggel is. Valjon nem okozhatta-e ezt az ő kegyelme átkozódó sok esküvése ? Most elég fogadásokat teszen, a mint hallom, de nem tudom, meddig fogja azokat megállani ? Dámon langvebat monachos, tunc esse valebat, Ac dum convaluit, mansit ut ante fuit. Azonban a mely dolgok felől kegyelmed utóbbi levelében parancsol : azon leszek, hogy azokra is gondot viseljek, a kikirül más alkalmatossággal bővebben írok. A mely kopókat ideküldött kegyelmed, azok itt a várban vannak. Az Asszonynak ő kegyelmének ajánlom szolgálatomat, maradván kegyelmednek is ezekkel

alázatos szolgája :

Krasznahorka, 24. Augusti 1680.

G. IST. m. k.^a

Külczim : „Tekéntetes és Nagyságos Szentkirályi Andrási Miklós uramnak, nemes Gömör vármegye főispánjának etc. nékem uramnak adassék.

Eperjesen. — “ (P. H.)

Ostyába nyomott gyűrűpecsét ; a ezímerhen, mint a VI-ik levél pecsétjén, egyszarvú ló, és a sisak jobb- és balolda-

lán S. G. betűk, csakhogy a pecsét itten sokkal nagyobb, és ovál alakú.

Eredetije s. k. írva ugyanott.

XI.

„Nagyságodnak mint uramnak alázatossan szolgállok.

Elmenetelétül fogvást egynehány ízben írtam már Nagyságodnak ; minthogy egyre sincsen válaszem, nem tudom, vehet-e leveleimet ? Ez alkalmatossággal sem mulathattam el az írást, adván értésére Nagyságodnak, hogy itt a dolgok még sem mentek tovább a gravamenek olvasásánál. A mindazonáltal már is végben ment volna mind az ország, mind az urak előtt, ha, a religio dolgában megakadván, némely napokon a sessiók nem suspendáltattak volna ; melyben még sem lévén valóságos válaszok az evangelicus atyafiaknak, noha most már a sessiók continuáltatnak, mindazonáltal aligha még, a mint újonnan is, meg nem fognak a dolgok akadni. Vagyon már hét hete, hogy ő Felsége begyött ide Újhelybül ; a mint mondják, el fog megent nemsokára menni, csak bizonyos commissariusokra bízván itten a dolgokat, a kikirül örömet többet írnék, de nem tudom, juthat-e Nagyságodnak kezéhez ezen levelém is ? Az szendrei dolog felől írtam más leveleimben elégségesen, arról többet most sem tudok írni, hanem azt subjungálom, hogy generál Caprara urammal kellene abban Nagyságodnak magát recommendáltatni. Innét ennekelőtte egynehány nappal gróff Strasoldo uram is elmene ; a mint mondják, az felföldre fog menni, ki ha ugyan

úgy lenne, ő Nagyságát sem ártana arrúl újonnan is requirálni Nagyságodnak. Azt mondotta jóllehet énnekem Zichi István uram: oly resolútióval vagyon az Udvar, hogy a míg a magyarországi dolgok meg nem csendesednek, addig azt ő Felsége senkinek nem conferálja; mindazonáltal jó recommendatio által talám annakelőtte is lehetne azt obtincálni. — Itten az odavaló dolgokról sokféle hírek vannak, azok pedig mind rosszak; kikben ha bizonyossabbat írna Nagyságod, megszolgáltatnám Nagyságodnak. Ajánlom azonban magammal együtt ott való dolgoeskáimat az Nagyságod jóakarátjában, és maradok ezekkel Nagyságodnak

Sopronij, 1. Septembris, 1681.

alázatos szolgája

G. IST. m. k.

Bertóti Ferencz uram által is írtam nem régen Nagyságodnak. Az mint hallom, Kapi Gábor uram is nem sokára meg fog indulni; nem mulatom el, hogy annak alkalmatosságával is ne írjak mind Nagyságodnak, mind az Asszonynak Eperjesre, a kinek is már régen nem vehettem levelét, noha én sok ízben írtam ő kegyelmének. Sógor Szögyéni Ferencz uramnak s a több atyafiaknak is ő kegyelmeknek ajánlom szolgálatomat.

Asszonyom ő Nagysága frissen vagyon, a mint tegnap vett leveléből értem, hanem panaszkodik ezen, hogy Nagyságodnak semmi levelét nem veheti. Az dolgok késedelmes folyása miatt nem tudom, mikor szabadulhatunk fel mi innét. Az oláh-pataki, betléri és hás-kúti szentegyházak miképen redeáltak volt catholicus kézre? szükségképen kellene tudnom; kérem is alázatosan Nagyságodat, ne nehezteljen mennélhamarább arrúl tudósítani. —

Borítékeczím : „Spectabili ac Magnifico Domino Nicolas Andrási de Szentkirály, Libero Baroni in Krasznahorka, equiti aurato, Comitatusque Gömöriensis comiti supremo etc. Domino Domino colendissimo. — Krasznahorka.“

(P. H.)

Vörös pecsétviaszba nyomott gyűrűpecsét, mint a VI. és X-ik levélnél. — S. k. írt eredetije u. o.

XII.

„Bizodalmas jóakaró komám-uramnak, kegyelmednek ajánlom köteleességgel való szolgálatomat, s kívánok minden jókat.

Turopoljárúl¹⁾ ezen hónap 14. napján költ kegyelmed levelét most veszem, szokott böcsülettel; a melyre bővebben kellene rescribálnom: de arra most nem érkezhetem, minthogy éppen most concurrálnak némelly úri és főrendek, a kik a végre convocáltattak ide: az úrfiak és az asszony ő Nagysága²⁾ között lendő bizonyos dolgok eligazítására, a melly körül ma s holnap nekem is nem keves foglalatosságom lesz, s va-
gyon már is. Hanem hic et nunc rövideden adom értésére kegyelmednek, hogy a mikor én az szegény megholt Palatínus³⁾ idejében murányi szolgálta voltam: akkor annak a jószágnak jó

¹⁾ Nógrád vármegyei helység.

²⁾ B. Andrassy Miklós özvegye és fiai: Péter, István, György, Pál, Miklós.

³⁾ Gr. Wesselényi Ferencz.

oeconomiával felment az jövedelme circiter 13 s 15 ezer forintokra; mostani elpusztultabb állapotjában mennyit importálhat? nem tudom, — hanem tudom azt, hogy azon jószág sok involutióban és sok onus alatt vagyon; mert a mint én emlékezhetem rá, egy Umra-Lehota nevű falucsán kívül, az szegény megholt Palatinusné¹⁾ idejében egy hely sem maradt ezen jószágban, a melly bizonyos adósságokban, egynek is, másnak is nem hipotecáltatott volna, úgy, hogy ad dies vitae az Asszony kezénél maradjanak: azután pedig immediate az hipotecariusok apprehendálhassék azokat. Az mostani időben mind a fiscus keze vagyon ugyan azokon: de ha az ország állapotja s az törvény még valaha helyre állhatna, — talám azoknak sem veszne el igazságos jussok.²⁾

Az kézsmárki dologban semmit nem tudok magam egyebet, hanem tudom, hogy a vár³⁾ méltóságos lakóhely. De az oda-való jószág nem sok, mindenestül is két vagy három egész faluból s valamelly portiokból álló. Az mint hallom, az iffiabb Zichi István uram is alkuban indúlt volt az aránt a nemes kamarával: de meg nem egyezhetvén az áron, abban hadta azt. Azon lécszek, hogy mind a murányi dolognak mostani állapotjában, mind az kézsmárkinak mennélhamarább volta-képen végire menjek, és arrúl első alkalmatossággal bizonyosabbat irhassak kegyelmednek.

¹⁾ Gr. Széchy Mária-Anna.

²⁾ Maga Gyöngyösi is egyike vala e zálogjogosoknak, Babaluszka nevű falura nézve.

³⁾ Thököly Imrének ekkor a kir. fiscus kezén levő kézsmárki családi vára, melyet Koháry, — mint látszik — a Széchy Mária nőtája folytán szintén elkobzott Muránynyal együtt, impetrálni akart.

Csábrágból 19. Maj költ levelére ennekelőtte circiter negyed vagy ötöd-nappal, az mikor kezemhez jutott, mindgyárt rescribáltam elégségessen kegyelmednek, — reméllem, kezéhez jött az is. Ajánlom ezekkel az én régi, érdmem fellett való jó uramnak: méltóságos Gróff Kohári István uramnak gratiájában, kegyelmednek pedig jóakarátjában s atyafiságában tovább is magamat, és maradok, kegyelmednek

Várallya, 18. Juny 1686.

mindenkor köteles és kész szolgálja
GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Külczim: „Generoso Domino Michaëli Dúl, Illustrissimi Domini Comitis Stephani Kohári de Csábrág etc. Bonorum omnium Inspectori etc. Domino el Compatri observandissimo. — Csábrágh.“ (P. H.)

Eredeti levél, egész ívre Gyöngyösi saját kezével írva, a hg Koháry-ház levéltárában Szent-Antalon. Durväs metszetü kis gyürüpecséttel, piros spanyolviaszba nyomva. A czímer pajzsán, valamint a sisakkoronán egyszarvú emelkedik ki, féltesttel, jobbjában három szál tollat, kalászt vagy nyilat tartva. Körirat: STEPH. GYÖNGYÖ.

XIII.

Nagyságodnak, nagy jó uramnak, ajánlom alázatos szolgálatomat.“

Örömet bővebben írnék, de induló-félben lévén már a

Nagyságodhoz menő ember, a mikor az tudtomra esett, — nincsen ahhoz üdöm; hanem csak brevibus kelletik értésére adnom Nagyságodnak, hogy levelei az elmúlt hetekben kezemhez jutottak, a melyekből az atyafiak ellen való fájdalmas panasszát értem, és csak arra nézve is bővebben kívánnék írnom Nagyságodnak, ha üdöm volna hozzá; de most más alkalmatosságra kelletik azt is hagynom. — Itt a hírek valóban rosszszak; a Tiszán túl, sőt már innét is szalad mindenfelől a nép, a kiknek particularitásáru, nem kétlem, tudósítja Nagyságodat a putnoki tisztartó, vagy talám vice-ispány uram is, a nemes vármegye mostani dispositióit is értésére adván ő kegyelme Nagyságodnak. Mátyás Deák uramnak az elmúlt kedden kellett Királyiból Bécs felé indulni, azon nemes vármegye (Gömör) dolgaiban, a portiókra nézve. — Tegnap érkezett egy káptalanbeli személy Rozsnyóra Kassáru, a mely praesentiaájában vice-ispány uram ő kegyelme a portáknak conscriptiójához akar kezdeni, palatinus urunk ő hercegsége parancsolatja mellett, és arra nézve holnap praevie gyűlése fog lenni Gömörön a nemes vármegyének; a porták conscriptiója után pedig megént más conscriptio fog lenni, a melyből rovást csinálhassanak újonnan a portiókna felosztására, a melyekről nem kétlem bővebben ír Nagyságodnak vice-ispány uram. Itten valóban vékony aratás vala, a szüret sem fog jobb lenni, sőt talám olyan sem, minthogy nem érik a szőlő. A mely 12 tallér felől mérészeltem vala ennekelőtte Nagyságodat búsitanom, nem szükséges már azokat Bécsben küldeni, mert Mátyás Deák uram által megküldöttem már Lehoczki uramnak; hanem, ha erre a földre talál Nagyságod gyönni, kérem, a fiamot Gábort ne neheztelje elhozni magával, a ki már eddig Leszskón lehet

Ordódi Cristoph uramnál; noha, ha a mostani rossz hírek nem szűnnek, (azoknál pedig rosszabbak is következhetnek még adig) nem vélem, hogy Nagyságod ide-gyövő szándékát nem változtatja, a minthogy nem is volna tanácsos úgy az utazás. Ajánlom jó affecutussában s favorában magamat, és maradok ezekkel Nagyságodnak

alázatos szolgálója

Várallya, 14. Septembris 1695.*)

GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Borítékeczím: „Spectabili ac Magnifico Domino Domino Petro Andrási de Szentkirály, Libero Baroni in Krasznahorka, Equito Aurato, et inclyti Comitatus Gömöriensis Comiti supremo etc. Domino Domino colendissimo.

Záblált.“ (P. H.)

Ugyanazon pecsét, mely a VI., X. és XI. levelek borítékain, csakhogy fekete pecsétviaszba nyomva.

Levél és borítékeczím Gyöngyösi sajátkezű írása. — Létezik a Szlavniczai Sándor-család sokszor idézett gyűjteményében.

*) A kfr. kamarai lováltárban még a következő elismervényére akadtam Gyöngyösinek ugyan e korból:

„Ego infrascriptus recognosco tenore praesentium, Quod ego res meas, juxta Decretum Inclytæ Camerae Scepusiensis dorsaliter emanatum, videlicet duas scatulas et duos saccos obsigillatos, defectu absque omni, ex officina Ejusdem Camerae Scepusiensis Rationaria exceperim. Cassoviae, die 18. X-bris. Anno 1697.

Stephanus Gyöngyösi m. p.“

(Egykorú másolat féleven, a levéltár rendezetlen részében, ad 852. jegyű csomagban.).

XIV.

„Méltóságos Gróff Uram!

Ajánlom Nagyságodnak alázatos és kötelesszolgálatomat. — Jóllehet most is igen gyenge egészséggel vagyok, és az én régi kínos nyavalyám semmiből nem recrudescál inkább, mint a commotióból: Jolsvának pedig igen köves és másképpen is alkalmatlan útja lévén, nem kevés rázódással lehet azon általmennem; mindazonáltal feltettem magamba, hogy valamint valahogy lehet, — a Nagyságod szolgálatja kedvéért általvonassam még ma azokon magamot, akármelly, nehezen vihessen is azt végben, minthogy régtől fogvást kívánok Nagyságodnak udvarolnom, és ha annak alkalmatosságát most elmúlatom: nem tudom, lehet-e ahhoz ezután valaha szerencsém? az én életem hátralévő napjai már igen kevesek lévén. De minthogy kínos nyavalyám miatt igen óva és csak rákháton kellek járnom: csak estve-felé lehet Jolsvára érkeznem, ámbár innét hamarébb indulnék is meg; nem lehet pedig az elébb, hanem déllyesti egy óra tájban.

A méltóságos herczeg is (Rákóczi? Eszterházy?) megállott vala pusztá házam előtt, Jolsvárúl visszamentében, és sokkalig beszélvén velem, parancsolt ő herczegsége is némelly dolgokrúl, hogy Nagyságodhoz menvén, szólljak Nagyságodnak felülök, — arra pedig érdemem felett ugyan kért is. — Minthogy későn fog lenni odaérkezésem, ha azomban bíró uram a lovaim számára valami kevés fűvet szereztetne, megszolgálnám más dolgokban az ő kegyelme jóakarátját. Ajánlom de reliquo a

Nagyságod gratiájában magamot, kívánom : kedves egészségben találhassam Nagyságodat; és valamíg a jó Isten éltet, mindaddig maradok Nagyságodnak

Csetnek, 6. Junij 1699.

alázatos és köteles szolgálja
GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Külezím : „Illustrissimo Domino Domino Comiti Stephano Kohári de Csábrág, Sacrae Cacsareae Regiae-que Majestatis Consiliario, Camerario et Partium Regni Hungariae Ante-Montanorum Vice-Generali etc. Domino Domino suo Colendissimo.“ — Jolavae. (P. H.)

Eredeti, Gyöngyösi saját kezével, egész ívre irt levél, ahogyan Koháry-ház levéltárában Szent-Antalon. Fekete spanyolviaszba nyomott finom metszetű kis gyűrűpecséttel, melynek czímere pajzsában, valamint sisak-koronáján, egyszarvú emelkedik ki féltessel, jobbjában három szál tollat, nyilat, vagy kalászt tartva. A sisak mellett S. G. betűk.

XV.

„Méltóságos Gróff Uram !

Ajánlom alázatos és köteles szolgálatomat Ngodnak. — A Ngod 8. praesentis dátált levele most 11 óra tájban jutván kezemhez, vettem azt szokott alázatossággal, és értem írását. Azt ugyan jól tudom, mit parancsolt legyen az elmúlt eszten-

döben Kegyelmes Urunk ő Felsége ezen nemes vármegyének a Ngoddal leendő correspondentia dolgában; és itt is egy hír a másikat éri a Munkács táján magokat kimutatott zászlós seregek felől, a kikre nézve az ott közölebb lévő vármegyéknek lakosi nem kis confusióban is kezdettek vólt lenni; de a mint már most hirdetik: azon seregek csak holmi öszvegyült tolvajokból állók lévén, és már Mármarusban recipiálván magokat, az említett vármegyék lakosi is visszamentek házokhoz. Mindazonáltal némellyek azon dolgot most sem tartják csak múltó hirnek, némelly cojuncturákra nézve, — hanem tartanak attúl, hogy annak szikrájából netalám nagyobb tűz is lobbanjon.

Hólnap itt a cseleki dominiumban Berdárka és Feketepataka nevű faluk között valamelly határbéli controversiának decidálására substitutus vice-ispány Bárczi György uram ő klmé fog kijönni, és azon terminusra más főrendek és böcsületes emberek is fognak concurrálni, nemcsak ezen nemes vármegyéből, hanem máshonnét is, a kik közzé, ha lehet, én is elvonatom magamot, és reménlem, hogy annak alkalmatosságával azon hirekről is bizonyossabbat érthetek; a mellyekben ha valami olyan verificáltatik, a kire nézve a nemes vármegyének vigyázással kellett lenni: tudom, hogy mindent elkövet, a maga javára nézve is. De, ha csak Ngod avagy más valaki rendet nem szab abban, és módot nem mutat: nem tudom, a nélkül mit tudhasson a nemes vármegye cselekedni, és ha csak akkor kapunk osztán kétfelé, a mikor ide a mi szomszédságunkban jutna az alkalmatlanság: késő lenne azt akkor osztán minékünk meggátolnunk; csak annál a simplex intimationál, hogy jól vigyázzunk, több kívántatik az olyan dolognak elkezdéséhez. Az említett concursus alkalmatossá-

gával a Ngod praenominált levelét communicálok elsőben az arra gyűlendő főrendekkel, a kik között jelen lészen Gyürki Pál uram is, és ha úgy fog ő kglmeknek tetezeni: azután mindjárt generális gyűlést is fogok hirdetni, csak azon Ngod levelére nézve is, és azt eléadván s megolvastatván, nem kétlem, a nemes vármegye faciet sibi incumbentia. Azon gyűlés után pedig, az Isten azt adván érnem, bővebben fogok én is írnom Ngodnak; maradván azomban is

Csetnek, 11. Junij, Anno 1703.

alázatos és kötöles szolgálja

GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k."

Külczim: „Excellentissimo Domino Domino Comiti Stephano Koháry de Csábrág et Szitnya, perpetuo in Murány, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliario, Camerario, Colonello, necnon Partium Regni Hungariae Superiorum Cis-Danubianarum, Vice-Generali etc. Domino suo clementissimo. — Csábrág vel ubi. P. H."

Eredeti levél, a hg Koháry-levéltárban, egész ívre in folio írva; csak az aláírás Gyöngyösi saját keze írása. Fekete spanyolviaszba nyomott kis gyűrűpecsét; pálma-gaj környezte pajzsban koronából egyszarvú ugrík ki, jobbájában három tolat tartva. Fölül ötágú korona, mellette S. G. betűkkel.

XVI.

„Méltóságos Gróff Uram!

Ajánlom alázatos és köteles szolgálatomat Ngodnak. A notarius most Rozsnón lévén, a Ngod 25. Julij nékie írott levelét ezen órában én veszem, szokott alázatossággal, és írását értem; a mellyre mostani sok dolgaim között bővebben nem rescribálhatván, rövideden adom értésére Ngodnak, hogy itt is sokban különböznek ugyan az hírek: de azt bizonyossan hozzák mindenfelől, hogy már Rákóczi és Bercsényi személylek szerint a Tiszán túl, Debreczen táján voltak ezelőtt egy héttel, a mint azt specifice és genuine megértheti Ngod az accludált levélből;*) és akárki mint beszéljen: de azok nem voltak különben akkor, hanem a mint azon írásban fel vagyon téve. Eddig mindazonáltal, hihető, közelebb jöttek a Tiszához, és nemsokára által is fognak azon jönni, végre feljebb is kiterjedni, ha senki nem áll ellenek; azután ha jön is valamelly succursusa ennek a földnek: addig sok emberséges ember meg fog károsodni és másképpen is veszedelemben jutni. Én mégeddig itt csetneki házomnál voltam; de ha közelebb érkezik a veszedelem: Rozsnóra megyek által, oda több emberséges emberek is szorúlván; noha ott is nehezen maradhatunk meg valamelly alkalmatlanság nélkül, ha azomban csakugyan szabad progressusok lehet a haza csendességét háborgatóknak. Többet írnék örömet: de nincs ahhoz most ürességem, hanem hagyom azt

*) Nincs itt.

más alkalmatosságra, — ajánlván azomban is gratiájában magamot, és maradván

Nagyságodnak

Csetnek, 3. Augusti, Anno 1703.

alázatos és köteles szolgája

GYÖNGYÖSI ISTVÁN m. k.“

Külczim : „Excellentissimo Domino Domino Comiti Stephano Koháry de Csábrág et Szitnya, perpetuo in Murány, Sacrae Caesarcae Regiaeque Majestatis Consiliario Camerario, Colonello, necnon Partium Regni Hungariae Superiorum Cis-Danubianarum, Confiniorumque Antemontanorum Vice-Generali etc. Domino Domino suo colendissimo. —

Viennae.“ P. H.

A XV. sz. alattival egy-azon írású és egészen hasonló alakú és pecsétű levél; ennek is csupán az aláírása sajátkezü. Létezik ugyanott.

TARTALOM.

Előszó	V
Magyarország romlásáról, 1670	1
„Kurucz dal Székelyországban,“ 1671	6
Papvilág Magyarországon, 1671	8
Czeglédi István haláláról, 1671	15
Kurucz tábori dal, 1672	31
Labancz gúnydal Szepessy Pál bujdosó vezérről, 1672	38
Üldözött protestánsok éneke, 1672	45
Rab-praedicatorok éneke, 1674	49
Árván maradt magyar Sion, 1674	54
Protestánsok üldöztetéséről, 1674	58
Gályarabságra hurczolt praedicátorok éneke, 1675	66
A protestánsok üldözése korából, 1670—80	72
„Actio curiosa,“ 1678	76
Thököly hadi tanácsa, 1620—81	89
„Az ki régen fegyvert fogott hazájáért,“ 1683	107
Labancz gúnyvers Thököly ellen, 1683	173
Gróf Koháry István rabénekeiből:	
I. Mi édes hazánknak, 1683	178
II. „A szerencse forgandó voltárul,“ 1683	183
III. Most mások örömben, 1683	185
IV. Elmémnek nincs nyugta 1683.	189
V. Jár-kél, lőt-fut, fárad, 1684	193
Thaly: Adalékok. I.	22

VI. Haj ki bánat, 1684	196
VII. Hogy az farsang elmúlt, 1684	200
VIII. „Az szabadság mindennél kedves,” 1685	204
IX. „Az rab vasat penget,” 1685	205
X. „Nulla calamitas sola,” 1685	206
Zrínyi Ilona és gyermekei, 1686	213
Most jöttem Erdélyből, 1685—95	225
Szegénylegény dala, 1686—96	227
„Kapitány Istvánról,” 1686—96	230
Mit búsúlsz kenyeres, 1686—96	233
„Buga Jakab éneke,” 1686—96	235
Egy bujdosó szegénylegény, (A XVII. század végéről.)	239
Egy bujdosó szegénylegény, (Más változat.)	243
Gondviselő édes atyám, (A XVII. század végéről.)	247
Gondviselő édes atyám, (Más változat.)	255
Gondviselő édes atyám, (Más változat.)	259
Gondviselő édes atyám, (Más változat.)	263
Ideje bujdosásomnak, (A XVII. század végéről.) J á n ó c z i A n d r á s t ó l	266
Óh szegény magyarság, 1697	270
Tokaji veszedelem, 1697	275
„Cantio flebilis de periculo Tokajensi,” 1697	282
Rákóczi éneke Bocskayról, (A XVII. század végéveiből.)	285
Zokogó sirással sirhatsz magyar nemzet, 1700	287
T o l d a l é k :	
XVI levél Gyöngyösi Istvántól, 1663—1703.	297

